CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

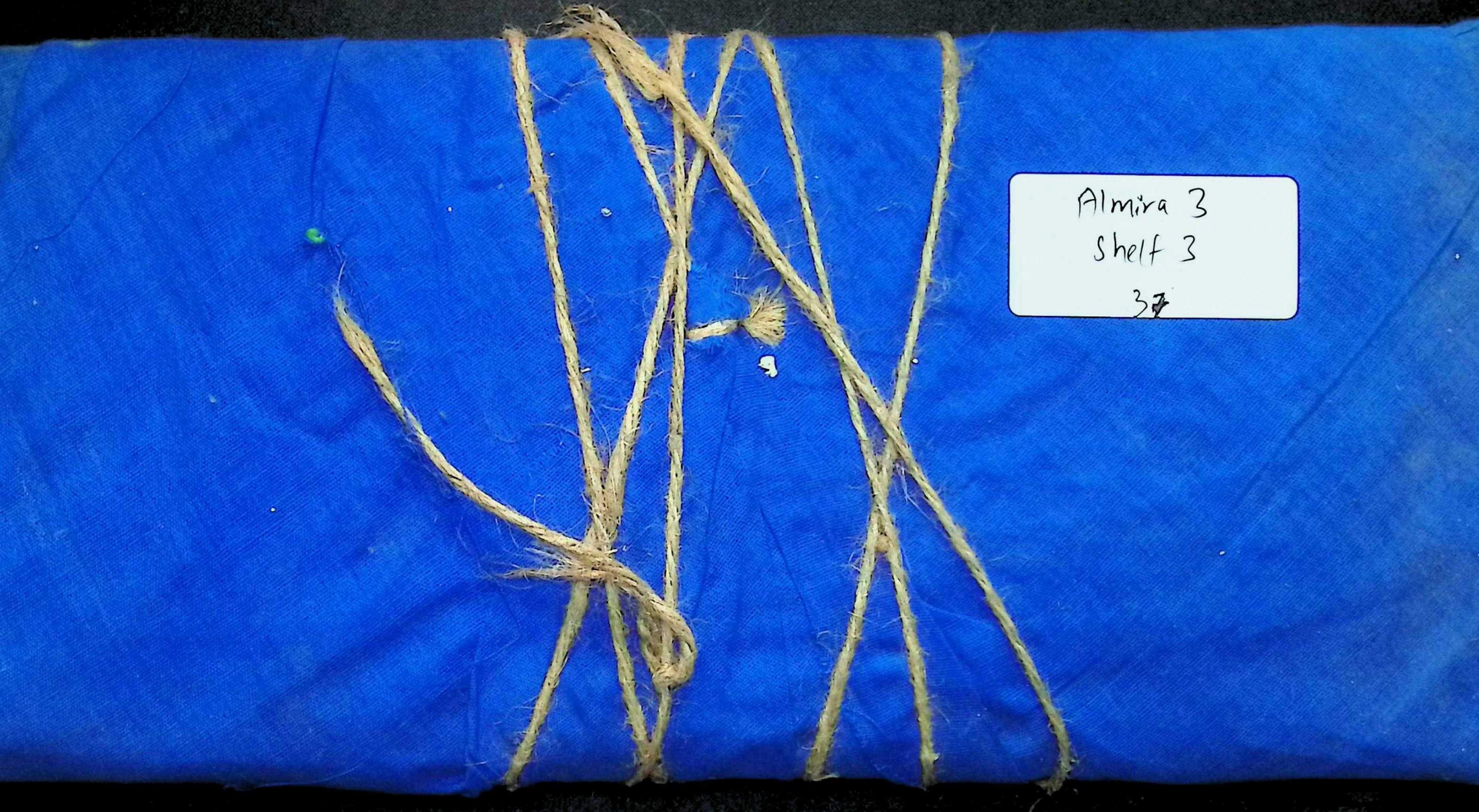

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ कुंडरत्नावलीप्रारंभः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus,

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुंडरत्नावलीविषयानुक्रमः ।

विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.
मंगलाचरणं	१–७	१	तुलादाने मंडपमानं	२६	७	समविंशत्यस्रा श्रीधरी	४१	१२
परिभाषा	८	२	गृहादौ मंडपमानं	२७	७	सैवोत्कलिका	४३	१३
भूशुद्धिपूर्वकं दिक्साधनं	१२	३	स्वल्पकृत्ये मंडपमानं	२८	८	पद्मवेदिः	४६	१४
वृत्ताष्टधाकरणं	१४	४	प्रतिष्ठादौ नवविधा मंडपाः	२९	८	अस्याः प्रकारांतरं	४७	१४
साध्यसिद्धवृत्ताकृती		४	कोटिहोमादौ मंडपाः	३०	९	कर्मविशेषे वेदिस्थलानि	४८	१५
वृत्तव्यासाः	१५	४	वेदिकरणदेशः	३१	९	स्तंभप्रमाणं	४९	१५
ग्रहपीठाकारा कुंडवृत्तव्यासाः	१८	५	रुद्रहवने वेदिः	३२	९	स्तंभोपरि वलिकाः	५०	१५
उत्कलिकानामनुक्तभुजानां व्यासाः	२०	५	द्वादशास्रा भद्रिकावेदिः	३४	१०	शतहस्ते मंडपव्यवस्था	५१	१६
सूर्यादीनां पीठवृत्तव्यासाः	२१	५	श्रीधरीवेदिः	३९	१२	कस्मिन्मंडपे कियंतः स्तंभाः	५२	१७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.
स्तंभानां स्थूलता	५५	१८	वाहनानि	७०	२२	चतुरस्रादिनवकुंडी	९४	२८
पद्धतिकृन्मतेन मंडपः	५६	१८	ध्वजपताकानिवेशनं	७१	२२	अश्वत्थपत्राकृति योनिकुंडं	९५	२९
कनिष्ठादिमंडपेषु द्वाराणि	५८	१९	स्नानमंडपमानं	७७	२४	प्रकारांतरेण योनिकुंडं	९७	२९
मंडपाच्छादनप्रकारः	५९	१९	मंडपे वेदित्रितयं	७८	२४	अर्धचंद्रकुंडं	९९	३०
तोरणानि	६०	१९	मंडपभूषणं	७९	२४	त्र्यस्रकुंडं	१००	३०
तोरणमध्यावकाशः	६१	२०	कुंडानां स्थानान्याकाराश्च	८०	२४	प्रकारांतरेण त्र्यस्रं	१०१	३१
तोरणे फलकत्रिशूलादिनिवेशनं	६२	२०	आचार्यकुंडस्थलं पंचकुंडीपक्षश्च	८१	२५	वृत्तकुंडं	१०२	३१
कीलानां मानं	६३	२०	एककुंडपक्षे स्थलं	८२	२५	पडस्रकुंडं	१०३	३१
कीलविकल्पाः	६४	२०	कर्मपरत्वेनएककुंडस्य मध्ये विधानं	८३	२५	पद्मकुंडं	१०४	३२
तोरणविकल्पाः	६५	२०	कामनापरत्वेन कुंडानि	८४	२५	प्रकारांतरेण पद्मं	१०७	३३
ध्वजप्रमाणं	६७	२१	ब्राह्मणादिपरत्वेन कुंडानि	८६	२६	वापूदेवकल्पितं पद्मकुंडं	१०९	३३
ध्वजः पताकाश्च	६८	२१	कुंडवेद्योरंतरं	८७	२६	अष्टास्रकुंडं	१११	३४
लोकेशवर्णशस्त्राणि	६९	२२	कुंडमानं होमानुसारेण	८८	२७	कुंडार्कोक्ताष्टास्रं	११३	३५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.	विषयः	श्लो.	पत्रं.
ग्रहपीठाकारकुंडानि	११४	३६	खातादिकुंडांगानि	१३४	४६	योनिव्यासानयनं	१४७	४९
दिक्क्रमेण कुंडेशाः	११६	३६	नाभिकंठप्रकारः	१३५	४६	योनिसामान्यलक्षणं	१४८	४९
शूर्पाकारं कुंडं	११८	३७	त्रिमेखलापक्षांतराणि	१३६	४६	दिग्विशेषकुंडेषु योनिस्थानानि	१४९	४९
धनुष्याकारं कुंडं	१२०	३८	पंचमेखलापक्षः	१३७	४७	गजोष्ठसदृशयोनिः	१५०	५०
ध्वजाकारं कुंडं	१२१	३९	एकमेखलाद्विमेखलापक्षः	१३८	४७	अंगभूता ग्रहवेदिः	१५१	५१
दीर्घचतुरस्रं	१२२	३९	मेखलानामुत्तमत्वादि	१३९	४८	आग्नेय्यादिविदिक्षु वेदिकरणं	१५३	५१
बाणाकारं कुंडं	१२३	४०	कुंडानां योनिः	१४०	४८	द्विहस्तादिकुंडव्यासः	१५४	५१
ग्रहकुंडानां निवेशनं	१२५	४०	चतुरंगुलमेखलापक्षे योनिः	१४१	४८	व्यासस्य सपादसार्धसत्रिपादद्वि.	१५५	५२
ग्रहपीठप्रकारः	१२६	४१	षडंगुलैकमेखलापक्षे योनिः	१४२	४८	कुंडस्य ताम्रादिना बंधनं	१५७	५२
पंचास्रादावुत्कलिकानि	१२७	४३	नवांगुलैर्मेखलात्रयपक्षे	१४३	४८	स्थंडिललक्षणं	१५८	५३
षडस्राद्युत्कलिकानि	१२८	४४	द्वादशांगुलमेखलापक्षे योनिः	१४४	४९	उक्तादौ न्यूनाधिक्ये दोषः	१५९	५३
समत्र्यस्रादौ वृत्ते ज्योत्पादनं	१२९	४५	पंचमेखलापक्षे योनिः	१४५	४९	ग्रंथकारपूर्वजादिवर्णनं	१६०	५४
ज्यानां वृत्ते लेखनं	१३३	४५	योनिफलानि	१४६	४९	ग्रंथोपसंहारः	१६२	५५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मंडपमिति ॥ मंडपं शतहस्तमंडपं दशधा पूर्वपश्चिमदक्षिणोदक्सूत्रैर्दशधा विभज्य तेन दशदशहस्तपरिमितानि शतकोष्ठानि भवंति। तेषु यत्र यत्र स्थाने गुणसंधिः सूत्रसंपातो भवति तत्रतत्र तस्मिंस्तस्मिन्स्थाने दशहस्तान्स्तंभान् विनिवेशयेत्। वहिरपि शरहस्तान्पंचहस्तान्विनिवेशयेदित्यर्थः ॥ तथाच कोटिहोमपद्धतिः ॥ तत्र शतहस्ते मंडपे वहिः पंचहस्तान्स्तंभान् मध्ये स्तंभचतुष्टयमष्टहस्तं दशहस्तं वा दत्त्वा मध्ये दशदशहस्तोपरि मध्यस्तंभसमांस्तंभान्दत्त्वोपरि तिर्यकाष्ठानि दद्यात्। ततो मध्यस्तंभचतुष्कोपरि किंचिदुच्चं कुर्यात्। अस्याशास्त्रीयत्वेऽपि सौकर्यार्थत्वादिति । दशमुख[illegible]द्विमुखादौ तु पूर्वोक्तवदिति

मंडपं तु दशधा विभज्य वै यत्र यत्र च भवेद्गुणसंधिः ॥
तत्र तत्र विनिवेशयेद्दशहस्तकानपि बहिः शरहस्तान् ॥ ५७ ॥
द्वाराणि दिक्षु द्विकराणि चाल्पे मध्ये तु वेदांगुलवर्धितानि ॥
श्रेष्ठे तु नागां ८ गुलवृद्धिरुक्ता[illegible] छादयेत्तानि तु वर्जयित्वा ॥ ५८ ॥

ज्ञेयं ॥ ५७ ॥ अथ कनिष्ठादिमंडपेषु द्वाराणींद्रवज्रयाह[illegible] द्वाराणीति ॥ मंडपस्य द्वाराणि दिक्षु पूर्वाऽवाक्प्रत्यगुदक्षु कुर्यात्। तान्यल्पे कनिष्ठे मंडपे द्विकराणि द्विहस्तोन्मितानि। मध्ये मध्यममंडपे वेदांगुलैश्चतुरंगुलैर्वर्धितानि। श्रेष्ठे उत्तममंडपे तु नागांगुलैरष्टांगुलैर्वृद्धिर्वर्धनं उक्ता कथितेत्यर्थः। तानि द्वाराणि वर्जयित्वा तं मंडपं छादयेदित्यर्थः। त[illegible] पंचरात्रे। कनिष्ठे द्विकरं द्वारं चतुरंगुलवृद्धितः। मध्यमोत्तमयोरिति। क्रियासारे। आच्छाद्या मंडपाः सर्वे द्वारवर्जं तु सर्वतः [illegible]ति ॥५८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ मंडपाच्छादनं वसंततिलकयाह ॥ वंशैरिति ॥ ततो द्वारकरणानंतरं सरलैः ऋजुभिः वंशैर्वेणुभिः सुकटैः 'चटाई' इतिख्यातैस्तृणकृतपट्टिकाविशेषैरथापि नारिकेलकदलैः पत्रैरथवा पद्मैः कमलैः तं मंडपमाच्छादयेदिति पूर्णेणान्वयः। स्थूणाः स्तंभान् सुदर्पणकैः सुष्ठु आदर्शैः सुपटैः सुवस्त्रैर्घंटिकाभिश्च संभूषयेच्छोभायुक्तान्कुर्यादित्यर्थः। तदुक्तं क्रियासारे। नारिकेलदलैर्वापि पंकजैर्वाथ वेणुभिः। आच्छाद्या मंडपाः सर्वे द्वारवर्जं तु सर्वतः इति। वास्तुशास्त्रे। कटैः सद्भिश्च संच्छाद्या विजयाद्याश्च मंडपाः इति। हयशीर्षपंचरात्रे। दर्पणैश्चामरैर्घंटैः स्तंभान्वस्त्रैर्विभूषयेदिति। अथ स्थूणाः स्यात्सू-

वंशैस्ततश्च सरलैः सुकटैरथापि तं नारिकेलकदलैरथवापि पद्मैः। स्थूणाः सु[illegible]रसुदर्पणकै-
रथापि संभूषयेत्तु सुपटैरथ घंटिकाभिः ॥ ५९ ॥ तस्मात्करे वा द्विकरेऽपि ह[illegible]र्घाणि वाहां-
७ ग ६ शरै ५ स्तु काष्ठैः। अश्वत्थयज्ञांगजटीवटानां श्रेष्ठादिषु स्युः खलु [illegible]रणानि ॥ ६० ॥

र्म्यां स्तंभे गृहस्य चेति मेदिनी ॥ ५९ ॥ अथ तोरणानींद्रवज्रयाह ॥ तस्मादिति ॥ तस्मान्मंडपात्करे हस्तांतरे द्विहस्तांतरे वा पंचषट्सप्तहस्तैर्दीर्घाणि अश्वत्थः पिप्पलः यज्ञांग औदुंबरः जटी प्लक्षः वटो न्यग्रोधस्तेषां काष्ठैः श्रेष्ठादिषु मंडपेषु तोरणानि बहिर्द्वाराणि कुर्यादित्यग्रेणान्वयः। उदुंबरो जंतुफलो यज्ञांगो हेमदुग्धकः। प्लक्षो जटी पर्कटी स्यात्। तोरणोऽस्त्री बहिर्द्वारमिति चामरः। तदुक्तमाग्नेये। पंचषट्सप्तहस्तानि खाताद्धस्ते स्थितानि त्विति। पिंगलामते। हस्तद्वयं बहिस्त्यक्त्वा तोरणानि निवेशयेदिति। महाकपिलपंचरात्रे। अश्वत्थोदुंबरप्लक्षवटशाखाकृतानि च। मंडपस्य प्रतिदिशं द्वाराण्येतानि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कारयेदिति । द्वाराणि तोरणानि ॥६०॥ अथ तोरणमध्यावकाशमनुष्टुब्वृत्तेनाह ॥ द्विकरेति ॥ तानि तोरणानि द्विकराण्यायतानि द्विकरपरिमितायामानि अल्पे कनिष्ठमंडपे मध्यमोत्तममंडपयोस्तानि षडंगुलैर्द्वादशांगुलैश्च वर्धितानि दिक्षु चतुर्दिक्षु कुर्यादित्यन्वयः । मध्यमे मंडपे षडंगुलोत्तरद्विहस्तानि । उत्तमे द्वादशांगुलोत्तरद्विहस्तानीत्यर्थः । तदाह वसिष्ठः । कनिष्ठमंडपे कुर्याद्द्विकरायतिकानि च । करपादार्धमानेन वृध्या मध्योत्तमेषु चेति कल्पलतायां ॥ ६१ ॥ अथ तोरणे फलकत्रिशूलादिनिवेशनमिंद्रवज्रयाह ॥ प्राच्यादीति ॥ प्राच्यादिचतुर्दिक्षु तेषां तोरणानां चूडासु शि[illegible]सु उपरितः मनोज्ञं सुंदरं

द्विकराण्यायतान्यल्पे मध्यमोत्तमयोरपि । षट्द्वादशांगुलैः कुर्याद्वर्धितानीह [illegible]क्षु च ॥ ६१ ॥
प्राच्यादिदिक्षूपरितो मनोज्ञं चूडासु देयं फलकं हि तेषां । तदर्धमानं तु [illegible]शनीया मध्ये
सजातीयकदारुकीलाः ॥ ६२ ॥ अल्पादिके दि १० ग्रवि १२ शक्र १४ पर्वैर्दीधमतताः स्वांघ्रि-
मिता मनोज्ञाः । विष्णवायुधाभा अथ दि[illegible]तुयागे शैवे त्रिशूलाश्च धरां १ गुलोनाः ॥ ६३ ॥

फलकं काष्ठकृतपट्टिकाकारं तस्मात्तोरणदैर्घ्यादर्धमानं मितिर्यस्य तद्देयं निवेशनीयं । ततस्तदनंतरं तोरणसजातीयकाष्ठानां कीलाः इह फलकमध्ये निवेशनीया इत्यर्थः । अर्थात्फलकस्येति । तदुक्तं शारदातिलके । तिर्यक्फलकमानं स्यात्स्तंभानामर्धमानतः इति । महाकपिलपंचरात्रे । देवास्तोरणरूपेण संस्थिता यज्ञमंडपे । सर्वविघ्नविनाशार्थं रक्षार्थं [illegible]रस्य चेति ॥ ६२ ॥ अथ कीलानां मानमिंद्रवज्रयाह ॥ अल्पेति ॥ अल्पमध्यश्रेष्ठमंडपेषु दशद्वादशचतुर्दशपर्वैरंगुलीभिर्दीर्घाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वाग्रिणा स्वचतुर्थांशेन मितास्तताः विस्तृताः कीलाः । विष्णुयागे विष्णुयजने विष्णवायुधाभाः विष्णवायुधानि शंखचक्रगदांबुजानि तदाभास्तद्वदाकाराः । शैवे शिवयजने तु सर्वेपि त्रिशूलाकाराः धरांगुलोना एकांगुलोनाः । विष्णवाद्युपेक्षयेति शेषः । एतादृशाः स्वजातीयकं तोरणकाष्ठजातीयकं यद्दारु काष्ठं तस्य कीलाः । निवेशनीया इति पूर्वेणान्वयः । तदुक्तं वास्तुशास्त्रे । मस्तके द्वादशांशेन शंखचक्रगदांबुजं । मानादिक्रमयोगेन न्यसेत्तेषां स्वदारुजमिति । पिंगलामते । शूलेन चिह्निताः कार्या द्वारशाखास्तु मस्तके । शूले नवांगुलं ... यं तुरीयांशेन विस्तृतिरिति ॥ ६३ ॥ अथ कीलानां निवेशने विकल्पानुपेंद्रवज्रयाह ॥ अथेति ॥ अथ विष्णुयजने एकं चक्रमेव सर्वत्र कुरु । तथा शिवस्य यजनेऽपि करेण दीर्घांस्त्रीं-

अथापि विष्णोर्यजने सुचक्रं त्रिशूलकांस्त्रीनथ वा शिवस्य । करेण दीर्घा... यस्य य-
ज्ञस्तदायुधान्येव नृपांगुलै १६ र्वा ॥ ६४ ॥ अथवापि हि तोरणानि वा ... स्त्वधमेऽपि
करेण चौच्च्यमेषां । द्विकरौच्च्यमितः समे वरे स्यात्फलकं तु तदर्धताधि... वा ॥ ६५ ॥

स्त्रिशूलान्प्रतितोरणं कुरु । अथवा यस्य यज्ञस्तदायुधानि षोडशांगुलैर्दीर्घाणि कुर्वित्यर्थः । यथा गणेशस्यांकुशादि । तदुक्तं हयशीर्षे । तोरणस्तंभमूलेषु कलशान्मंगलांकुरान् । प्रदद्यादुपरिष्टात्तु कुर्यात्क्षेत्रं सुदर्शनमिति । मंत्रमुक्तावल्यां । अग्रयोर्मध्यभागे च पट्टिकायां त्रिशूलकानिति । क्रियासारेऽपि । तोरणं घटयित्वैवं मूर्ध्नि शूलत्रयं न्यसेत् । शूलं हस्तायतं तेषामिति । अपराजितपृच्छायां तु विशेषः । यद्दैवत्यः क्रतुः कार्यो वाहनान्यायुधानि वा । तत्र तस्य न्यसेद्धीमानंगुलैः षोडशाधिकैरिति ॥ ६४ ॥ अथ तोरणविकल्पानेकरूपभुजंगप्रयातवृत्ताभ्यामाह ॥ अथवेति ॥ तोरणानि वा स्युरित्यर्थः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संग्रहे । द्विपंचहस्तैर्दंडैस्ते वंशजैः संयुतास्तथेति । सोमशंभौ । दशहस्ताः पताकानां दंडाः पंचांशवेशिताः । पताका आयु-धांकाश्च पुष्पचंदन(श्रग्वि)चर्चिता इति । नवमी तुहिनप्रभेति सारसंग्रहे ॥ ७१ ॥ अथ ध्वजपताकानां मतांतराणींद्रवज्रोपजा-तींद्रवज्राभुजंगप्रयातानुष्टुब्वृत्तैराह ॥ शक्रेति ॥ चतुर्दशद्वादशदशकरैः श्रेष्ठाः । द्वादशदशाष्टकरैर्मध्याः । नवाष्टसप्तकरैर-धमाः । सप्तषट्पंचकरैरधमाधमाश्चेत्यर्थः ॥ ७२ ॥ दीर्घा इति ॥ ते ध्वजाः उक्तकरैर्दीर्घाः नेत्रायतिका द्विहस्तविस्तृता

शक्रे १४ न १२ पंक्ति १० प्रमितैः करैस्तु श्रेष्ठास्तथा सूर्य १२ हरि १० द्रुजै ८ स्तु ।
मध्या अथो गो ९ ष्ट ८ नगैः ७ कनिष्ठा मुन्यं ७ ग ६ बाणै ५ रधमाधमाश्च ॥ ७२ ॥
दीर्घास्तु नेत्रा २ यतिकास्तथैषामग्रं तु वेदै ४ र्विमितं त्रिकोणं । अथापि वा नेत्र-
२ करोन्मितास्ते नखांगुलैरायतिकास्तथा च ॥ ७३ ॥ सर्वेऽथवा बाहुमिता ध्वजाः स्युः
सूर्यां १२ गुलैरायतिका दशैव । पक्षे यदा दिक्प्रमिता १० स्तदा तु रंध्र ९ स्तु रक्तो
दशमः सितश्च ॥ ७४ ॥

इत्यर्थः । एषामग्रं तु वेदैश्चतुःकरैस्त्रिकोणं स्यात् । अथवा ते सर्वे ध्वजाः द्विहस्तदीर्घाः विंशत्यंगुलैर्विस्तृताश्चेत्यर्थः ॥ ७३ ॥ ॥ सर्वे इति ॥ अथवा सर्वे ध्वजाः बाहुमात्रदीर्घाः । द्वादशांगुलैर्विस्तृताः दशैव स्युरित्यर्थः । यदा पक्षांतरे दिक्प्रमिताः दशैव कार्यास्तदा रंध्रो नवमो ध्वजः मेघवर्णः दशमः श्वेतश्चेति विशेषः ॥ ७४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तथेति ॥ अथो पताकाः ध्वजानां च तुल्या दैर्घ्यविस्ताराभ्यामित्यर्थः । तदाकाराः ध्वजाकाराः त्रिकोणादिरूपास्तद्वर्णा पूर्वोक्तवर्णाः स्युरिति शेषः। यत्र ता अपि दशैव तदा रंध्रा नवमी सर्ववर्णा तथा दशम्यपि पंचवर्णा प्रदिष्टा स्यादित्यर्थः । तथाच सुबोधिन्यां ध्वजपताकालक्षणं। ध्वजाः पताका यत्रोक्ताश्चतुर्दशकरा मताः । द्विहस्तविस्तृता वद्धाश्चतुर्हस्ताचलांचलाः । हस्तद्वयेन हीनास्ता मध्यमा अधमास्ततः । मध्यमात्करतो हीना अधमाच्च त्रिसंज्ञकाः । अधमाधमतो हस्तहीनास्ते च करादयः। सप्तहस्ता यदा कार्याः सप्तमांशेन विस्तृताः। द्विहस्तसंमिता वापि विंशत्यंगुलविस्तृताः । यथाविभवतः कार्याः पूर्वाभावे पराः

तथाथो पताकाध्वजानां च तुल्यास्तदाकारवर्णा दशैवापि यत्र । तदा सर्ववर्णा
तु रंध्रा प्रदिष्टा तथा पंचवर्णा दशम्येव च स्यात् ॥७५॥ पताकाश्च ध्वजाश्चैव
दशैवेति विनिश्चितं । सुबोधिनीमतं त्वत्र पद्धत्या च विरुध्यते ॥ ७६ ॥

स्मृताः। प्रकारांतरं तत्रैव। पंचहस्ता ध्वजाः प्रोक्ता विस्तृताश्च द्विहस्तकाः। अथवा वाहुमात्राः स्युः सर्वा विस्तृतिविस्तृताः इति । तथा तत्रैव । इंद्रायुधप्रभा रक्ता धूम्रा कृष्णासितासिता । श्वेता चैव तु मेघाभा रक्ता गौरा क्रमाद्दशेति ॥ ७५ ॥ ॥ पताका इति ॥ ताः पताकाः ध्वजाश्च दशैवेति यद्विनिश्चितं तत्र सुबोधिनीमतं कोटिहोमपद्धत्या सह विरुध्यत इत्यर्थः । तथाच सुबोधिनी । दशदिक्पतिमंत्रैश्च दशदिक्षु यथाक्रमं । ध्वजाः पताकाः संस्थाप्यास्तत्तन्मंत्रैः स्वशाखजैरिति । तथाच पद्धतिः। अनयोः पताके अपि भवत इति केचित् । तत्र मूलं मृग्यं । नच लोकेशवर्णा इति सूलं । तेषां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्राक्परिगणितत्वात्, ऊर्ध्वं तु ब्रह्मणे देय इति पार्थक्येन गणनाच्चेति ॥ ७६ ॥ अथोत्तमादिमंडपे स्नानमंडपमानं शालिनीवृत्तेनाह॥ श्रेष्ठेति ॥ पूर्वमंडपादुत्तरस्यां दिशि देवस्नापनार्थं स मंडपः स्यादित्यर्थः। स मंडपः श्रेष्ठे मंडपे तदर्धेन, मध्ये मध्यममंडपे त्र्यंशेन, अल्पे चतुर्थांशेन पूर्वमंडपापेक्षयेत्यर्थः। तस्मात्स्नानमंडपादुत्तरस्यां तदर्धां स्नानमंडपार्धां तद्वत्कारुशालां प्रकुर्यादित्यर्थः। तदुक्तं हेमाद्रौ कौस्तुभे च । मंडपस्योत्तरे कार्यः स्नानाख्यो मंडपः परः। मंडपस्यार्धमानेन

श्रेष्ठेऽर्धेनाग्न्यं ३ शमानेन मध्ये ह्यल्पे वेदां ४ शेन च स्नापनार्थं । पूर्वात्कुर्यान्मंडपाच्चोत्तरस्यां तस्मादर्धां कारुशालां ततश्च ॥ ७७ ॥ प्रतिष्ठायां द्वयं तच्च प्राच्यां तस्मिंश्च वेदिकाः। तिस्रो हस्तेन दीर्घाः स्युस्तताश्चांघ्रिमितोच्छ्रिताः ॥ ७८ ॥ कुंभैर्गंगांबुपूर्णैः ससुफलसुदलैरावृतं चामरौघै रंभास्तंभैः सपुष्पैः सुसुरभिकुसुमस्रग्भिराबद्धकूटं । उल्लोचादर्शचूतद्रुमभवकिसलैः संवृतं विप्रवृंदैः पद्मैश्चांपेयमुक्ताफलकृतजलजैर्भूषयेत्तं समंतात् ॥ ७९ ॥

तदर्धेनाथ वा पुनः। तदुत्तरे कारुशालां स्नानाख्यस्यार्धमानत इति। मात्स्येऽपि । तस्याप्युत्तरतः कुर्यात्स्नानमंडपमुत्तमं। तदर्धेन त्रिभागेन चतुर्थांशेन वा पुनरिति ॥ ७७ ॥ अथास्मिन्मंडपे वेदित्रितयं कुर्यादित्यनुष्टुब्वृत्तेनाह ॥ प्रतिष्ठेति ॥ शिवादिप्रतिष्ठायां तद्द्वयं स्नानमंडपः कारुशाला चेति द्वयं स्यात्। तस्मिन्मंडपे तिस्रो वेदिकाः स्युरित्यर्थः। ताः हस्तेन दीर्घाः तताः विस्तृताश्च अंघ्रिमितेन स्वपाददतुल्येन मानेनोच्छ्रिता इत्यर्थः॥ ७८ ॥ अथ मंडपभूषणं स्रग्धरावृत्तेनाह ॥ कुंभै-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रिति ॥ गंगायाः अंबु पानीयं तेन पूर्णैः कुंभैः सुष्टु च तानि फलानि तैः सह तानि च सुष्टु दलानि तैरावृतं समं-ताद्व्याप्तं । चामराणां वनगोपुच्छानां ओघैः समूहैः सपुष्पै रंभास्तंभैः सुष्टु सुरभिर्गंधो येषां तानि च कुसुमानि पुष्पाणि तेषां स्रग्भिर्मालाभिरासमंताद्बद्धः कूटः शिखरं यस्य। कूटोऽस्त्री शिखरं शृंगमित्यमरः। उल्लोचो वितानः आदर्शो दर्पणं चूतद्रुम आम्रद्रुमस्तदुद्भवानि च तानि किसलानि पल्लवास्तैरावृतमित्यत्राप्यनुवर्तते । अस्त्री वितानमुल्लोच इत्यमरः । अथ पल्लवः । विसलं किसलं चाथो इति त्रिकांडशेषः । विप्राणां वृंदैः समूहैरावृतं व्याप्तं । पद्मैः कमलैः चांपेयं सुवर्णं मुक्ता-फलानि मौक्तिकानि तैः कृतानि च तानि जलजानि तैर्मंडपं समंतात्सर्वत्र संभूषयेद्रमणीयं कुर्यादित्यर्थः । स्वर्णं लोहवरं

प्राक्तोऽथ वेदास्त्रिवरांगमर्धेंद्वश्यस्त्रिवृत्तानि षडस्त्रि पद्मं ।
कुंडानि चाष्टास्त्र्यथ वात्र सर्वाण्याम्नायकोणानि च वर्तुलानि ॥ ८० ॥

चाग्निबीजं चांपेयमित्यपीति त्रिकांडशेषः। सिद्धांतशेखरे । चूतपल्लवमालाढ्यं वितानैरुपशोभितं । विचित्रवस्त्रसंछन्नं पट्टकूलादिभूषितं । सफलैः कदलीस्तंभैः क्रमुकैर्नारिकेलजैः । फलैर्नानाविधैर्भोज्यैर्दर्पणैश्चामरैरपि । भूषितं मंडपं कुर्याद्र-त्नपुष्पसमुज्वलमिति ॥ ७९ ॥ अथ कुंडानि वक्तुं तेषां स्थानान्याकारांश्चेंद्रवज्रावृत्तेनाह ॥ प्राक्त इति ॥ अथ कुंडानि पूर्वदिशमारभ्य वक्ष्यमाणानि कुंडानि। तानि पूर्वस्यां वेदास्रं। वह्निदिशि वरांगं योनिकुंडं। दक्षिणस्यामर्धेंदु अर्धचंद्रं। निर्ऋतौ अश्र्यस्त्रि त्रिकोणं। प्रतीच्यां वृत्तं। वायव्यां षडस्त्रि। उदीच्यां पद्मं पद्माकारं। ईशान्यामष्टास्त्रीति । अथवा सर्वाणि आम्नाय-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कोणानि चतुरस्राणि । अथवा वर्तुलानि च भवंतीति शेषः । अस्रशब्दः कोणवाची । अस्रः कोणे कचे पुंसीति मेदिनी-
कोशात् । शारदातिलके । अष्टास्वाशासु रम्याणि कुंडान्येतान्यनुक्रमात् । चतुरस्रं योनिरर्धचंद्रं त्र्यस्रं च वर्तुलं । षडस्रं
पंकजाकारमष्टास्रं तानि नामतः इति । पंचरात्रे । सर्वाणि तानि वृत्तानि चतुरस्राणि वा सदेति ॥ ८० ॥ अथाचार्यकुंड-
स्थलं पंचकुंडीपक्षं चोपजातिवृत्तेनाह ॥ इंद्रेति ॥ इंद्रश्च ईशानश्च तयोर्दिशोर्मध्ये अब्धिकोणं चतुरस्रं अथवा वृत्तं स्या-
दित्यर्थः । एतद्गुरोः कुंडमाचार्यकुंडमिति यावत् । तदाचार्यकुंडं पंचकुंडीपक्षे ईशदिगीशानी तस्यां स्थितं भवतीत्यर्थः । वि-

इंद्रेशमध्ये ह्यथवाब्धिकोणं वृत्तं गुरोः स्यात्खलु कुंडमेतत् । तत्पंचकुंड्यां भवती-
शादिक्स्थं विदिक्स्थकुंडैस्तु विनेषु ५ कुंडी ॥ ८१ ॥ यदैककुंडपक्षोऽस्ति तदा
प्राच्यामथापि वा । प्रतीच्यामुत्तरस्यां वा श्रीशंभुदिशि वा कुरु ॥ ८२ ॥

दिक्स्थकुंडैः विदिशः आग्नेयीनैर्ऋतीवायव्यैशान्यः तासु कुंडानि योनित्र्यस्रषडस्राष्टास्राणि तैर्विना इषुकुंडी पंचकुंडी स्या-
दिति । तदुक्तं सिद्धांतशेखरे । पुरंदरेशयोर्मध्ये वृत्तं वा चतुरस्रकं । तदाचार्यविनिर्दिष्टमिति । शारदातिलकेऽपि । आचा-
र्यकुंडं मध्ये स्याद्गौरीपतिमहेंद्रयोरिति । पंचकुंडी नारदीये । यत्रोपदिश्यते कुंडचतुष्कं तत्र कर्मणि । वेदास्रमर्धचंद्रं च
वृत्तं पद्मनिभं तथा । कुर्यात्कुंडानि चत्वारि प्राच्यादिषु विचक्षणः । पंचमं कारयेत्कुंडमीशदिग्गोचरं बुध इति ॥ ८१ ॥ अथैक-
कुंडपक्षे कुंडस्थलान्यनुष्टुब्वृत्तेनाह ॥ यदेति ॥ यदैककुंडपक्षः स्वीकृतस्तदा प्राच्यां प्रतीच्यां वोत्तरस्यां श्रीशंभुदिशि ऐशान्यां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वा कुर्वित्यर्थः । तदुक्तं सोमशंभौ । एकं वा शिवकाष्ठायां प्रतीच्यां कारयेद्बुध इति । क्रियासारे । उत्तरस्या भवेत्कुंडं वृत्तं वा चतुरस्रकमिति । तथा । भुक्तौ मुक्तौ तथा पुष्टौ जीर्णोद्धारे तथैव च । सदा होमे तथा शांतावेकं वरुणदिग्गतमिति ॥ ८२ ॥ अथ कर्मपरत्वेनैककुंडस्य मध्ये विधानमार्याछंदसाह ॥ एकमिति ॥ एकं चेत् कुंडं शांतौ शांतिकर्मणि जपांगहवनेषु । जपांगमित्युपलक्षणं । वेदपारायणांगहवननवशतसहस्रचंड्यादिहवनेषु तथैकादशिनीमारभ्य लघुरुद्रमहारुद्रातिरुद्रहवनेषु मध्ये मंडपमध्ये कार्यं तदेव शुभदमित्यर्थः । ग्रहशांतिमुपक्रम्य वसिष्ठः । कुंडं तन्मध्यभागे तु कारयेच्चतुरस्र-

एकं कुंडं शुभदं मध्ये शांतौ जपांगहवनेषु । आरभ्यैकादशिनीं लघुमहदति-
रुद्रहवनविधौ ॥ ८३ ॥ शांतिस्तंभनसिद्धिभद्रयशसां कृत्ये तु वेदास्रकं भोगा-
कर्षणपुत्रकृद्धगमथो वश्ये च शांतौ मृतौ । अर्धेंद्वाभमथारिनाशनविधौ द्वेषे
तथाऽऽकर्षणे त्र्यस्रि स्यादथ वश्यपुष्टिकरणे संपत्तिशांत्योर्वृतिः ॥ ८४ ॥

कमिति । तथा मंडपे च मध्यभागे कुंडं कुर्यादिति रुद्रपद्धत्यां श्रीमद्भट्टनारायणचरणाः ॥ ८३ ॥ अथ कामनापरत्वेन तानि शार्दूलविक्रीडितवृत्ताभ्यामाह ॥ शांतीति ॥ शांत्याद्युक्तकृत्येषु चतुरस्रं स्यात् । भोगादित्रितये भगं योनिकुंडं स्यात् । अथो वश्यादित्रितये अर्धेंद्वाभमर्धचंद्रं । अथ रिपुनाशादित्रितये त्र्यस्रि कुंडं स्यात् । अथ वश्यादिचतुष्टये वृतिर्वलयं स्यात् ॥ ८४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शत्र्विति ॥ शत्रूच्चाटनादिविषये अंगास्त्रकं षडस्त्रि स्यात् । अथ पुष्ट्यादि सर्वाप्तिपर्यंतं पद्मं स्यात् । तथा योगार्थादिद्धितये गजास्त्रमष्टास्त्रि स्यात् । गुरुकुंडमाचार्यकुंडं संपत्कृत्स्यात् । अत्र शरास्त्रि तु भूतादिदोषहृदित्यर्थः । तदुक्तं जयपृच्छाधिकारे । शांतिके चतुरस्रं स्याद्वश्ये चैवार्धचंद्रकं । षट्कोणं मारणे चैव स्तंभने च विशेषतः । आकर्षणे त्रिकोणं स्याद्वर्तुलं चाभिचारिके । मानसिद्धिप्रजननं पद्मं कुंडं न संशयः । पुत्रदं योनिकुंडं स्यादष्टास्रं चैव मुक्तिदं । पंचास्रं भूतदोषघ्नं सप्तास्रमभिचारहृत् । उत्तरे शांतिकं कुर्यात्स्तंभनं चैव पूर्वतः । मारणं दक्षिणे प्रोक्तं वश्यं चैव तु पश्चिमे । आग्नेय्यां दायमुत्साद्यं

शत्रूच्चाटनमारणादिविषये स्यात्स्तंभनेऽगास्त्रकं पद्मं पुष्टिधनागमाद्य-
गदकृद्वश्यार्थमानप्रदं । सर्वाप्तौ च तथा गजास्त्रमपि तद्योगार्थमु-
क्तिप्रदं संपत्कृद्गुरुकुंडमत्र तु शरास्त्रि स्याच्च भूतादिहृत् ॥ ८५ ॥

विद्वेषं नैर्ऋतेन तु । उच्चाटनं च वायव्ये ईशान्ये सर्वसिद्धिदमिति । सिद्धांतशेखरेऽपि । ऐंद्र्यां स्तंभे चतुष्कोणमग्नौ भोगे भगाकृति । चंद्रार्धं मारणे याम्ये द्वेषे निर्ऋतित्रिकोणकं । वारुण्यां शांतिके वृत्तं षडस्रयुच्चाटनेऽनिले । उदीच्यां पौष्टिके पद्मं रौद्र्यामष्टास्त्रि मुक्तिदमिति । पिंगलामते । कुंडं कुशेशयाकारमुत्तरे वश्यकर्मणि । षडस्रयुच्चाटने वायावर्धेंदु मारणे यमे । वेदास्रं स्तंभने प्राच्यामाकर्षेऽग्नौ भगाकृति । वारुण्यां शांतिके वृत्तमीशे त्वष्टास्त्रि मुक्तिदमिति । सिद्धांतशेखरे । योन्याख्यमुच्यते कुंडमाग्नेय्यामुत्तरामुखं । प्रजावृद्धौ च तापे स्यादर्धचंद्रमथोच्यते । याम्ये तन्मारणे शस्तमुत्तराभिमुखं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तथा । निर्ऋते त्र्यस्रि कुंडं स्याद्विद्वेषे पूर्ववक्रकमिति । अन्यत्रापि । यशः श्रेयस्तथा शांतिश्चतुरस्रेण सिध्यति । भगाकारेण चाकृष्टिः शांतिः स्यादर्धचंद्रके । त्रिकोणे रिपुनाशः स्यात्संपत्पुष्टिश्च वर्तुले । उच्चाटनं तु षट्कोणे वित्तारोग्यं च पंकजे । अष्टास्रे योगसिद्धिः स्यादाचार्ये सर्वसंपद इति परशुरामः । अत्र सर्वत्रादिपदेन वृष्टिदं रोगनाशनमित्यादि तारतम्येन फलान्यूह्यानि ॥८५॥ अथ ब्राह्मणादिपरत्वेन कुंडान्यनुष्टुब्वृत्तेनाह ॥ वेदेति ॥ वेदास्रं चतुरस्रं वृत्तमर्धेंदु अर्धचंद्रं रामास्रं त्र्यस्रं क्रमेण विप्रक्षत्रियवैश्यशूद्रविषयेषु स्युः । अथवा सर्वेषां चतुरस्रं वृत्तं वेति । योषितां स्त्रीणां तु विशेषतो योन्याका-

वेदास्रं वृत्तमर्धेंदु रामास्रं ३ ब्राह्मणादिषु । वृत्तं वाब्ध्यस्रि सर्वेषां भगाभानि तु
योषिताम् ॥८६॥ वेद्याः सकाशादिह वाष्टदिक्षु कोष्ठस्य मध्यः सहि कुंडमध्यः ।
स्यान्मेखलांतं तु सपादहस्तं पादं त्रिचंद्रां १३ गुलमंतरं वा ॥ ८७ ॥

राणीत्यर्थः । तदुक्तं शारदातिलके । विप्राणां चतुरस्रं स्याद्राज्ञां वर्तुलमिष्यते । वैश्यानामर्धचंद्राभं शूद्राणां त्र्यस्रमीरितं । चतुरस्रं तु सर्वेषां केचिदिच्छंति सूरय इति । पंचरात्रे । सर्वाणि तानि वृत्तानि चतुरस्राणि वा सदेति । सनत्कुमारः । स्त्रीणां कुंडानि विप्रेंद्र योन्याकाराणि कारयेदिति ॥ ८६ ॥ अथ कुंडवेद्योरंतरमिंद्रवज्रावृत्तेनाह ॥ वेद्या इति ॥ वेद्याः सकाशादष्टसु दिक्षु अष्टकोष्ठेषु यः कोष्ठमध्यः अथवा वेद्याः सकाशान्मेखलांतं सपादहस्तमथवा वेद्याः पादं वा त्रिचंद्रांगुलं त्रयोदशांगुलमंतरं स्यादित्यर्थः । एवमंतरं ज्ञात्वा कुंडानि कुर्यादिति भावः । तदुक्तं शारदातिलके । प्राक्प्रोक्ते मंडपे विद्वान्वे-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिकाया बहिस्त्रिधा । क्षेत्रं विभज्य मध्येंशे पूर्वादि परिकल्पयेत् । अष्टास्वाशासु कुंडानि रम्याकाराण्यनुक्रमादिति । एवमेव कुंडकल्पलतायां कुंडदीपके कुंडोद्द्योते च । वेदीपादांतरं त्यक्त्वा कुंडानि नव पंच वेति सोमशंभुः । त्यक्त्वा वेदीचतुर्भागं कुंडानि नव पंच वेति क्रियासारे । कुंडवेद्यंतरं चैव सपादकरसंमितमिति नारदीयाच्चेति । वसिष्ठसंहितायां । त्रयोदशांगुलं त्यक्त्वा वेदिकायाश्चतुर्दिशमिति । वेदीभित्तिं परित्यज्य त्रयोदशभिरंगुलैरिति च । सपादहस्ताद्यंतरपक्षे कुंडमध्यकेंद्राणि समानानि न भवंतीति ॥ ८७ ॥ अथ होमानुसारेण कुंडमानं भुजंगप्रयातोपजातिकागीत्येंद्रवज्रावृत्तैराह ॥ सहस्र इति ॥ सहस्रहवने कर्तव्ये हस्तमात्रं कुंडं कर्तव्यं । तथाऽयुते दशसहस्रे द्विहस्तं । ततोऽयुतादारभ्य दश-

सहस्रेऽयुते हस्तमात्रं द्विहस्तं ततो दि१०ग्गुणे हस्तयुग्मस्य वृद्धिः ।
धराहस्तकं लक्षहोमे ततोऽथ करर्ध्या प्रकुर्यात्तु दि१०ग्लक्षकांतं ॥ ८८ ॥

गुणे हवने हस्तद्वयवृद्धिः कार्या । तथाहि लक्षे चतुर्हस्तं दशलक्षे षड्ढस्तं कोटौ अष्टहस्तमित्यर्थः । अथवा लक्षहोमे धराहस्तकं एकहस्तं ततो लक्षात्प्रतिलक्षं हस्तस्य ऋद्धिर्वृद्धिस्तया दशलक्षकांतं कुंडं प्रकुर्यादित्यर्थः । तदुक्तं भविष्ये । मुष्टिमात्रं शतार्धे स्याच्छते चारत्निमात्रकं । सहस्रे त्वथ होतव्ये कुंडं कुर्यात्करात्मकं । द्विहस्तमयुते तच्च लक्षहोमे चतुःकरं । दशलक्षमिते होमे षट्करं संप्रचक्षते । अष्टहस्तात्मकं कुंडं कोटिहोमे तु नाधिकमिति । एकहस्तमितं कुंडं लक्षहोमे विधीयते । लक्षाणां दशकं यावत्तावद्धस्तेन वर्धयेदिति शारदातिलके ॥ ८८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लक्षार्धेति ॥ लक्षार्धे पंचाशत्सहस्रे तत्कुंडं त्रिकरं प्रशस्यते युक्तमिति यावत् । तथा लक्षे चतुर्हस्तं प्रयुते दशलक्षे इषुहस्तं पंचहस्तं विंशतिलक्षे द्वाभ्यां गुणितास्त्रयः षडिति यावत् षड्ढस्तं । पंचाशल्लक्षे सप्तकरं विदः पंडिताः विदुः कथयामासुरित्यर्थः । अथवेति सर्वैः सह विकल्प्यते । सिद्धांतशेखरे । लक्षार्धे त्रिकरं कुंडं लक्षहोमे चतुःकरं । कुंडं पंचकरं प्रोक्तं दशलक्षाहुतौ क्रमात् । षड्ढस्तं लक्षविंशत्यां कोट्यर्धे सप्तहस्तकमिति ॥ ८९ ॥ ॥ अयुतेति ॥ अथानंतरं अयुते दशसहस्रे लक्षे प्रयुते दशलक्षे कोटौ अर्बुदे दशकोटौ च क्रमेण एकेन हस्तेन द्वाभ्यां तथैव चतुर्भिः षड्भिरष्टभिः करै-

लक्षार्धके तत्रिकरं प्रशस्यते लक्षेऽब्धिहस्तं प्रयुतेषु हस्तकं । द्विघ्नत्रि६हस्तं नखलक्षकेऽथवा खपंच५०लक्षेऽश्वकरं विदो विदुः ॥ ८९ ॥ अयुते लक्षे प्रयुते कोटौ वाप्यर्बुदे तथैव करैः । एकेनैव द्वाभ्यां चतुर्भिरथ षड्भिरष्टभिस्तानि ॥ ९० ॥ कोट्याहुतौ स्याद्दतुभू१६करं तदाशा-१०करं वापि विशिष्यतेऽत्र । उक्तेषु पक्षेष्वधिकोनकेषु त्रैराशिकेणैव विधेयमेतत् ॥ ९१ ॥

स्तान्युक्तानि कुंडानि वा स्युरित्यर्थः । सिद्धांतशेखरे । तथाऽयुते च नियुते प्रयुते कोटिसंमिते । अर्बुदे च करैः कुंडं चंद्रद्व्यब्ध्यंगनागकैरिति ॥९०॥ ॥ कोट्याहुताविति ॥ कोटिहवने ऋतुभूकरं षोडशहस्तं । अथवा आशाकरमपि विशेषेण शस्यते युक्तमित्यर्थः । तथाच स्कांदे । कोटिहोमे चतुर्हस्तं चतुरस्रं समंततः । योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेखलमिति । अत्र कोटिहोमपद्धतौ समंततश्चतुर्हस्तोक्त्या षोडशहस्तमिति रामकृष्णभट्टाः । मयूखकल्पलतादयोऽप्येवमेवाहुः ॥ उक्तेष्विति ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ये पक्षा उक्तास्तेष्वधिकेषु ऊनेषु वा सत्सु त्रैराशिकेणैव एतत्कुंडं विधेयमित्यर्थः । तथाच रुद्रप्रसादे । उक्तहोमाधिकोने तद्धोमेऽधिकोनमंगुलैः । यथोक्तफलभाक्तेन कर्ता स्यादन्यथान्यथेति । विश्वकर्मापि । आदौ कुंडं समुत्पाद्यमाहुतीनां यथोदितं । एतन्मध्ये विभागं यत्सर्वं तदनुपातत इति ॥ ९१ ॥ कल्पेति ॥ कुंडकल्पद्रुमनामग्रंथः एवं पूर्वोक्तं त्रैराशिकादिकरणं युक्तं सदिति जगाद । अन्ये बुधाः न इति कथयंति । तत्र कुंडव्यवस्थातु द्रव्यस्य होमद्रव्यस्य स्थूलसूक्ष्ममानात् स्वबुद्ध्यैव सुधीभिः कार्या कल्प्येत्यर्थः । इदं सर्वं सुविस्तृतं श्रीमत्तातचरणकृतकुंडार्कपद्मिनीटीकायां

> कल्पद्रुरेवं निजगाद युक्तं नेतीति चान्ये कथयंति संतः। कुंडव्यवस्था पृथुसूक्ष्ममाना-
> द्द्रव्यस्य कार्या स्वधिया सुधीभिः ॥ ९२ ॥ यन्मंडपे यत्करकुंडमिष्टं ज्ञात्वैव कुंडादिक-
> मारभेत । न्यूनेऽथ कुंडेऽप्यधिको विधेयो न्यूनो न होमस्त्वधिके प्रशस्तः ॥ ९३ ॥

कोटिहोमपद्धतौ च द्रष्टव्यं ॥ ९२ ॥ ॥ यदिति ॥ यन्मंडपे यद्धस्तादिपरिमितमंडपे यत्करं यद्धस्तादि यथेष्टं कुंडं ज्ञात्वा कुंडादिकमारभेत प्रारंभं कुर्यात् । यथाष्टहस्तदशहस्तमंडपे एकहस्तात्मकनवकुंडानां न समावेशः अतस्तत्र पंचकुंड्येव कार्या न नवकुंडी । एवं द्विहस्तादिकुंडादावपि ज्ञात्वा कुंडानि कुर्यादिति भावः । अथ न्यूने न्यूनमाने कुंडे अधिकः अधिकसंख्याकहोमो विधेयः यथा एकहस्तकुंडे एकोनायुतपर्यंतं होमः तद्वन्न्यूनसंख्याकहोमः अधिकमानके कुंडे न प्रशस्तः । उक्तंच कोटिहोमपद्धतौ । न्यूनसंख्योदिते कुंडेऽधिको होमो विधीयते । अनुक्तकुंडो न्यूनस्तु नाधिके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शस्यते क्वचिदिति। न्यूनसंख्येऽपि स्थूलद्रव्यपरिमाणाधिक्यादौ अधिकं मानमपि कुंडं भवत्येव। अर्थात्परिमाणमित्युक्तेः। अतएवोक्तं पूर्वश्लोके कुंडव्यवस्थापृथुसूक्ष्मेत्यादि॥९३॥ अथ एकोनविंशतिभिर्गीतिभिश्चतुरस्रादिनवकुंडीकरणप्रकारमाह॥ दक्षेति॥ चतुरस्रवृत्तव्यासः २२।७४ अस्यार्धं १६।७६।५ अनेन वृत्ते कृते तस्मिन्नष्टसु दिक्षु चिह्नितेषु सत्सु यः वृत्तदक्षोंऽसस्तस्मादारभ्य आदक्षश्रोणिपर्यंतं तथा सव्यांसतोऽर्थाद्वृत्तवामकटिस्तस्यां लग्नं। एवं बाहुद्वयस्पृष्टमन्यत्सूत्रं तथा कटिद्वयस्पृष्टं एतैश्चतुर्भिः सूत्रैर्वेदकोणकं चतुरस्रं कुंडं स्यादित्यर्थः। यत्तु चतुरस्रमिदं प्रोक्तं सर्वकुंडेषु कारणमित्यादिवचनबलेऽपि रघुवीरदीक्षितैः कुंडार्कटीकायां चतुरस्रप्रकृतीनि सर्वकुंडानि ये व्याचख्युस्तेषां भुजसाम्यं क्वापि नास्तीति

दक्षांसादादक्षश्रोणिं सव्याच्च सव्यकटिलग्नं। बाहुद्वयकटियुग्मस्पृक्सूत्रैर्वेदकोणकं कुंडं॥९४॥

चतुरस्रपूर्वस्वरूपं

वा. अं. द. अं.

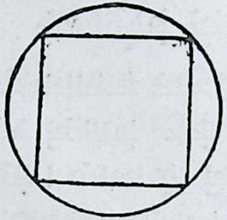

वा. क. द. क.

चतुरस्रसिद्धस्वरूपं

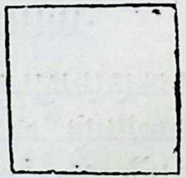

स्पष्टमित्युक्तं तच्च चतुरस्रप्रकृतौ कुंडकरणे बहुप्रयासस्तथा त्रिभुजादौ क्वचिद्भुजसाम्याभावःक्वचित्फलेऽप्यंतरं दृश्यते तथापि वृत्तकुंडादिषु वृत्तं विना गतिरेव नास्तीति। वृत्तप्रकृतौ तु स्वल्पायासेन कुंडसिद्धिर्भुजसाम्यं फलेऽप्यंतराभावोऽतस्तैरुक्तं सुवचमिति। नच शारदातिलकादौ प्रकृतिचतुरस्रमेवोक्तं मात्स्यादावप्येवं। प्रकृतिवृत्तं तु क्वापि न श्रूयत इति वाच्यं। शारदातिलकादौ तु कुंडसिद्धौ तात्पर्यं न सूत्रपातादावित्यनेकग्रंथकाराणामनेकोक्तिभिः स्पष्टत्वात्। अनेनैव प्रकारेण कुंडं कुर्यादिति मानाभावात्। कुंडार्कादौ सर्वकुंडप्रकृ-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ प्रकारांतरेण त्र्यस्रमाह ॥ केंद्रादिति ॥ केंद्रात्कोष्ठमध्यात्प्रत्यक् पश्चिमदिशि स्वीयसप्तमांशेन ऊना या त्रिज्या व्यासार्धं तन्मितप्रदेशे सार्धषट्त्रिंशदंगुलव्यासेन वृत्तं कुर्यात् । तद्वृत्तस्य यत्पार्श्वयुग्मं तस्मात् उक्तव्यासः षट्त्रिंशदंगुलस्तेन

केंद्रात्प्रत्यक्स्वहयांशोनत्रिज्यामितप्रदेशे च । उक्तव्यासेन वृत्तिं तत्पार्श्वाभ्यां तिमिं च पूर्वस्यां ॥१०१॥

प्रथमत्रिकोणपूर्वरूपं

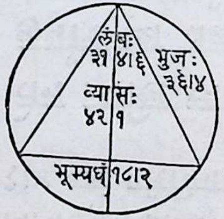

प्रथमत्रिकोणसिद्धरूपं

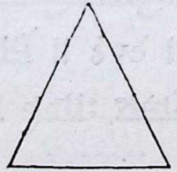

द्वितीयत्रिकोणस्य पूर्वरूपं

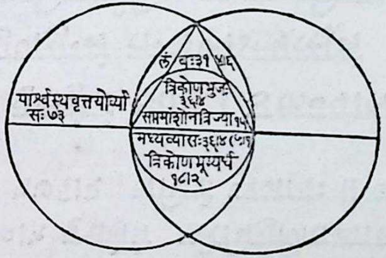

द्वितीयत्रिकोणसिद्धरूपं

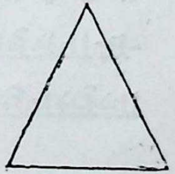

द्विगुणेन पूर्वस्या दिशि मत्स्यं कुर्यात् । तत्तु वृत्तद्वयकरणेन भवति तस्य वक्त्रान्मुखात् सूत्रद्वितयं प्रथमवृत्तपार्श्वद्वयस्पृक् लग्नं कुर्यात् । तेन त्र्यस्रं त्र्यस्रकुंडं वेति पूर्वत्र्यस्रेण विकल्पः भवतीत्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ प्रथमवृत्तव्यासः ३६ । ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वसप्तांशोनत्रिज्या १५।५।१ केंद्रादेतन्मितदेशे उक्तव्यासेन वृत्ते कृते वृत्तद्वयसंपातसकाशात्पूर्ववृत्तपार्श्वस्पृक् सूत्रमानं ३६।४ पूर्ववृत्तव्यासार्धं भूम्यर्धं १८।२ अनयोर्वर्गांतरमूलं लंबः ३१।४।६ लंबगुणं भूम्यर्धं फलं ५७६।४।६ ॥ १०१ ॥ अथ वृत्तकुंडमाह ॥ ॥ पश्चादिति ॥ वेद्याः पश्चात्पश्चिमदिशि उक्तव्यासार्धेन वृत्तं कुंडं कुर्वित्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ व्यासः २७।०।६ अयं भनवाग्निनिघ्नः खबाणसूर्यैर्भक्तो लब्धो वृत्तपरिधिः ८५।०।५ वृत्तक्षेत्रे परिधिगुणितव्यासपादः फलमित्यादिना फलं तत्र व्यासपादः ६।६।१।४ अयं परिधिना गुणितः जातं फलं ५७६।२ अधिकं ध्वजायः ॥ अथ षडस्रमाह ॥ पार्श्वादिति ॥

तेन त्र्यस्रि स्याद्वा वेद्याः प्रत्यक्तु वृत्तकुंडं स्यात् । उक्तव्यासद्विगुणस्तृत्या
कुर्यात्ततश्च तद्वक्रात् ॥ १०२ ॥ गुणयुग्मं तन्मध्येऽन्यत्सूत्रं पूर्ववृत्तपार्श्व-
स्पृक् । पार्श्वाद्विस्तृतिदलमितषड्भिर्ज्याभिः षडस्रमतिसाधु ॥ १०३ ॥

पार्श्वादिति सामान्योक्त्या कस्मादपि पार्श्वाद्विस्तृतिर्व्यासस्तस्य दलं अर्धं तन्मिताभिः षड्भिर्ज्याभिरतिसमीचीनं षडस्रं स्यादित्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ व्यासः २९।६ षडस्रे तु व्यासार्धमेव ज्या १४।७ अस्यार्धं ७।३।४। अथ व्यासार्धवर्गः २२१।२।१ भुजार्धवर्गः ५५।२।४ अनयोरंतरं १६५।७।५ अस्य मूलं १२।७।३ इदमेव लंबः तेन ज्यार्धे गुणिते जातमेकत्र्यस्रफलं ९६।०।७ इदं षड्गुणं सर्वं क्षेत्रफलं ५७६।५।२ अधिकं ध्वजायः ॥ १०२ ॥ १०३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ पद्मकुंडमाह ॥ चिह्नेति ॥ उक्तव्यासवृत्तेऽष्टसु चिह्नेषु द्वयोर्द्वयोर्मध्यतः युगभुजं चतुर्भुजं तयोर्युगलं युग्मं समकोणं विधेहि कुरु इति कृतेऽष्टत्र्यस्राणि भवंति तेषु प्रतित्र्यस्रे यौ कर्णौ तयोर्दलमर्धं ज्या ययोरेतादृशं

चिह्नद्वितयांतरितो युगभुजयुगलं विधेहि समकोणं ।
त्र्यस्राष्टकेषु कुर्यात्प्रतिकर्णदलज्यचापयुगलं तत् ॥ १०४ ॥

वृत्तकुंडस्य पूर्वरूपं सिद्धरूपं चैकं

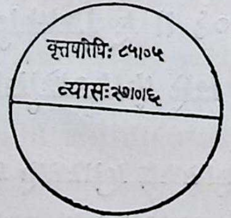

पडस्रपूर्वरूपं

पडस्रसिद्धरूपं

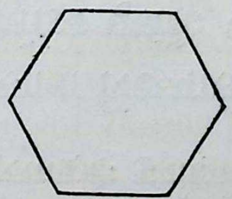

चापयोर्धनुषोर्युगं युग्मं कुरु । तद्युग्मं अंतर्बाह्ये च ज्या ययोस्त्र्यस्रस्यांतरे त्र्यस्रबाह्ये च ज्या ययोरेतादृशं चापयुग्मं कुर्वित्यर्थः । तेन बहुशोभायुक्तं पद्मं पद्मकुंडं भवतीत्यर्थः ॥ तस्मिन्पद्मे रसांशैः षडंगुलैः कर्णिकापद्ममध्यप्रदेशः । तस्याः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

षडंगुलैः पिंडः उच्चता व्यासो विस्तृतिश्च स्यातां । तद्बहिर्द्वादशांशैः केसराणां वृत्तं ततोऽष्टादशांशैर्दलमध्यभूवृत्तं ततश्चतुर्विंशांशैर्दलकोटिवृत्तं इतो वृत्ताद्यत्प्रकृतिव्यासवृत्तं तद्दलाग्रकाणां स्यादित्यर्थः । तत्र या कर्णिका तां न खनेत् । उक्तंच शारदायां । वृत्तानि कर्णिकादीनां बहिस्त्रीणि प्रकल्पयेदिति । कामिकेपि । चतुरस्राष्टभागेन कर्णिका स्याद्विभागतः । तद्बहिस्त्वेकभागेन केसराणि प्रकल्पयेत् । तृतीये दलमध्यानि चतुर्थे दलकोटयः । चतुरस्राद्बहिः कुर्याद्दलाग्राण्यपि यत्नतः

अंतर्बाह्यज्याकं तेन स्यात्पद्ममत्र बहुशोभं । तत्र रसांशैः ६ स्यातां पिंडव्यासौ तु
कर्णिकाया वै ॥ १०५ ॥ तत्परितः सूर्यांशैः १२ केसरवृत्तं ततोऽथ धृत्यंशैः १८ ।
दलमध्यवृत्तमेतात्सिद्धांशैः २४ पर्णकोटिवृत्तं स्यात् ॥ १०६ ॥

इति ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्र व्यासः ३१।३ अस्य चतुरस्रज्या २२।१।४ अस्य वर्गश्चतुरस्रफलं ४९२।२।२ अथावशिष्टं लघुत्र्यस्रचतुष्टयफलं तद्यथा यच्चतुर्विंशत्यंशैर्दलकोटिवृत्तं कृतं तस्याष्टास्रिज्या ९।१।४ अस्यार्धं भूम्यर्धं ४।४।६, अथ चतुरस्रज्योनबृहद्व्यासः ९।१।४ अस्यार्धं लघुकोणलंबः ४।४।६ लंबगुणमितिफलं २१।४ चतुर्गुणं ८४।४ पूर्वफले योजिते सर्वं फलं ५७६।६।२ अधिकं ध्वजायः । धनुर्द्वयस्य तु समानांतरयोगे समतैवेति नियमात्तत्फलकरणप्रयासो वृथैवेति ॥ १०४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १०५ ॥ १०६ ॥ अथ प्रकारांतरेण पद्ममाह ॥ अथवेति ॥ यत्पूर्वपद्मकुंडे तृतीयं वृत्तमष्टादशांशैः कृतं तदत्र सयवनखैरेकयवसहितैर्विंशत्यंगुलैः कृत्वाऽष्टधा विभजेत् । ननु अत्र पारिभाषिकमष्टधाकरणं पूर्वमुक्तमपि पुनः कथमुक्तमितिचेत् तच्च पूर्वपद्मकुंडवच्चिह्नद्वितयमध्यादष्टौ भागान् कुर्यादिति ध्वननार्थमित्यर्थः । तत्प्रतिचिह्नाच्चिह्नद्वयमिता या ततिर्व्यासार्धं तेन धनुर्द्वयं तनुयाद्विस्तारयेत् । तदनुलोमविलोमं एकमनुलोमं द्वितीयं विलोमं तद्विपरीतं तनुयात् । तेनात्र सुष्ठु सुंदरं पंकजं पद्मकुंडं स्यादित्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ व्यासः २०।१ अष्टास्त्रिज्या ७।५।४ इयमेव भूमिः अस्यार्धं ३।६।६

प्रकृतिस्तृतिवृत्तमितो दलाग्रकाणां च कर्णिकां न खनेत् । अथवा तृतीयवृत्तं
सयवनखैः २०।१ कल्प्य चाष्टधा विभजेत् ॥ १०७ ॥ प्रतिचिह्नाच्चिह्नद्वयमितत-
तिनापि च धनुर्द्वयं तनुयात् । अनुलोमविलोमं तत्तेन स्यादत्र पंकजं सुष्ठु ॥१०८॥

व्यासार्धं १०।०।४ अनयोर्वर्गांतरमूलं लंबः ९।२।४ लंबगुणमितिफलं ३५।६।२ इदमष्टगुणं मध्याष्टास्त्रिफलं जातं २८।६।३ अथ धनुःफलं तत्राष्टास्त्रिज्यैव व्यासार्धं तयैव धनुःकृतत्वात् अस्यार्धं शरः ३।६।६ द्विगुणाष्टास्त्रिज्यैव व्यासः १५।३ व्यासाच्छरोनादित्यादिना ज्या १३।२।५।५ व्यासपादस्य शरत्वात्तदूनव्यास एव लंबः ११।४।२ भूम्यर्धं च ज्यार्धं ६।५।२।६।४ लंबगुणमिति वृत्तांतस्त्र्यस्रफलं ७७। अथ धनुर्व्यासवर्गः २२७।२।६ रुद्राहत इत्यादिना फलं १८५।५।६ फलयोरंतरं १०८।५।६ अस्य त्र्यंशो धनुःफलं ३६।१।७ इदमष्टगुणं २८९।७ पूर्वाष्टास्त्रिफले युक्तं जातं संपूर्णं फलं ५७६।२। ध्वजायोपि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धनुर्वृत्ते या ज्या सा तद्वृत्तगतत्र्यस्रिज्यैव व्यासपादस्य शरत्वात् । अतस्तद्वृत्तफलं तद्गतत्र्यस्रफलोनं शेषं धनुस्त्रयफलं तस्य त्र्यंश एव धनुःफलमिति स्पष्टमेव ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ अथ श्रीमद्बापूदेवकल्पितं पद्मकुंडमाह ॥ अंभ इति ॥

अंभोनिधिवन्ह्यंशैः ३४ स्वखमुनिकु १७० लवेन चापि संयुक्तैः ।
वृत्ते चिह्नद्वितयेत्याद्यब्ध्यस्रांतमुक्तवत्कृत्वा ॥ १०९ ॥

प्रथमपद्मकुंडस्य पूर्वरूपं

प्रथमपद्मकुंडस्य सिद्धरूपं

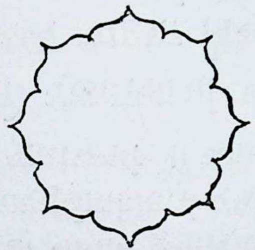

द्वितीयपद्मकुंडस्य पूर्वरूपं

द्वितीयपद्मकुंडस्य सिद्धरूपं

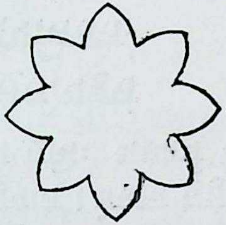

अंभोनिधिवह्न्यंशैश्चतुस्त्रिंशदंगुलैः स्वस्य यः खमुनिकुलवः सप्तत्युत्तरशततमो भागस्तेन युक्तैर्वृत्ते कृते सति । पूर्वोक्तपद्मकुंडे चिह्नद्वितयेत्यादिसमचतुरस्रद्वयकरणांतं कृत्वा तद्भुजार्धाद्भुजमध्यतः भुजार्धेनैवांतः वृत्तस्य अष्टौ दलानि वि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लिखेत्तथा केंद्रान्मध्याद्दलसंधिस्तदंतमवधीकृत्य कर्णिकादीनि कर्णिकाकेसरपत्रमध्यभूसंज्ञानि त्रीणि वृत्तानि विलिखेत्तेन पद्मं पद्मकुंडं भवतीति श्रीमद्बापूदेवैः प्रकल्पितं सुंदरं रमणीयमित्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ व्यासः ३४।१।४।६ अस्य वर्गः ११६९।४।६।२।२ अस्यार्धं ५८४।६।३।१।१ अस्य मूलं २४।१।३।५।४ इदमेवाष्टौ वलयार्धानां व्यासः । अस्यैव मध्यव्यास इति संज्ञांतरं । अथास्य वर्गः ५८४।६।३।१।१ भनवाग्निनिघ्नः २२९६५०५।७।५।२ पंचसहस्रभक्तः लब्धं फलं वृत्तस्य ४५९।२।३।२ अथ बृहद्व्यासार्धं १७।०।६।२ इदं मध्यवृत्तांतश्चतुरस्रभुजः अस्य वर्गश्चतुरस्रफलं २९२।३।१।२ इदं वृत्तफलादूने शेषं १६६।७।२ दलद्वयफलं । अथ मध्यव्यासवर्गः ५८४।६।३।१।१ तथास्यैवाष्टास्रिज्या द्विद्वीत्यादिना

बाह्वर्धाद्बाह्वर्धेनैवांतोऽष्टौ दलानि वृत्तस्य । केंद्राद्दलसंध्यंतं वृत्तानि त्रीणि कर्णिकादीनि ॥ ११० ॥

९।२।०।२ अस्यावर्गः ८५।५।०।५ द्वयोरंतरं ४९९।१।२।४।१ अस्यमूलं २२।२।६।४ अष्टास्रिज्यया गुणितं २०६।६।६ द्विगुणमिदमंतरष्टास्रफलं ४१३।५।४ इदं वृत्तफलादूनं ४५।४।७।२ अस्यार्धं लघुवृत्तांतर्मध्यार्धवृत्तसंपातोत्पन्नलघुदलानां फलं २२।६।३।५ इदं दलद्वयफलादूनिते शेषं १४४।०।६।२ चतुर्गुणमिदं ५७६।३।१।४ अथवा दलद्वयफलं १६६।७।२ चतुर्गुणं ६६७।५ वृत्तफलादंतरष्टास्रिफलं शोधिते शेषं ४५।४।७।२ द्विगुणमिदं ९१।१।६।४ चतुर्गुणितदलद्वयफलादूनं जातं ५७६।३।१।४। अधिकं ध्वजायः । अथवा वृत्तसंपातपर्यंतं केंद्राद्वृत्तं प्रकल्पितं तद्व्यासमानं पूर्वोक्ताष्टास्रिज्याद्विगुणं १८।४।०।४ अस्य लघुव्यास इति संज्ञा । अस्याप्यष्टास्रिज्या ७।०।५।२ तद्दलं ३।४।२।५ अस्य वर्गः १२।४।२।४ लघुव्यासा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्धवर्गः ८५।५ द्वयोरंतरं ७३।०५।४ मूलं ८।४।४ जातोऽयं लंबः अनेन गुणं ज्यार्धरूपं भूम्यर्धं ३०।२।४।४ अष्टगुणं

वापूदेवकल्पितपद्मकुंडस्य पूर्वरूपं

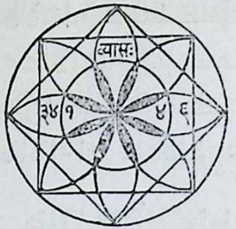

२४२।४।४ जातमिदं लघ्वष्टास्रिफलं । अथ पत्रचतुर्थांशद्वयमेलनेनैकं धनुस्तन्मानं यथा मध्यव्यासः २४।१।३।५।४ अस्य परिधिः ७६ अस्याष्टमांशो धनुर्दलं ९।४ मध्यव्यासदलं १२।०५।६।६ द्वयोर्घातः ११४।७ अंतरष्टास्रिज्यार्धमेव शरः ३।४।२।५ शरोनमध्यत्रिज्या ८।४।३।१।६ धनुर्ज्या तु बृहद्व्यासार्धादंतर्लंबोने सति शेषं धनुर्ज्यामानं ८।४।३।१।२ अनयोर्घातः ७३।०।६

वापूदेवकल्पितपद्मकुंडस्य सिद्धरूपं

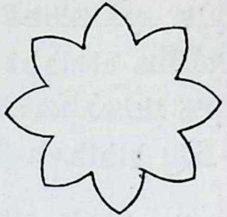

घातयोरंतरं ४१।६।२. अष्टगुणं ३३४।०।६ लघ्वष्टास्रिफले युक्तं सत् ५७६।५।२ जातं सर्वफलं ध्वजायोपि ॥१०९॥११०॥

विलिखेदिति वा बापूदेवोक्तं स्याच्च सुंदरं पद्मं । वक्त्रांसयोस्तु मध्यादष्टज्याभिःसमाभिरष्टास्त्रं ॥१११॥

अथाष्टास्रमाह ॥ वक्त्रेति ॥ वक्त्रं मुखं अंसो बाहुस्तयोर्मध्यः मध्यदेशस्तस्मात्तुल्याभिरष्टज्याभिरष्टास्त्रं अष्टकोणकुंडं भवतीत्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ व्यासः २८।४ अस्यार्धं १४।२ तथा द्विद्वीत्यादिनाष्टास्रिज्या १०।७५ अस्यार्धमाबाधा ५।३।६।४ अथ व्यासार्धकृतिः २०३।०४ आबाधाकृतिः ३० अनयोरंतरं १७२।७४ अस्य मूलं लंबः १३।१।३ अनेन भूम्यर्धं गुणितं जातमेकत्र्यस्रफलं ७२।०।२ इदमष्टगुणं सर्वकुंडफलं ५७६।२ अधिकं ध्वजायः ॥ १११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कुंडेति ॥ अत्र कुंडस्याकृतिराकारः सिद्धौ सत्यां अधिकं यच्चिह्नं रेखादि तत्प्रमृज्य तत् अभीष्टं कुंडं स्यादि-त्यर्थः । तथा कुंडानां करणे रेखादिकरणे कर्तुः कर्ता तस्य सर्वत्र प्राग्वक्रता प्राङ्मुखता स्यादित्यर्थः ॥ ११२ ॥ अथ कुंडार्कोक्तमष्टास्रं स्रग्धरयाह ॥ मध्यादिति ॥ मध्यात्केंद्रात्त्रियवयुतचतुश्चत्वारिंशदंगुलैर्वृत्तं कुर्यात्तत्र वृत्ते काष्ठा दिक्

कुंडाकृतिसिद्धौ तद्व्यधिकांकादिकमिह प्रमृज्यात्र। कुंडानां करणे स्यात्कर्तुः प्राग्वक्रता च सर्वत्र ॥११२॥

अष्टास्रपूर्वरूपं

अष्टास्रसिद्धरूपं

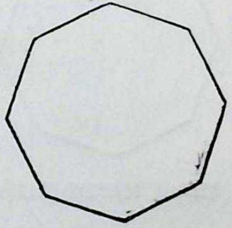

मध्याद्वृत्तं प्रकुर्यात्त्रियवयुतखसिंध्वं ४०।३ गुलैरत्र काष्ठा व्याशाम-ध्यास्रमेवं युग ४ भुजयुगलं २ तस्य दोर्मध्यतः स्यात्। अष्टौ ज्याः स्युस्तदंतात्सशरमुनियवाभ्राब्जपर्वैं १०।७।५ र्ज्यकाभिः कुंडार्कोक्तं नृपालोन्मित १६ गुण ३ भुजकानि प्रमार्ज्योरगा ८ स्रं ॥ ११३ ॥

व्याशा विदिक् तयोर्मध्ये अस्राः कोणा यस्यैवं युगभुजयुगलं चतुर्भुजद्वयं कुर्यात्तस्य चतुर्भुजद्वयस्य ये दोषो भुजास्तेषां मध्यादष्टौ ज्याः स्युस्तदंतात्तासामपि मध्यात्सशरमुनियवाभ्राब्जपर्वैः दशांगुलसप्तयवपंचयूकात्मकाभिः १०।७।५ ज्याभिः नृपालोन्मितानि यानि गुणभुजकानि त्र्यस्राणि उत्पद्यंते तानि प्रमार्ज्य प्रोंछय उरगास्रमष्टास्रं यत्कुंडार्के उक्तं तत्स्यादि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यर्थः । तथाच कुंडार्कः । युगभुजयुगलं दिग्विदिक्कोणकं स्याद्बाह्यत्र्यस्राष्टकोनं त्रियवयुतखसिंध्वंगुले ४०।२ ऽष्टास्रि कुंडमिति । अत्र तातचरणकृतपद्मिनीटीका । यवत्रयाधिकचत्वारिंशदंगुले वृत्ते दिग्विदिशोंतरालेऽष्टौ चिह्नानि कार्याणि ॥ तत्र समचतुरस्रद्वयं कार्यं । तत्र यानि बाह्याष्टकोणानि भवंति तदेकत्रिकोणभूमिमध्यादारभ्य तत्समीपस्थद्वितीयत्रिकोण-भूमिमध्यपर्यंतमेको भुजो देयः । एवं तत्र त्रिकोणाष्टकद्वयमुत्पन्नं भवति तत्परिमार्ज्य मध्ये ज्याष्टकं रम्यं कुंडमुत्पद्यते

कुंडार्कोक्ताष्टास्रस्य पूर्वरूपं

अयमेव मूलाशय इति भाति । यथाश्रुतार्थकरणस्यादोषावहत्वादित्यादि-सुविस्तृतमुक्तं जिज्ञासुभिस्तत एवोह्यं । अत्र तात्पर्यांशः । युगभुजयुगलमिति वाक्यस्थदिग्विदिक्पदे दिगंतरालसमासमंगीकृत्य त्र्यस्राष्टकपदस्य लक्षणया त्र्यस्राष्टकद्वयमित्यर्थः कृतः । अयमेवार्थः साधीयान् । अतएव कुंडार्कस्य प्राचीनटीकाकारै रघुवीरदीक्षितैरप्यस्य श्लोकस्य व्याख्यानावसरेऽस्य प्रकृतिवृत्तं सार्धाष्टाविंशत्यंगुलं प्रागेवोक्तं । इदं स्थितिवृत्तं पूर्वं क्रियावृत्तमिति भेद इत्युक्तं ।

कुंडार्कोक्ताष्टास्रस्य सिद्धरूपं

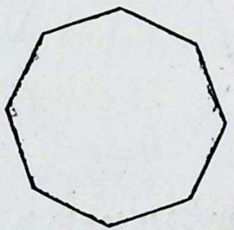

यत्तु द्वियवयुतमुनित्र्यंगुलेति । तथा त्रयवियुतखसिंध्वंगुलेति पाठकल्पकाः स्वभ्रांतिमजानाना मंदबुद्धीनां व्यामोहकर्तारस्तत्कल्पितपाठोऽपपाठ इत्युपेक्षणीयः ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्र व्यासः ४०।२ अस्य चतुरस्रज्याः २८।४ इयमेवांतर्गताष्टास्रस्य व्यासः सतु पूर्वोक्ताष्टास्रिकुंडे उक्तस्तत्रोक्तवत्फलं ५७६।२ अधिकं ध्वजायः ॥ ११३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवं नवकुंड्यादिषु कुंडान्युक्त्वाधुना ग्रहयज्ञोपयोगीनि ग्रहपीठाकारकुंडानि वक्तुं शालिन्योपक्रमते ॥ खेटेति ॥ खेटा ग्रहास्तेषां क्षेत्राणि पीठानि तेषामाकार इवाकारो येषां तानि कुंडानि पूर्वैः प्राचीनैः पारिजातग्रंथविशेषे प्रोक्तानि कथितानि स्युरित्यर्थः । अथ नव्यैस्तु अत्र कुंडग्रंथादौ न प्रोक्तानि अतो हेतोस्तानि वच्मि कथयामीत्यर्थः । वृत्तं कुंडादौ करणीयं । क्षेत्राकारो वर्तुलादिः । उन्मानं क्षेत्रोन्मानं क्षेत्रफलमिति यावत् । तानि पूर्वं येषु एतादृशानि ग्रहकुंडानि सम्यगुत्तमप्रकारेणेत्यर्थः । तथाच शांतिमयूखे । अत्रैकाग्निब्रह्माचार्यपक्षमुक्त्वा तेषां नवसंख्यकुंडेषु तत्तद्ग्रहाकारांश्चाह प्रयोगपारिजाते भगवान् । मनोरमे

खेटक्षेत्राकारकुंडानि पूर्वैः प्रोक्तानि स्युः पारिजातेऽथ नव्यैः । नात्र प्रोक्तानीत्यतो वच्मि वृत्तक्षेत्राकारोन्मानपूर्वाणि सम्यक् ॥ ११४ ॥ मध्ये वृत्तं पूर्वदिक्तः शरास्त्रमब्ध्यस्त्रं च त्र्यस्त्रशूर्पाकृतीह । चापं केतुर्दीर्घरत्नाकरास्त्रं बाणाकारं त्रीणि चोक्तानि तेषु ॥ ११५ ॥

शुचौ देशे होमशालामलंकृतां । कृत्वा तु संवृतं प्राज्ञो ग्रहस्थानं प्रकल्पयेत् । तन्मध्ये भास्करस्थानं भवेत्पूर्वोत्तरे बुधः । पूर्वस्मिन्भार्गवस्थानं सोमो दक्षिणपूर्वके । दक्षिणस्यां कुजस्थानं राहोर्दक्षिणपश्चिमे । शनेस्तु पश्चिमे स्थानं केतोरुत्तरपश्चिमे । उत्तरस्यां गुरोः स्थानमेवं च स्थंडिलं भवेदिति । स्थंडिलमद्ध्यर्थं कुंडमिति ॥ ११४ ॥ अथ ग्रहकुंडस्थानान्याकारांश्च शालिन्याह ॥ मध्य इति ॥ मध्ये मंडपमध्यकोष्ठे वृत्तं वलयं पूर्वदिक्त आरभ्य प्रादक्षिण्येनाष्टसु कोष्ठेषु शरास्त्रं पंचकोणं अब्ध्यस्त्रं चतुरस्त्रं त्र्यस्त्रि त्रिकोणं शूर्पाकृति शूर्पाकारं च ते चापं धनुः केतुर्ध्वजः दीर्घरत्नाकरास्त्रमायतचतुरस्त्रं बाणाकारं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शराकारमित्येतानि नव कुंडानि तेषूक्तकुंडेषु त्रीणि वृत्तचतुरस्रत्रिकोणानि पूर्वमेवोक्तान्यतोऽग्रे नोच्यन्त इत्यर्थः । उक्तं च शांतिमयूखे प्रयोगपारिजाते च । भास्करस्य तु वृत्तं स्याच्चंद्रस्य चतुरस्रकं । कुजस्य तु त्रिकोणं स्याद्बाणाकारं बुधस्य तु । गुरोर्दीर्घचतुष्कोणं पंचकोणं सितस्य तु । चापाकारं शने राहोः शूर्पं केतोर्ध्वजाकृति । नवधा विभजेदग्निं श्रौतकर्मविधानतः । ऋत्विजश्च यथायोगं कुंडेषु ब्राह्मणाः पृथगिति । अत्रैव च स्थंडिलं भवेदित्यनेन स्थंडिलानां कुंडानां च स स आकारस्तत्तद्दिक्षु निवेशश्चोक्तः । ब्राह्मणाः पृथगित्यनेन नवाचार्या ब्रह्माणश्च नवेत्युक्तं । अत्रार्थसंक्षेपः प्रयोगपारिजाते ।

तेषामीशाः सूर्यशुक्रेंदुभौमा राहुर्मंदः केतवो जीवसौम्यौ ।
रक्तः श्वेतः श्वेतरक्तौ त्रयोऽथ कृष्णाभाः स्युः पीतवर्णौ क्रमेण ॥ ११६ ॥

मध्यकुंडे स्मार्ताग्निं प्रणीयाज्यभागांतेऽर्कादिसमिद्भिर्गुडौदनादिहविर्भिराज्येन च ग्रहादिमंत्रैर्हुत्वा व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिश्च तिलान्हुत्वा स्विष्टकृदादिहोमशेषं कृत्वा पूर्णाहुतीर्जुहुयुरिति ॥ ११५ ॥ अथ दिक्क्रमेण कुंडेशान्ग्रहांश्छालिन्याह ॥ तेषामिति ॥ तेषां कुंडानामित्यादिस्पष्टं । ग्रहाणां वर्णानाह । रक्त इत्यादि । तदुक्तं वृद्धपराशरेण । रक्तः कश्यपजो भानुः शुक्लो ब्रह्मसुतः शशी । रक्तो रुद्रसुतो भौमः पीतः सोमसुतो बुधः । पीतो ब्राह्मः सुराचार्यः शुक्लः शुक्रो भृगूद्वहः । कृष्णः शनी रवेः पुत्रः कृष्णो राहुः प्रजापतेः । कृष्णः केतुः कृशानूत्थः कृष्णाः पापास्त्रयोप्यमीति ॥ ११६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सौम्यदीर्घं धनुस्तत्पश्चाद्दिग्ज्यं शुक्रियं सौम्यकोणं ॥ इतिदिक् ॥ १२५ ॥ अथ ग्रहकुंडप्रसंगाद्ग्रहपीठकरणप्रकारमपि शालिन्याह ॥ पीठानीति ॥ खेटवेद्यां पीठानि स्युः तत्तत्कुंडाकाराणि यस्य ग्रहस्य यथा कुंडाकारः तथैव पीठमित्यर्थः। अनेन

ग्रहवेदिरियं

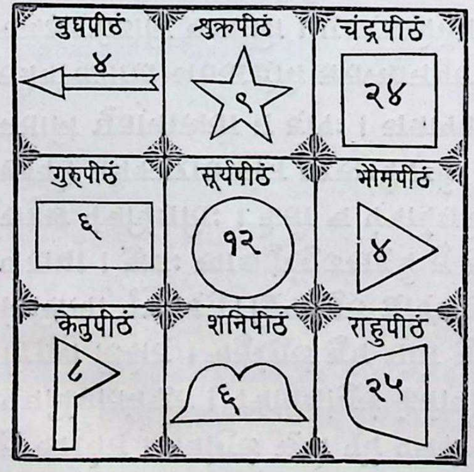

ग्रहदिगभिमुखत्वमपि पीठानां बोध्यं।तान्यमेखलानि मेखलारहितानि अखातकानि खातो गर्तस्तेन रहितानि तेषु पीठेषु योनिर्न स्यात्तानि अंशेन ग्रहवेदिचतुर्विंशांशोंऽशस्तेनोच्चानि यज्ञे ग्रहयज्ञे कुर्वीतैवेत्यर्थः । अथैतेषां पीठानामाकारादिनियमे ग्रहपीठमालायां वसिष्ठः।वृत्तं मंडलमादित्ये चतुरस्रं निशाकरे। भूमिपुत्रे त्रिकोणं

पीठानि स्युः खेचराणां तु तत्तत्कुंडाकाराणीह चामेखलानि ।
योनिर्न स्यात्तेषु चाखातकानि ह्यंशेनैवोच्चानि कुर्वीत यज्ञे ॥ १२६ ॥

स्याद्बुधे वै बाणसन्निभं । गुरौ तु पट्टिशाकारं पंचकोणं तु भार्गवे । शनौ स्याद्धनुषाकारं शूर्पाकारं तु राहवे। केतोश्चैव ध्वजाकारं मंडलानि यथाक्रममिति । गोभिलोऽपि पीठानामंगुलनियममाह । द्वादशांगुलकं सूर्ये मध्ये वृत्तं तु कारयेत् । चतुर्विंशांगुलं सोमे आग्नेय्यां चतुरस्रकं । वेदांगुलं तु भौमस्य पैत्र्यां कुर्यात्रिकोणकं। वेदांगुलं बुधे कार्यं रौद्र्यां बाणाकृतिस्तथा । षडंगुलमुदग्जीवे पट्टाकारं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तु कारयेत् । नवांगुलं भृगौ पूर्वे पंचकोणं तु कारयेत् । पश्चिमे द्व्यंगुलं सौरेर्धनुषाकृति कारयेत् । शूर्पाकारं लिखेद्राहोः पंचविंशतिनैर्ऋते । पंचविंशांगुलं केतोर्वायव्ये च ध्वजाकृतीति । ग्रंथांतरे पीठांगुलनियमः । द्विषडंगुलकं सूर्ये सोमे तु द्विगुणं लिखेत् । चतुरंगुलं बुधे भौमे गुरौ मंदे षडंगुलं। भृगौ नवांगुलं लेख्यं राहौ सोममितागुलं। केतौ द्विरदसंख्याकं लिखित्वा पूजयेदनु। द्विषडंगुलं द्वादशांगुलं। आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टेप्यंगुलसंख्या । द्वादशांगुलकः सूर्यः सोमस्तु द्विगुणस्तथा । कुजः स्याच्चतुरंगुलस्तदर्धं तु बुधः स्मृतः । षडंगुलो भवेज्जीवो भार्गवस्तु नवांगुलः । सौरी स्याच्चतुरंगुलो राहुश्च पंचविंशतिः । केतौ च पंचविंशतिरिति । अत्रांगुलसंख्यानियमकार्षवाक्यानां कतिपयपीठांगुलसंख्यायां विसंवादो दृश्यते तत्रैकतरालंबनेन परस्परवैयर्थ्यं। अतः सर्वानुसरणं श्रेय इति कृत्वा कानिचित्पीठानि सर्वसंमतानि कानिचिदेकसंमतानि धृतानीत्यतो न दोषः । अत्रार्षवाक्यानां सप्रामाण्यमित्यंतमुक्तं । तथा तत्रैव । होमपरत्वेन वेदिमानं भिन्नंभिन्नं तत्रैवोक्तमस्ति अतस्तद्धोमे तत्तन्मानयुतां ग्रहवेदीं विधाय तां तु एकहस्तमितां प्रकल्प्य तच्चतुर्विंशोंशोंगुलमित्यादिकृत्योक्तवद्ग्रहपीठानि कार्याणि । एतदाशयेनैव करमितां ग्रहवेदीमिति ग्रंथकारोक्तिरित्युक्तं ॥ अथैतेषां पीठानां फलानयनप्रकारः ॥ ॥ तत्र सूर्यपीठव्यासः ३।७।२।३ अस्य वर्गः १५।२।३।४ भनवाग्निनिघ्नः ६०१०१ पंचसहस्रभक्ते लब्धं सूर्यपीठफलं १२।०।१ अधिकं ध्वजायः ॥ ॥ अथ शुक्रपीठांतर्वृत्तव्यासः २।४।२।५ वेदाग्निबाणेत्यादिना पंचास्रिभुजः १।३।७ अयमेव त्र्यस्रद्वयभूमिः अस्यार्धमाबाधा ०।५।७।४।२।४ द्वयोस्त्र्यस्रयोर्लंबः वहिर्व्यासार्धमेव २।३।५ लंबगुणमितिफलं १।६।४ इदं पंचगुणं पंचास्रि शुक्रपीठफलं ९।०।६।४ ॥ अथ समपंचास्रपीठफलं व्यासः ३।७।१ वेदाग्निबाणेति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुणिता २७४४२१।३ खखेति भक्ते लब्धा पंचास्रिज्या २।२।२ अस्यार्धमाबाधा १।१।१ व्यासार्ध एव कर्णः १।७।४।४ आबाधावर्गः १।२।३ कर्णवर्गः ३।६।२।१ अंतरं २।३।७।१। मूलं लंबः १।४।७।६ लंबगुणं फलं १।६।६।२ पंचगुणं ९।१।६ ॥ ॥ अथचंद्रपीठव्यासः ६।७।२ त्रिबाणेत्यादिना चतुरस्रज्या ४।७।१।५ अनया समावेव भुजकोटी तयोर्घातः फलं २४।०।१ ॥ ॥ अथभौमपीठव्यासः ३।४।२।५ त्रिद्व्यंकेत्यादिना त्र्यस्रिज्या ३।०।४।२ समभुजत्र्यस्रे भुजार्धमाबाधा १।४।२।१ अनयोर्वर्गांतरमूलं लंबः २।५।४।७ लंबगुणमितिफलं ४।१।१ ॥ ॥ अथराहुपीठवृत्तव्यासः ८ त्रिद्व्यंकेत्यादिना त्र्यस्रिज्या ६।७।३।३।२ तथा षडस्रिज्या ४ द्वयोर्योगः १०।७।३।३। दलं ५।३।५।५ षडस्रिज्यागुणितं २१।६।६।६।४ अथ षडस्रिज्यार्धं वृत्तव्यासः २ अस्य वर्गः ४ रुद्रहतः ४४ शक्रहृतः ३।१।१ पूर्वफले युक्तः २४।७।७।७।५ स्वल्पांतरत्वाददोषः ॥ अथ प्रकारांतरेणोक्तशूर्पपीठव्यासः ८।१।४ अस्य त्र्यस्रिज्या ७।०।५।६ तथा षडस्रिज्या ४।०।६ योगः ११।१।३।६ अस्यार्धं ५।४।५।७ षडस्रिज्यया गुणितं २२।७।१ षडस्रिज्यावर्गः १६।६ द्विगुणः ३३।४। अस्य मूलं ५।६।२।५ इदं धनुर्व्यासः अस्य परिधिः १८।१।४।६ व्यासपादः १।३।४।५।२ परिधिगुणः २६।२।६।२ इदं वृत्तफलं अस्मात्षडस्रिज्यावर्ग ऊनः ९।४।६।२ अस्य चतुर्थांशो धनुःफलं २।३।१।४ विषमचतुर्भुजफले युक्तं जातं सर्वं फलं २५।२।२।४ ॥ ॥ अथ शनिपीठव्यासः २।७।७।३।६ अत्र पूर्वदिक्संपाताद्धनुर्ज्याग्रद्वयावधिभुजद्वये कृते धनुर्मध्ये त्रिभुजमुत्पद्यते तथा द्वे धनुषी उत्पद्येते । तत्र बृहत्त्रिभुजभूमिः सार्धव्यास एव ४।३।७।१।५ अस्यार्धमाबाधा २।१।७।४।६ अथ पूर्वदिक्संपातमध्येऽन्यत्समभुजत्रिभुजमुत्पद्यते तस्य भुजाः व्यासार्धसमाः केंद्रात्परिधिलग्नत्वात् । अतोऽस्य व्यासस्य चतुर्थांशो भूम्यर्धं ताभ्यां लंबमानं १।२।३।२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्वयोस्त्र्यस्रयोरयमेव लंबः। अनेन गुणितो व्यासचतुर्थांशो बृहत्त्रिभुजफलं २।७।३।०।४ अथ धनुषोः फले तत्र बृहत्त्रिभुज-
भूम्यर्धलंबवर्गयोर्योगमूलं धनुर्ज्यामानं २।४।७।६।३ ज्याव्यासेत्यादिना शरः ०।५।७।१ शरवर्गेत्यादिना धनुर्मानं ३।२।१।०।४
धनुर्दलमित्यादिना धनुःफलं १।३।४।५ इदं द्विगुणं धनुषोः फलं २।७।१।२ अथ बाह्यत्र्यस्रफलं तत्र वर्धितभुजाग्रात्पार्श्व-
श्रोणिमध्यस्पर्श्यन्यभुजे कल्पिते त्रिभुजमुत्पद्यते तस्य भूमिरष्टास्रिज्या द्विद्विनंदेत्यादिना १।१।१।२ वर्धितभुजो व्यासषडंशः
०।३।७।७।२ ज्याव्यासेत्यादिना शरः ०।०।७ अनेन सहितो व्यासषडंशो लंबः ०।४।६।७।२ अष्टास्रज्यार्धमाबाधा
०।४।४।५।०।४ लंबगुणमितिफलं २।६।२।१।२ इदमष्टास्रिधनुःफलोनं तत्र शरवर्गेत्यादिना धनुर्मानं १।१।३।७ धनुर्दलमि-
त्यादिना धनुःफलं ०।१।१।१।६ इदं वहिस्त्र्यस्रफलोनं वहिस्त्र्यस्रफलं ०।१।६।७।४।२ सर्वेषां योगे सर्वं फलं ६।०।३।२ ध्व-
जायोऽपि ॥ ॥ अथ केतुपीठव्यासः ६।६।७ अस्याष्टाविंशत्यंशः ०।२ द्विगुणो धनुः ०।४ लघुज्यापि स्थूला ०३।७।७
ज्याव्यासयोगः ७२।६।७ अंतरं ६।६।७।१ घातः ४६।६।३।२ मूलं बृहज्ज्या ६।६।७ लघुज्यया गुणिता ३।३।२।५ जातं
दीर्घचतुरस्रफलं। अथ बृहज्ज्यादलं ३।२।६।३।५।४ वर्गः ११।१।६।५।१।४ बृहज्ज्यापादः २।६।३।५।४ वर्गः ८।३।२।७।५।४
वर्गयोरंतरं २।६।३।५।४ अस्यमूलं लंबः १।५।४।७।३। लंबगुणो बृहज्ज्यापादस्त्र्यस्रफलं ४।६।१।६।४ फलयोर्योगः ८।१।४।३।४
इति केतुपीठफलं ॥ ॥ अथ गुरुपीठव्यासः ३।५।५।५।४ अस्यार्धं १।६।६।६।६ इदं षडस्रिभुजः। अथ ज्याव्यासेत्यादिना
शरः ०।१।५।३।५।६ अयं द्विघ्नः ०।३।२।७।३।४ अनेनोनो व्यासो बृहद्भुजः ३।२।२।६।०।४ चतुरस्रे भुजकोटिघातः फलं
६।०।७।३ ध्वजायोऽपि ॥ ॥ अथ बुधपीठफलानयनं ॥ तत्र व्यासः ४।७।२।०।३।५ अस्याष्टास्रिज्या १।७।०।१।४ अंतरं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३।०।१।६।७।६।६ घातः २०।४।३।३।३।२ अस्य मूलं बृहज्ज्या ४।४।३।४।२।५।१ अनेनोनव्यासार्धं मध्यशरः ०।१।३।२।०।३।७।४ अष्टास्त्रिज्योनव्यासार्धं बृहच्छरः १।४।०।७।३।७।२ शरयोर्योगः १।५।४।१।४।३।२।४ अनेनोनव्यासो बृहद्भुजः ३।१।५।७ अष्टास्त्रिज्यार्धं लघुभुजः ०।७।४।०।५।७।१ द्वयोर्घातः ३।०।१।२।३।४ मध्यशरोनबृहच्छरस्त्रिकोणलंबः १।२।५।५।३।२।३।४ अष्टास्त्रिज्याष्टमांशः ०।१।७।०।१।३।६।२ त्रिगुणभूम्यर्धं ०।५।५।०।४।३।२।६ लंबगुणमितिफलं ०।७।४।२।५।४ अथ व्यासः ४।७।२।०।३।५ अष्टास्त्रिज्यार्धं ज्या ०।७।४।०।५।७।५।६ योगः ५।६।६।१।१।४।१ अंतरं ३।७।५।७।५।६ घातः २३।१।४।५।४।५

व्यासाभ्यां वृत्तयुग्मं विरचय सुकृतिन्बाह्यमध्यस्थितित्वं वक्रात्पुच्छात्तयोर्वै
कुरु बुध परिधेः खंडकानीह पंच। बाह्यांकात्सूत्रयुग्मं वितनु सुमतिमन्मध्यम-
स्यांकयुग्मे स्यात्तत्पंचास्त्रि कुंडं भृगुजमखविधौ चाभिचारोपशांतौ ॥ १२७ ॥

मूलं ४।६।४।३।६।०।४ अनेनोनव्यासार्धं लघुशरः ०।०।५।४।५।४।४ लघुशरोनमध्यशरो भूम्यर्धं ०।०।५।५।२।७।३।४ अष्टास्त्रिज्याचतुर्थांशो लंबः ०।३।६।०।२ लंबगुणमितिफलं ०।०।२।५।२।३।१ फलत्रयाणां योगः ४।०।०।२।३।३।१ सर्वं फलं ध्वजायोऽपि ॥ १२६ ॥ एवं प्रासंगिकानि ग्रहपीठान्युक्त्वाऽऽथोत्कलिकादौ पंचास्रं स्रग्धरयाह ॥ व्यासाभ्यामिति ॥ पूर्वमेवोत्कलिककुंडानां द्वौ व्यासावुक्तौ तत्र मध्याद्बहिर्व्यासेन बाह्यमंतर्व्यासेनांतर्वृत्तं एवं वृत्तयुग्मं विरचय कुर्वित्यर्थः। सुकृतिन्नित्यादिसंबुद्धयः। तद्वृत्तयुग्मं बाह्यमध्यस्थिति बाह्ये च मध्ये च स्थितिर्वर्तनं यस्य। एवं कृते तयोर्वृत्तयोः क्रमाद्व-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्रान्मुखमारभ्य पुच्छमारभ्य च परिधेः पंच खंडानि कुरु । अत्र बाह्यस्य वक्रान्मध्यस्य पुच्छादिति क्रमः । तत्र खंडे कृते बाह्ये वृत्ते योऽकश्चिह्नं तस्मादारभ्य सूत्रयुग्मं सूत्रद्वयं मध्यमस्य मध्यवृत्तस्य चिह्नयुग्मे विस्तारय । तेन पंचास्रि पंचकोणं स्यादित्यर्थः । तत्पंचास्रि भृगुजः शुक्रस्तस्य यो मखविधिर्यज्ञविधिस्तस्मिन्नभिचारोपशांतौ च प्रशस्तं युक्तमित्यर्थः । तदुक्तं

उत्कलिक पंचास्रपूर्वरूपं

विज्ञानललिते । धनुर्ज्याकृतिभिः पंचसूत्रैः पंचास्रि कुंडकं । होमः प्रशस्यते भूतशाकिनीग्रहनिग्रहे इति ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्रांतर्वृत्ते समपंचास्रिकल्पनेन दशत्रिकोणान्युत्पद्यंते । तत्र त्रिकोणद्वयफलं पंचगुणं सर्वकुंडफलं भवत्येव । अथांतर्वृत्ते व्यासः २० वेदाग्निबाणेत्यादिना पंचास्रभुजः ११।६ अयमेव त्र्यस्रद्वयभूमिः अस्यार्धमाबाधा ५।७ द्वयोर्लंबस्तु बहि-

उत्कलिकपंचास्रसिद्धरूपं

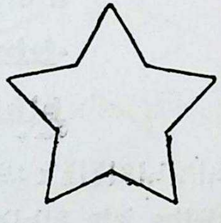

र्व्यासार्धमेव १९।५ अनेन गुणितं भूम्यर्धं जातं त्र्यस्रद्वयफलं ११५।२।२ इदं पंचगुणं सर्वफलं ५७६।३।७ अधिकं ध्वजायः ॥ १२७ ॥ ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथोक्तप्रकारेण षडस्रादीनि शार्दूलविक्रीडितेनाह । एवमुक्तप्रकारेण षडस्रसप्तास्राष्टास्रीणि उत्कलिकानि स्युरिति शेषः । तत्र विशेषमाह । यथा पंचास्रे बाह्यमध्यवृत्तयोर्वक्रपुच्छाच्च पंच खंडानि कृतानि तथेहापि षडस्रे पार्श्वात्पुच्छाच्च षट् खंडानि कुरु तेन षडस्रि स्यादिति । अत्र सर्वेषूत्कलिकेषु पूर्वश्लोकस्य प्रथमतृतीयौ पादावनुवर्तनीयौ । तथा

उत्कलिकषडस्रपूर्वरूपं

एवं चोत्कलिकानि ष ६ णनग ७ गजा ८ स्रीणीह पा-
र्श्वात्तथा पुच्छात्षट् कुरु खंडकान्यपि रसा ६ स्रि
स्यात्तथागा ७ स्रकं । वक्रात्तत्किल पुच्छतोऽपि हि
नगांशैः स्यात्तथास्यांसयोर्मध्यात्तन्मुखतो वदंति वि-
बुधाश्चाष्टांशतोऽष्टा ८ स्रकं ॥ १२८ ॥

उत्कलिकषडस्रसिद्धरूपं

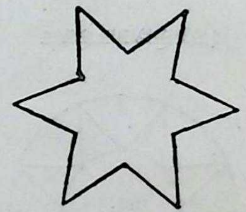

वक्रात्पुच्छाच्च सप्तभागैः सप्तास्रं तथा वक्रांसयोर्मध्यान्मुखतश्चाष्टांशतः अष्टभागैः कृत्वाऽष्टास्रकं विबुधा वदंतीत्यर्थः ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्र व्यासः ३१।१ वेदाग्निबाणेत्यादिना पंचास्रिभुजः १८।२ अस्यार्धमाबाधा ९।१ तथा व्यासार्धं कर्णः १५।४।४ द्वयोर्वर्गयोरंतरं १५९।७।३ अस्य मूलं लंबः १२।५।१ लंबगुणमितिफलं ११५।२।६ पंचगुणं ५७६।६ अधिकं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्वजायः द्वयोस्त्र्यस्रयोर्वहिर्व्यासार्धमेव लंवः १९।१।५।४ लंवगुणमितित्र्यस्रद्वयफलं ९६।०।३।४ इदं षड्गुणं सर्वं फलं

उत्कलिकसप्तास्रपूर्वरूपं

उत्कलिकाष्टास्रपूर्वरूपं

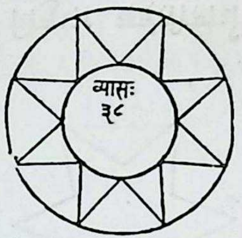

५७६।२।५ ॥ अथ सप्तास्रांतर्वृत्तव्यासः ॥ २० वाणेषुनखवाणैश्चे-
त्यादिना सप्तास्रिभुजः ९।१।३ अस्यार्धं भूम्यर्धं ४।४।५ वहिर्व्यासार्धं
लंवः १८ लंवगुणमितिफलं ८२।३।२ इदं सप्तगुणं ५७६।६।६ ॥
॥ अथाष्टास्रफलं तत्रांतर्व्यासः ॥ २० द्विद्विनंदेत्यादिनाष्टास्रिभुजः
७।४।५ अस्यार्धं भूम्यर्धं ३।६।२।४ वहिर्व्यासार्धं लंवः १९ लंवगुण-
मितिफलं ७२ अष्टगुणं ५७६ अधिकेन सर्वत्र ध्वजायः ॥ १२८ ॥

उत्कलिकसप्तास्रसिद्धरूपं

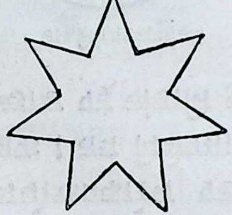

उत्कलिकाष्टास्रसिद्धरूपं

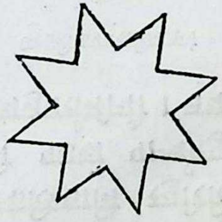

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथ प्रकारांतरेण समत्र्यस्रादिसाधनादौ वृत्ते ज्योत्पादनं वैतालीयाभ्यामाह ॥ सुरेति ॥ हे बुध द्वाविंशत्या ततिं व्यासं हतां गुणितां तत्। सप्तभिः विभजेत् तेन यदाप्तं लब्धं तत् परिधिसंज्ञं कुंडकोणैः यत्कुंडे यन्मिताः कोणाः भवंति तैरित्यर्थः। १९ यथा त्रिभुजे त्रिभिः कोणैश्चतुर्भुजे चतुर्भिरित्यादिः ॥१२९॥ तत्रापि यल्लब्धं तदेव धनुरित्युदीर्यते प्राचीनैः। तद्धनुः क्रमेण वक्ष्यमाणैर्निजभागैरूनितं सत् शिंजिनीं ज्यां कथयंति पूर्वाचार्याः ॥१३०॥ अथोक्तलवान् चित्राख्याभ्यां वैताली-

सप्तास्रपूर्वरूपं

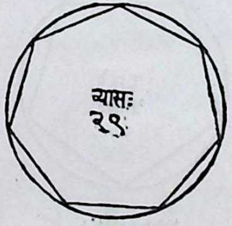

सुरवैद्यकरा २२ हतां ततिं विभजेच्चाथ बुधेह स७प्तभिः। परिधिर्यदि
हाप्तमुच्यते विभजेत्तत्किल कुंडकोणकैः ॥ १२९ ॥ यदिहाप्तमुदीर्यते
धनुस्त्रिभुजादौ क्रमशस्तदूनितं। अथ तां कथयंति शिंजिनीं निज-
भागैरथ वक्ष्यमाणकैः ॥ १३० ॥ त्रिभुजे दहनेषुपावकां ३५३ शेन
भूरस ६१ हतेन बुद्धिमन् । अथ सागरकोणके दशांशेन मार्ग-
णभुजेषुभू १५ लवात् ॥ १३१ ॥

सप्तास्रसिद्धरूपं

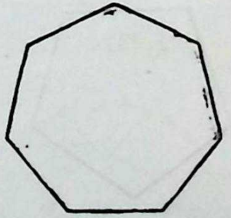

यभेदाभ्यामाह ॥ त्रिभुजइति ॥ त्रिभुजे धनुषस्त्रिपंचाशदुत्तरत्रिशतांशेनैकषष्ठ्या गुणितेन धनुरूनं सत् त्रिभुजे ज्या भवतीति। एवं सागरकोणे चतुर्भुजे स्वदशांशेन मार्गणभुजे पंचभुजे इषुभूलवात्पंचदशांशेन ॥१३१॥ षड्भुजे द्विकरांशमितेन द्वाविंशतितमांशेन अश्वकोणे सप्तास्रे एकोनत्रिंशदंशेन अंतिमे अष्टकोणे षट्चत्वारिंशदंशेन ऊनितमिति पूर्वेणान्वयः। तैर्जाता या ज्यास्ताः यथाग्रे उच्यते तथा सन् लिखेत्यर्थः। सन्निति संबुद्धिः ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ यथोदाहरणं ॥ त्र्यस्रव्यासः ४२।१ अयं द्वाविंशत्या गुणितः ९२६।६ सप्तभिर्भक्ते लब्धः परिधिः १३२।३।१ त्रिभिर्भक्तः ४४।१ इदमेव धनुः अस्य त्रिपंचाशदुत्तरत्रिशतांशः ०।१ एकषष्ठ्या गुणितः ७।५ अनेनोनं धनुर्जाता ज्या ३६।४ फलं ५७६।४।५ ॥ अथ चतुरस्रव्यासः ॥ ३३।७४ पूर्ववत्परिधिः १०६।५।५।२ चतुर्भिर्भक्ते धनुः २६।५।३।२ अस्य दशांशः २।५।२।६ अनेनोनं २४।०।०।५ इयं ज्या उक्तवत्फलं ५७६।४।५ पंचास्रव्यासः ३१।१ परिधिः ९७।६।४।४ पंचभक्तः १९।४।५।१ अस्य

पंचास्रपूर्वरूपं

द्विकरांश २२ मितेन षड्भुजे नंदपक्ष २९ लवतोऽश्वकोणके ।
रसवेदलवेन ४६ चांतिमे ताश्च सन्लिख यथोच्यतेऽग्रतः॥१३२॥

पंचास्रसिद्धरूपं

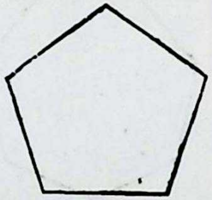

पंचदशांशः १।२।३।४ अनेनोना ज्या १८।२।१।५ अत्र फलं ५७६।३।४।४ ॥ अथ षडस्रव्यासः॥ २९।६ परिधिः ९३।४ षड्भक्ते धनुः १५।४।५ अस्य द्वाविंशत्यंशः ०।५।५ अनेनोनं ज्या १४।७ अत्र फलं ५७६ ॥ अथ सप्तास्रव्यासः ॥ २९ परिधिः ९१।१।१।१ सप्तभक्तः १३।०।१।१ अस्यैकोनत्रिंशदंशः ०।३।५ अनेनोना ज्या १२।४।४।१ अत्र फलं ५७६ अष्टास्रव्यासः २८।४ परिधिः ८९।४।४।४ अष्टभक्तः ११।१।४।४ अस्य षट्चत्वारिंशत्तमांशः ०।१।७।४। अनेनोनं धनुर्ज्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१०।७।५ अत्र फलं ५७६।२ अत्र सर्वत्राधिकेन ध्वजायः। क्वचित्स्थले किंचिन्न्यूनाधिकमप्यदोषाय। उक्तमपि यवादूनं तु यन्मानं मंडपादौ न चिंतयेत्। सूत्रस्याधो विलीयंते यूकालिक्षादयः शतमिति। तथा प्रासादमंडने। अंगुलं सार्धमर्धं वा कुर्याद्धीनं तथाधिकं। आयदोषविशुद्ध्यर्थं ह्रासो वृद्धिर्न दुष्यतीति। तथा शतांशोनाधिकन्यूने ह्रासवृद्धी न दूषयेदिति। तथा मानादूनाधिकं क्षेत्रं कार्यं पर्वयवादिभिरिति च परशुरामकारिकास्वपि वेति पूर्वोक्तप्रकारेण विकल्प्यते ॥ १३२ ॥ अथवा उक्ता ज्यास्तासां वृत्ते लेखनं गीत्याह ॥ वक्रादिति ॥ त्र्यस्रादारभ्य वक्रान्मुखादंसात्स्कंधात्तथा

वक्रादंसाद्वक्रात्पार्श्वाद्वक्रान्मुखांसयोर्मध्यात्।
उक्तज्याभिस्तान्यथ पंचागास्रेऽभिचारशांतौ वा ॥ १३३ ॥

वक्रात् तथा पार्श्वात्तथा वक्रात्तथा मुखांसयोर्मध्यादुक्तज्याभिर्दत्ताभिस्तानि पूर्वोक्तानि कुंडानि स्युरिति शेषः। पंचास्रसप्तास्रे त्वभिचारस्य शांतौ स्यातामित्यर्थः। तदुक्तं विज्ञानललिते। समीपसूत्रं तादृक्स्यात्सप्तास्रं सूत्रसप्तकात्। अभिचारोपशांत्यर्थे होमे कुंडं भवेत्स्फुटमिति। अथ समभुजपंचास्रसप्तास्रफले तत्र पंचास्रव्यासः ३१।१ उक्तवज्ज्या १८।२।१।५ इयमेव त्र्यस्रभूमिः अस्यार्धव्यासार्धवर्गांतरमूलं लंबः १२।५ लंबगुणं भूम्यर्धं फलं ११५।२।३ पंचगुणं पंचास्रफलं ५७६।४ अथ सप्तास्रव्यासः २९ उक्तवज्ज्या १२।४।४।१ पंचास्रवन्मध्यत्र्यस्रफलं ८२।२।३ सप्तगुणं सर्वं फलं ५७६।०।५ ध्वजा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योऽपि ॥ १३३ ॥ एवं कुंडकरणप्रकारांतराण्युक्त्वा प्रकृतानि खातादिकुंडागान्याह गीत्या ॥ खातमिति ॥ कुंडस्य खातः कुंडगर्तः सः तिथ्यंशैः पंचदशांशैश्चतुर्विंशत्यंशैर्वा स्यात् । पंचदशभागैरिति नवांगुलोच्चमेखलापक्षे ज्ञेयमतो वक्ष्यति मेखलानामित्यादि । मेखलानामुच्छ्रितिरौच्च्यं तेन सह जिनलवैश्चतुर्विंशत्यंगुलैर्वा स्यादथवा केवलं चतुर्विंशतिलवैर्भूम्यां यथा कुंडाकारस्तथा कुर्यादित्यर्थः । तदुक्तं शारदातिलके । यावान्कुंडस्य विस्तारः खननं तावदीरितमिति । तथा गणेशविमर्शिन्यां । चतुर्विंशांगुलायामं तावत्खातसमन्वितमिति । सिद्धांतशेखरे । खातं कुंडप्रमाणं स्यादूर्ध्वमेखलया सहेति ।

खातं कुंडाकारं तिथ्यंशै १५ र्वा जिनांशकैः २४ कुर्यात् । कुंडस्य मेखलानामुच्छ्रितिसह-
जिनलवैरथ स्याद्वा ॥ १३४ ॥ तेषां मध्ये वेद ४ भागैस्ततश्च द्व्यंशेनोच्चः कुंडवन्ना-
भिरुक्तः । अब्जाकारो वा न पद्मेथ खाताद् द्व्यंशाभ्यां वांशेन वै कंठ उक्तः ॥ १३५ ॥

प्रतिष्ठासारसंग्रहेऽपि । त्रिपंचमेखलापक्षं ज्ञात्वा शेषमधः खनेदिति ॥ १३४ ॥ अथ नाभिकंठौ शालिन्याह ॥ तेषामिति ॥ तेषां कुंडानां मध्ये वेदभागैश्चतुर्भिरंशैस्ततो विस्तृतः द्व्यंशाभ्यामुच्चः कुंडवत्कुंडाकारः तथाब्जाकारः पद्माकारो वा नाभिः स्यादित्यर्थः । स नाभिः पद्मे पद्मकुंडे न स्यात् । तत्र कर्णिकायाः सत्वात् । अथानंतरं खातात्कुंडगर्तात् द्व्यंशेन द्व्यंगुलेन अथवांशेन एकांगुलेन कंठ उक्तः कथित इत्यर्थः । तदुक्तं शारदातिलके । कुंडानां कल्पयेदंतर्नाभिमंबुजसन्निभां । तत्कुंडाद्यनुरूपां वा मानमस्य निगद्यते । मुष्ट्यरत्न्येकहस्तानां नाभिरुत्सेधतो मता । नेत्रवेदांगुलो वापि पद्मे नाभिं च वर्जये-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिति । कंठमानं सोमशम्भौ । बहिरेकांगुलः कंठो द्व्यंगुलः क्वचिदागम इति । पिंगलामतेपि । खातादेकांगुलं त्यक्त्वा मेखलानां स्थितिर्भवेदिति । क्रियासारे । नाभियोनिसमायुक्तं कुंडं श्रेष्ठं त्रिमेखलमिति ॥ १३५ ॥ त्रिमेखलापक्षांतराणि शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ तस्मादिति ॥ तस्मात्कंठान्नवषट्त्रिभागैः क्रमेणोन्मितं मेखलानामौच्चयं उच्छ्रायः अथवा नवपंचद्विमितं औच्चयं चतुस्त्रिद्व्यंशैः क्रमेण ततिर्विस्तारः स्यादित्यर्थः । ताः मेखलाः तिस्रः स्युरथवा क्रमात् द्वादशाष्टचतुर्भिरुच्छ्रिताः चतुर्भिर्विस्तृताश्च कुंडानुरूपाः कुंडाकारा अमूः मेखलाः सुसमा अवक्राः स्युरित्यर्थः । कुंडार्के मेखलालक्षणं ।

तस्माद्रंध्र ९ रसा ६ ग्नि ३ भागविमितं स्यान्मेखलानामिहाप्यौच्चयं वाथ च गो ९ शरा ५
क्षि २ विमितं वेदा ४ ग्नि ३ नेत्रै २ स्ततिः । तिस्रस्तास्त्वथवार्क १२ नाग ८ जलनिध्यं
४ शैः क्रमादुच्छ्रिता वेदैः ४ स्युः किल विस्तृताश्च सुसमाः कुंडानुरूपा अमूः ॥ १३६ ॥

स्युर्बहिर्मेखलास्ता नंदां ९ ग ६ त्र्यु ३ च्चवेद ४ त्रि ३ कर २ विततय इति । अत्र श्रीमत्तातचरणाः कुंडार्कपद्मिन्यां । कंठाद्बहिर्मेखला भवंति तत्राद्या मेखला नवांगुलोच्चा चतुरंगुलविस्तारा तस्या बहिः षडंगुला त्र्यंगुलविस्तारा तस्या बहिः तृतीया त्र्यंगुला द्व्यंगुलविस्तारेति । एवमेव रघुवीरदीक्षितैस्तट्टीकायामप्युक्तं । तथैव श्रीमद्रामवाजपेयिभिरप्युक्तं । नव ९ तु ६ रामांश ३ कतुंगतामतेति । प्रमाणमपि तट्टीकायां प्रथमाब्ध्यंगुलायामा उन्नता सा नवांगुलैः । मध्यमा त्र्यंगुला कार्या तृतीया तु यमांगुलैरिति । द्वितीयतृतीययोरुच्चता प्रथमातस्त्रिभागोनतयार्धादेवेति पक्षो बहुभिरिष्ट इत्यंतमुक्तं ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्र कुंडार्के कैश्चित्पाठांतरं कल्पितं सूर्याक्षव्द्युचेति तत्प्राचीनपुस्तकबाहुल्ये तथानुक्तत्वादुपेक्ष्यं । अथ द्वितीयपक्षः क्रियासारे । प्रधानमेखलोत्सेधमुक्तमत्र नवांगुलं । तद्बाह्यमेखलोत्सेधं पंचांगुलमिति स्मृतं । तद्बाह्यमेखलोत्सेधमंगुलद्वितयं क्रमात् । चतुस्त्रिद्व्यंगुलो व्यासो मेखलात्रितयस्य त्विति । द्वादशांगुलमेखलापक्षः प्रयोगसारे । सात्विकी मेखला पूर्वा विस्तृता द्वादशांगुला । द्वितीया राजसी प्रोक्ता मेखलाष्टांगुलैस्ततः । तृतीया मेखला ख्याता तामसी चतुरंगुला । पृथग्विस्तारमेतासां चतुरंगुलमानतः इति । तथाचाचार्याः । सत्वपूर्वकगुणान्विताः क्रमाद्द्वादशाष्टचतुरंगुलोन्नताः । सर्वतोऽगुल-

तर्के ६ षु ५ वेदा ४ ग्नि ३ यमां २ शकैर्वा व्यासस्तु तासामथ चोन्नताश्च ।
अंकै ९ स्तदाद्या ह्यपराः शरां ५ शैरूनाश्च पंचापि सुमेखलाः स्युः ॥ १३७ ॥

चतुष्कविस्तृता मेखलाः सकलसिद्धिदा मताः इति ॥ १३६ ॥ अथ पंचमेखलापक्षमिंद्रवज्रयाह ॥ तर्केष्विति ॥ षट्पंचचतुस्त्रिद्व्यंगुलैस्तासां मेखलानां प्रथमादिक्रमेण व्यासो विस्तारः । अथच आद्या नवभिरंशैरुन्नतोच्चेत्यर्थः । अपराः द्वितीयाद्याः पूर्वपूर्वापेक्षया पंचमांशैरूनाः तत्राद्याया उच्चता ९ द्वितीयायाः ७।१।२ तृतीयायाः ५।६।१ चतुर्थ्याः ४।४।७ पंचम्याः ३।५।४ एवं पंच सुष्ठु मेखलाः स्युरित्यर्थः । सिद्धांतशेखरे । षड्बाणाब्धिवह्निनेत्रैर्मिताः स्युः पंचमेखला इति । लक्षणसंग्रहे । पंच वा मेखलाः कार्याः षट्पंचाब्धित्रिपक्षकैः । प्रथमा कुंडसहितांतरोत्सेधनवांगुलेति ॥ १३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथैकमेखलाद्विमेखलापक्षमनुष्टुभाह ॥ एकेति ॥ यदैकमेखला तदा चतुरंगुलोत्सेधविस्तृता अथवा षडंगुलोत्सेधविस्तृता कार्या। यदा द्वे मेखले कर्तव्ये तदा तु प्रथमा चतुरंगुलोच्चा द्वितीया त्र्यंगुलोच्चा तथैव चतुर्भिस्तिसृभिरंगुलैश्च पुष्टा विस्तृता इत्यर्थः । तदुक्तं लक्षणसंग्रहे । चतुरंगुलविस्तारोत्सेधा वैकैव मेखलेति । पिंगलामते । एका षडंगुलोत्सेधविस्तारा मेखला मतेति । तंत्रांतरे । षष्ठांशेनाष्टमांशेन मेखलाद्वितयं विदुरिति ॥ १३८ ॥ अथोक्तमेखलानामुत्तमत्वादींद्रवज्रयाह ॥ ता

एका वेदां ४ गुला वापि तर्का ६ गुलमथापि वा ।
द्वे मेखले वेद ४ गुणां ३ शैस्ताः पुष्टास्तथैव ताः ॥ १३८ ॥
ताः पंच मुख्या अथ मध्यमोत्तमास्तिस्रस्तथा द्वे इह मध्यमाधमे ।
एका तु चोक्ता ह्यधमाधमाधमाः कर्तुः स्थलाधिक्यत एव शक्तितः ॥ १३९ ॥

इति ॥ ता उक्तमेखलाः पंच मुख्याः श्रेष्ठाः तथा तिस्रः मध्यमा उत्तमाश्च द्वे मेखले मध्यमाधमे एका मेखला त्वधमाधमाधमाश्चेत्यर्थः । ताः सर्वा अपि स्थलस्य मंडपदेशस्य आधिक्यं प्रशस्तता यथा तथा ज्ञात्वा कार्याः। अथवा कर्तुर्यजमानस्य शक्तितः शक्त्या वा स्युरिति शेषः । उक्तं लक्षणसंग्रहे। मुख्यास्तु पंच ताः प्रोक्ता मध्यमास्तिस्र एव तु । द्वे स्याताधमे पक्षे एका सा त्वधमाधमेति । तथा क्रियासारेऽपि । नाभियोनिसमायुक्तं कुंडं श्रेष्ठं त्रिमेखलं । कुंडं द्विमेखलं मध्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नीचं स्यादेकमेखलमिति ॥ १३९ ॥ अथ कुंडाना योनिं शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ योनिरिति ॥ योनिः कुंडयोनिः तस्याः विस्तृतिर्विस्तारश्च दैर्घ्यं च तयोर्घातः गुणनं तदेव फलं यस्या एतादृशी स्यात्। सा सूरिभिः पंडितैर्द्वेधा द्विप्रकारा स्मृता कथिता। तत्राद्याश्वत्थपत्राकृतिर्यस्याः पुनः अन्या द्वितीया गजोष्ठाकृतिः सा द्वेधापि मेखलानां भिदा पक्षांतरभेदेन पंचधा पंचप्रकारा कथ्यते । तासां सर्वासां योनीनां करणं करणप्रकारं यथा प्राक्तनैः रुचिरं यथा साधितं तथा ब्रवीमि कथया-

योनिर्विस्तृतिदैर्घ्यघातफलका द्वेधा स्मृता सूरिभिश्चाद्याश्वत्थदलाकृतिः पुनरिहान्या स्याद्गजोष्ठाकृतिः। अत्र स्यादपि मेखलोद्भवभिदा सा पंचधा कथ्यते सर्वासां करणं ब्रवीमि रुचिरं यत्प्राक्तनैः साधितं ॥१४०॥ तत्राश्वत्थदलाकृतिर्वृतिभवा ह्यब्ध्यस्रिजा वोच्यते कुण्डार्कोक्तमतेन वृत्तकरणाद्युक्तं यथा पूर्ववत्। सा चाश्वत्थदलाकृतिः पुनरियं सा कुण्डसिद्ध्युक्तवच्चाब्ध्यस्राद्भवतीह हस्त्यधरवद्विस्तारदैर्घ्या भवेत् ॥ १४१ ॥ दीर्घा रसांशै ६ स्तु तथैव चोच्चा स्थलात्तथा वेदलवैस्तता च । एकाब्धिभागैर्यदि मेखला स्यात्तदा च योनिर्भवतीयमेव ॥ १४२ ॥

मीत्यर्थः। योनेर्दैर्घ्यविस्तारघातकरणमुक्तं विश्वकर्मणा। परस्परवधे जातं तत्र क्षेत्रफलं बुधाः (स्फुटं)। आनयेत्तत्फलं क्षेत्रे विभागं परिकल्प्य चेति। सिद्धांतशेखरे। अश्वत्थपत्रवद्योनिर्गजोष्ठप्रतिमाथवेति ॥१४०॥ स्पष्टम् ॥१४१॥ अथ चतुरंगुलमेखलापक्षे योनिमुपजात्याह ॥दीर्घेति॥ षडंशैर्दीर्घास्तथा षडंशैरेव स्थलादुच्चा तथा चतुर्भिर्भागैस्तता विस्तृता योनिः स्यात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदा चतुर्भिर्भागैर्विस्तृतोच्चा एकैव मेखला स्यात्तदेयमेव योनिर्भवतीत्यर्थः। तदुक्तं कोटिहोमपद्धत्यां। षडंगुलैकमेखलापक्षेऽन्यथोक्ता तंत्रांतरे। तुर्यषष्ठद्वादशांशैर्योनिः कुंडायतेर्भवेत्। आयता विस्तृता तुंगा जिनांशेन तदग्रकमिति। कुंडस्य चतुर्थांशेन षडंगुलैर्दीर्घा षडंशेन चतुरंगुलैर्विस्तृता द्वादशांशेन द्व्यंगुलेनोच्चेत्यर्थ इति॥ अथ फलानयनं॥ तत्र फलं २४। अस्य मूलं भुजः ४।७।२ अस्य मूलं चतुर्विंशत्यंशः १।०।१।५ पंचगुणः १।०।१ अस्य रदांशः ०।०।२ अयं पंचगुणे युतः १।०।३ इदं भुजे युक्तं ५।७।५ अथ भुजार्धं २।३।५ अनेन युक्तो भुजो गुणितः १४।४।६ जातं त्र्यस्रद्वयफलम्॥ अथ क्षेत्रकर्णः ७१ अस्यार्धं वृत्तार्धव्यासः ३।४ अस्य वर्गः १२।२ एकादशगुणः १३४।६ शक्रहृतः ९।५ इदं वृत्तार्धद्वयफलं

एका षडंशैस्त्वथ मेखले द्वे ४ स्यातां(ष्टांशे) तदा सूर्य १२ लवैस्तु दीर्घा।
षड्भिर्लवैः सात्र तथा तथोच्चा स्यादष्टभागैरथवांक ९ भागैः॥ १४३॥

त्र्यस्रद्वयफले युक्तं २४।४।६ यवोनं अदोषाय स्वल्पांतरत्वात् पक्षांतरे २३।७॥ १४२॥ अथ षडंगुलैकमेखलापक्षे अष्टांशैर्द्विमेखलापक्षे च योनिमिंद्रवज्रयाह॥ एकेति॥ एकैव मेखला षडंशैरथवा द्वे मेखले यदा स्याता तदा योनिः द्वादशांशैर्दीर्घा षडंशैर्विस्तृता तथाष्टभागैरष्टांगुलैरथवा नवभागैरुच्चा। अत्र षडंगुलैकमेखलापक्षेऽष्टांशैर्द्विमेखलापक्षे तु नवभिरंशैरुच्चेति ज्ञेयं। गर्गः। योनिं षडंगुलां तिर्यक् द्वादशांगुलदैर्घ्यकां। अश्वत्थदलसंकाशां किंचिदुन्नमितांगुलामिति। वृद्धवसिष्ठः। योनिश्च पश्चिमे भागे प्राङ्मुखी मध्यसंस्थिता। षडंगुलैश्च विस्तीर्णा चायता द्वादशांगुलैरिति॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ फलानयनं ॥ तत्र क्षेत्रफलं ९६ अस्य मूलं भुजः ९।६ अस्य चतुर्विंशत्यंशः ०।३।२ पंचगुणः २।०।२ । अस्य रदांशः ०।०।४ पंचगुणः चतुर्विंशांशे युतः २।०।६ अयं भुजे युक्तो जातः त्र्यस्रद्वयलंबः ११।६।६ । अथ भुजार्धं ४।७ अनेन लंबो गुणितः ५८।१।२ जातं त्र्यस्रद्वयफलं । अथ क्षेत्रकर्णः १४ अर्धं वृत्तव्यासः ७ वर्गः ४९ एकादशगुणः ५३९ शक्रहृतः जातं वृत्तार्धद्वयफलं ३८।४ त्र्यस्रद्वयफले युक्तं ९६।५।२ । स्वल्पांतरत्वाददोषः ॥ १४३ ॥ अथ नवांगुलैर्मेखलात्रयपक्षे योनिमिंद्रवज्रयाह ॥ तिस्र इति ॥ यदा नवांशैस्तिस्रो मेखलास्तदा सूर्यैर्द्वादशभागैर्दैर्घ्यमेव तथाष्टभिर्लवैरत्र विस्तृता तथा सूर्यैर्लवैरुच्चा योनिरुदीरिता कथितेत्यर्थः । तदुक्तं प्रयोगसारे । त्रिभागं मध्यतो योनिमा-

तिस्रो नवांशैर्यदि मेखलास्ताः सूर्यै १२ स्तदा स्यात्खलु दैर्घ्यमेव ।
स्यादष्टभागैरिह विस्तृतोच्चा सूर्यै १२ र्लवैर्योनिरुदीरिता च ॥ १४४ ॥

यामे द्वादशांगुलां । द्वादशांशोच्छ्रितां कुर्यात्किंचित्कुंडनिवेशिनीमिति ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्र क्षेत्रफलम् १५० अस्य मूलं भुजः १२।२।१।२ चतुर्विंशत्यंशः ०।३।६।५ पंचगुणः २।३।१।१ अस्य रदांशः ०।०।५ पंचगुणे युक्तः २।३।६।१ अयं भुजे युक्तः १४।६ ज़ातोयं त्र्यस्रद्वयलंबः । अथभुजार्धमेव भूम्यर्धं ६।१।०।५ लंबेन गुणितं ९०।४ जातं त्र्यस्रद्वयफलं । अथ क्षेत्रकर्णः १७।२।६ अस्यार्धं ८।५।२ वर्गः ७५।१।५ एकादशगुणः ८२७२ । शक्रहृतः ५९।०।६ जातं वृत्तफलं त्र्यस्रद्वयफले युक्तं १४९।४।६ त्रियवोनं । स्वल्पांतरत्वाददोषः ॥ १४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ द्वादशागुलमेखलापक्षे योनिमिंद्रवज्रयाह ॥ तिस्र इति ॥ यदा तिस्रः सूर्यलवैर्मेखलाः स्युस्तदा तत्र तिथिभागैः पंचदशभागैर्दीर्घा तथा दशभिर्भागैस्तता विस्तृता चतुर्दशभागैरुच्चा योनिर्बुधैः पंडितैः कथितेत्यर्थः । तदुक्तं प्रयोगसारे । स्थितां प्रतीच्यामायामे सम्यक्पंचदशांगुलां । द्विपंचांगुलविस्तारां षट्चतुर्थ्यंगुलां क्रमात् । उक्ताश्वत्थदलाकारां निम्नां कुंडे निवेशितां । त्रयोदशांगुलोत्सेधां योनिं कुंडस्य कारयेदिति ॥ अथ फलानयनं ॥ तत्र क्षेत्रफलं २८० अस्य मूलं भुजः १६।५।५ अस्य चतुर्विंशत्यंशः ०।५।५ पंचगुणः ३।४।१ अस्य रदांशः ०।०।७ पंचगुणे युक्तं ३।५ इदं भुजे युक्तं २०।२।५

तिस्रो यदा सूर्य १२ लवैस्तताः स्युस्तत्रैव योनिस्तिथि १५ भागदीर्घा । दिग्भि १०
र्लवैरत्र तता तथोच्चा स्याच्छक्र १४ भागैः कथिता बुधैः सा ॥ १४५ ॥ स्वपक्षतिलवै-
र्दीर्घा शक्र १४ भागैस्तता मता।उच्चा रुद्र ११ लवैर्योनिर्यत्र स्युः पंच मेखलाः ॥१४६॥

जातोयं लंबः । अथ भुजार्धं ८।२।६।४ लंबेन निघ्नं १६९।६।१।२ जातं त्र्यस्रद्वयफलं । अथ द्विघ्नक्षेत्रफलं मूलं क्षेत्रकर्णः २३।५।२।५ अर्धं ११।६।५।२ वर्गः १४० एकादशगुणः १५४० शक्रहृतः ११० जातं वृत्तार्धद्वयफलं त्र्यस्रद्वयफले युक्तं २७९।६।१।२ जातं सर्वं फलं यवद्वयोनमदोषाय स्वल्पांतरत्वात् ॥ १४५ ॥ अथ पंचमेखलापक्षे योनिमनुष्टुभाह । यदा पंचमेखलास्तदा योनिर्विंशतिलवैर्दीर्घा चतुर्दशभिर्विस्तृता एकादशलवैरुच्चेत्यर्थः । तथाच पद्धत्यां । पंचमेखलापक्षे तद्विस्तारसमदैर्घ्या योनिः कार्येति सिध्यतीत्युक्तं ॥ १४६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ तासा फलानींद्रवज्रयाह ॥ तासामिति ॥ तासामुक्तयोनीनां क्रमशः फलानि यथा प्रथमायाश्चतुर्विंशतिः २४ द्वितीयायाः ७२ द्वासप्ततिः तृतीयायाः षण्णवतिः ९६ चतुर्थ्याः खतिथ्यः १५० सार्धशतं पंचम्याः अशीत्युत्तरशतद्वयं २८० फलानि स्युः । यदा कर्तुः बोधिपत्राकारा इष्टेत्याद्युत्तरेणान्वयः ॥ १४७ ॥ अथ योनिव्यासानयनमुपजात्याह ॥ तदे[illegible] ॥ तदा द्विनिघ्नात्फलाद्यन्मूलं तदेव व्यासस्तेन योनिकुंडवत्सा स्यादित्यर्थः । अथो यदोक्तान्ययोनिकुंडवदिष्टा तदा पंचो[illegible]

तासां फलानि क्रमशो जिना २४ श्च द्वासप्ततिः ७२ षण्णवतिः ९६ ख-
तिथ्यः १५० । अभ्राष्टयुग्मा २८० न्यथ बोधिपत्राकारा यदा कर्तुरिहाप्यभीष्टा
॥१४७॥ तदा यम २ घ्नाच्च फलात्तु मूलं व्यासो भवेत्तेन तु कुंडवत्सा । अथो
यदान्या तु शराभ्ररामै ३०५ र्निघ्नाच्च दस्रांकशशी १९२ विभक्तात् ॥ १४८ ॥

रशतत्रयेण गुणिताद्द्विनवत्युत्तरशतेन भक्तात्फलान्मूलं व्यास इत्यादिपूर्वोक्तवत्स्यादित्यर्थः । यथोदाहरणं । तत्रादौ सिद्धे चतुरस्र इत्युक्तरीत्या योनिकरणे नवांशैस्त्रिमेखलपक्षे फलं ९६ द्विगुणं १९२ अस्य मूलं १३।७ इदं चतुरस्रवृत्तव्यासः अस्य चतुरस्रज्या त्रिबाणेत्यादिना ९।६।२ एतन्मितचतुर्भुजैर्यच्चतुरस्रं तस्मिन्पूर्वोक्तयोनिकुंडवत्करणेन योनिर्भवतीत्यर्थः । अथ प्रकारांतरेणोक्तरीत्या योनिकरणे नवांशैस्त्रिमेखलपक्षे फलं ९६ पंचोत्तरत्रिशतेन गुणितं २९२८० द्विनवत्युत्तरशतेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भक्तं १५२ अस्य मूलं १२।३।१ इदमेवान्ययोनेर्व्यासः अनेन कुंडोक्तवत्करणे योनिः स्यादित्यर्थः ॥ १४८ ॥ अथ योनिसामान्यलक्षणं स्रग्धरयाह ॥ मूलेति ॥ तस्याः योनेर्मूलेऽधोभागे यत्स्थौल्यं स्थूलता तस्मादुपरि भुवि स्वल्पसंकोचेन युक्ता मध्ये उच्चा अथवा मध्ये सगर्ता सा योनिः भगे योनिकुंडे नच भवति । तथा कुंडानां कोणेऽपि सा नो न स्यादित्यर्थः । तस्या योनेः एका मेखला लवेनैकांशेन विस्तृता एकांशेनैवोच्चा रम्या कार्या । अथ योनेः पश्चात्सछिद्रं नालं कार्यं। सा योनिर्मेखलोपरि भवति सबिलवती मध्यमेखलोपरि परिधिस्पृष्टदेशे परिधिपरिस्तरणनिवेशार्थं छिद्रं तेन सहिता।

मूलस्थौल्याच्च तस्यास्तदुपरि भुवि च स्वल्पसंकोचयुक्ता मध्योच्चा वासगर्ता न
च भवति भगे कुंडकोणेऽपि नो सा।रम्या तन्मेखलैका लव १ मितविततोच्चाथ
नालं तु पश्चात्सच्छिद्रं मेखलोपर्यपि सबिलवती चांशतोऽग्रे विशंती ॥ १४९ ॥

वचने परिध्युपलक्षणेन परिस्तरणस्यापि ग्रहणं । दृश्यतेच याज्ञिकानामपि तथैव संप्रदाय इति । लवेनैकांशेनाग्रे यत्कुंडं तस्मिन्विशंती प्रवेशं कुर्वती विरचयेदित्यर्थः । अत्रैकांगुलवर्धनमुक्तं तत्कंठतः खातमध्य एवान्यथा द्व्यंगुलकंठपक्षे त्र्यंगुलयोन्यग्रवर्धनस्यासंभवाद्वक्ष्यमाणवचनविरोधाच्च । तदुक्तं मात्स्ये । वितस्तिमात्रा योनिः स्यात्षट्सप्तांगुलविस्तृता। कूर्मपृष्ठोन्नता मध्ये पार्श्वयोश्चांगुलोच्छ्रिता । गजोष्ठसदृशी तद्वदायता छिद्रसंयुता । एतत्सर्वेषु कुंडेषु योनिलक्षणमुच्यते । मेखलोपरि सर्वत्र अश्वत्थदलसन्निभेति । स्वायंभुवेऽपि । मेखलामध्यतो योनिः कुंडार्धा त्र्यंशविस्तृता। अंगुष्ठमानोष्ठकंठा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कार्याश्वत्थदलाकृतिरिति । अंगुष्ठमानमोष्ठोऽग्रं कंठो मेखला यस्या इति कुंडकल्पलता । शारदातिलके । नार्पयेत्कुंडकोणेषु योनिं तां तंत्रवित्तम इति । तथा । योनिकुंडे तथा योनिं पद्मे नाभिं च वर्जयेदिति । प्रयोगसारे । योन्याः पश्चिमतो नालमायामे चतुरंगुलं । द्वित्र्येकांगुलविस्तारं क्रमाद्व्यूनाग्रमिष्यत इति । सोमशंभुरपि । तासामुपरि योनिः स्यान्मध्येश्वत्थदलाकृतिरिति । शारदातिलके । एकांगुलं तु योन्यग्रं कुर्यादीषदधोमुखमिति । जिनांशेन तदग्रकमिति तंत्रांतरे। सिद्धांतशेखरे तु स्यादोष्ठः कंठेन संमित इति । अत्र कल्पलता । कंठेन संमितः कंठसमो नाधिक इत्यर्थः । किंचित्कुंडनिवेशितामित्यनेन एकांगुलकंठपक्षे यवेन यवाभ्यां वाधिक्यं कल्प्यमित्यनेन वर्धने विकल्प इति । त्रैलोक्यसारेऽपि । एकांगु-

इंद्रपावकार्कभूदिग्गता स्यादुदङ्मुखीप्राङ्मुखीतरा ।
सा गुरोरथो कुंडके स्मृता दक्षिणेथवा पश्चिमेथवा ॥ १५० ॥

लोच्छ्रिता सा तु प्रविष्टाभ्यंतरे तथेति । पंचरात्रे । स्थलादारभ्य नालं स्याद्बाह्यमेखलया सममिति । शारदातिलके । स्थलादारभ्य नालं स्याद्योन्या रंध्रे सरंध्रकमिति । आगमकल्पलतायां यामले । नालमेखलयोर्मध्ये परिधिस्थापनाय च । रंध्रं कुर्यात्तथा विद्वान्द्वितीयमेखलोपरीति ॥ १४९ ॥ अथ दिग्विशेषकुंडेषु योनिस्थानानि लोचनाख्यवृत्तेनाह ॥ इंद्रेति ॥ इंद्रवह्नियमानां दिक्षु चतुरस्रयोन्यर्धचंद्राकारकुंडेषु सा योनिरुदङ्मुखी कार्या इतरा त्र्यस्रवृत्तषडस्रपद्माष्टास्रेषु तु प्राङ्मुखी कार्येत्यर्थः । अत्राग्नेयकुंडे योनिविधानं सर्वचतुरस्रवृत्ताद्यभिप्रायेण । गुरोराचार्यकुंडे सा योनिर्दक्षिणे अथवा पश्चिमे ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कार्येत्यर्थः । अत्र पंचकुंडीपक्षे दक्षिणे योनिराचार्यकुंडस्य अन्यत्र पश्चिमे इति ज्ञेयं । सोमशंभौ । पूर्वाग्नियाम्यकुंडानां योनिः स्यादुत्तराननाः । पूर्वानना तु शेषाणामीशान्येन्यतरा मतेति । सिद्धांतशेखरे । इंद्राग्नियाम्यकुंडेषु योनिः सौम्यमुखी स्मृता । योनिः पूर्वाननान्येषु पूर्वेशानैतरा स्मृतेति । त्रैलोक्यसारेपि । नवमस्यापि कुंडस्य योनिर्दक्षिणतः स्थितेति ॥ १५० ॥ अथ गजोष्ठसदृशीयोनिकरणं कामदयाह ॥ अथेति ॥ योनेर्दीर्घताज्ञापकं यत्सूत्रं तदेव लंबको लंबो येन प्रकारेण भवति तथा येन प्रकारेण योनेर्विस्तृतिर्भूमिका भवति तथा गुणास्रकं त्र्यस्रं कुरु । ततो विस्तृतेर्दलेन वृत्तार्धद्वये

अथच दीर्घतासूत्रलंबको भवति विस्तृतिर्येन भूमिका । कुरु गुणास्रकं
विस्तृतेर्दलाद्वृतिदलद्वये स्याद्गजाधरी ॥ १५१ ॥ कोटिलक्षायुते होमे
द्विसार्धकरसंमिता । वर्जयित्वा रुद्रहोममीशान्यां ग्रहवेदिका ॥ १५२ ॥

कृते सति गजाधरी गजोष्ठसदृशी योनिर्भवतीत्यर्थः । उक्तंच पद्धतौ । अत्र योनेर्गजोष्ठसदृशत्वं पश्चिमतो विस्तारचतुर्थांशेन वृत्तद्वयकरणादवगंतव्यमिति । तेन गजोष्ठसदृश्या योनेः फलस्यावश्यकत्वं नास्तीति ध्वन्यते ॥ १५१ ॥ अथांगभूता ग्रहवेदीमनुष्टुब्वसंततिलकाभ्यामाह ॥ कोटीति ॥ कोटिहोमे द्विहस्ता लक्षहोमे सार्धहस्तायुतहोमे करसंमितेत्यर्थः । अन्यत्रायुतादिग्रहहोमातिरिक्ते एकहस्तैव । महारुद्रहोमं वर्जयित्वा हित्वा सा ग्रहवेदीशान्यां स्यादित्यर्थः । रुद्रपद्धतौ तत्र रुद्रवेद्युक्तत्वात् । तदुक्तं ग्रहपीठमालायां मात्स्ये । गर्तस्योत्तरपूर्वेण वितस्तिद्वयविस्तृतां । वप्रद्वयावृतां वेदिं वितस्त्युच्छ्राय-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संमितां । संस्थापनाय देवानां चतुरस्रामुदक्प्लवां । लक्षहोमग्रहमखे वितस्तित्रयसंमितां । कोटिहोमग्रहमखे तां वितस्तिचतुष्टयामिति ॥ १५२ ॥ कर इति । करः एकहस्त अर्धदोर्वा अर्धहस्तो वा वेदेरुच्छ्रय उच्चता । सा वेदिरेकहस्ता तता च विस्तृता च कार्या । तस्याः परितः व्द्यंगुलत्र्यंगुलोच्चौ द्वौ वप्रौ चयौ कार्यौ । यदि तृतीयोपि कर्तव्यस्तदा द्वितीयतुल्यः कार्यः । ते त्रयोपि द्व्यंगुलाभ्यां विस्तृताः कार्या इत्यर्थः । उक्तंच ग्रहपीठमालायां मात्स्ये । वप्रद्वयावृतां वेदिं वितस्त्युच्छ्रायसंमितामिति । तथा तत्रैव । द्व्यंगुलेनोच्छ्रितो वप्रः प्रथमः समुदाहृतः । त्र्यंगुलोच्छ्रायसंयुक्तं वप्रद्वयमथोपरि । द्व्यंगुलश्चैव विस्तारः

करोऽर्धदोर्वोच्छ्रय एकहस्ता तता च तस्याश्वि २ गुणां ३ गुलोच्चौ । वप्रौ तृतीयो यदि चेद्वितीयतुल्यस्तातास्ते च यमांगुलाभ्यां ॥ १५३ ॥ एवं वेद्यश्चापि तिस्रः प्रकुर्याच्छोचिष्केशः क्रव्यभुग्वायुदिक्षु । स्थाप्यान्खेटान्मातृकाश्चापि वास्तून्क्षेत्रेशं च स्थापयेत्तासु यागे ॥ १५४ ॥

सर्वेषां कथ्यते बुधैरिति ॥ १५३ ॥ एवमाग्नेयादिविदिक्षु वेदीकरणं शालिन्याह ॥ एवमिति ॥ एवमुक्तप्रकारेण तिस्रो वेद्यः अग्निनिर्ऋतिवायूनां दिक्षु प्रकुर्यादित्यर्थः । तासु कृतचतुर्वेदीषु स्थाप्यान् स्थापनयोग्यांस्तल्लक्षणलक्षितान्क्रमेण यागे प्रतिष्ठादौ खेटान्ग्रहान् षोडश सप्त वा मातृकाः वास्तून् शिख्यादिवास्तुदेवताः क्षेत्रेशं क्षेत्रपालं च स्थापयेत् । तदुक्तं मात्स्ये । मंडपैशानभागे तु ग्रहवेदी करोन्मितेति । मंथानभैरवतंत्रे । शेषवेद्यां ततः ख्यातं हस्तमेकं तु विस्तरे । उच्छ्रायोर्कांगुलः प्रोक्तः स्नानवेदी द्विहस्तका । आग्नेय्यां मातृकावेदी वास्तुवेदी च नैर्ऋते । क्षेत्रपालस्य वायव्यामीशान्यां च नवग्रहा इति ॥ १५४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथायुतहोमादौ द्विहस्तादिकुंडं पूर्वमुक्तमतस्तत्तद्व्यासानयनमार्ययाह ॥ द्विगुणादाविति ॥ कुंडव्यासे द्वित्रिगुणादिकर्तव्ये द्व्यादिभिर्निघ्नो गुणितो यो व्यासवर्गस्तस्य मूलं यद्भवति तदेवेष्टव्यासः स्यादित्यर्थः । तथाहि । द्विहस्तकुंडव्यासे कर्तव्ये एकहस्तकुंडवृत्तव्यासवर्गः द्विगुणः कार्यस्तन्मूलं द्विहस्तकुंडवृत्तव्यासः स्याद्भवति । एवं त्रिहस्ते त्रिगुणश्चतुर्हस्ते चतुर्गुण इत्यादिः । इत्येवंप्रकारेण श्रीमद्गुरोस्तातचरणानामुक्तिः कुंडार्कपद्मिन्यां सर्वोत्कर्षेण वर्तते । अत्रोदाहरणं । यथैकहस्ते चतुरस्रवृत्तव्यासः ३३।७५ अस्य वर्गः ११५२ अयं द्विगुणः २३०४ अस्य मूलं ४८ अयं द्विहस्तचतुरस्रवृत्तव्यासः । अस्या-

द्विगुणादौ कर्तव्ये द्व्यादिघ्नव्यासवर्गमूलं यत् । इष्टो व्यासः स्यादिति जयति श्रीमद्गुरोरुक्तिः
॥ १५५ ॥ सपादे स्तृतेरब्धिवज्र्यं १४४ शकस्तु विनिघ्नो धरातर्कचंद्रै १६१ स्तृतिः स्यात् ।
खवेदांशक ४० स्तान ४९ निघ्नोऽपि सार्धे रसांकां ९६ शकः सप्तसूर्यै १२७ र्विनिघ्नः ॥ १५६ ॥

र्धेन वृत्तं कृत्वा तस्मिन्पूर्वोक्तचतुरस्रवत्सर्वं कृते दशसहस्रहवनोपयोगिद्विहस्तचतुरस्रमुत्पद्यत इति दिक् ॥ १५५ ॥ अथ व्यासस्य सपादसार्धसत्रिपादद्विगुणादिकरणं भुजंगप्रयाताभ्यामाह ॥ सपादेति ॥ व्यासे स्वपादेन सहिते कर्तव्ये स्तृतेरेकहस्तव्यासस्य चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशतांशः एकषष्ठ्युत्तरशतेन निघ्नः सन् स्वचतुर्थांशेन सहितो व्यासः स्यादित्यर्थः । तथा सार्धे कर्तव्ये स्तृतेश्चत्वारिंशदंशः एकोनपंचाशतानिघ्नो व्यासः स्यात् । तथा सत्रिपादे कर्तव्ये स्तृतेः षण्णवत्यंशः सप्त-विंशत्युत्तरशतेन निघ्नो व्यासः स्यात् । तथा द्विगुणे कर्तव्ये स्तृतेर्द्वादशांशः सप्तदशभिर्निघ्नो व्यासः स्यादित्यर्थः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्यकाः भुजा अपि अनया व्यासानयनरीत्या क्रमेण स्युरित्यर्थः । अयं प्रकारः श्रीगुरोस्तातचरणप्रसादान्मया उक्त च ल्पित इत्यर्थः । तथा चोदाहरणं व्यासः ३३।७।५ अस्य चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमो भागः ०।१।७।०।६ अयमेकषष्ट्युत्त रशतेन निघ्नः २७।७।६ अयमेव सपादव्यासः।तथा सार्धे व्यासखवेदांशः ०।६।६।२ अयमेकोनपंचाशता निघ्नः ४१।४।२।२ तथा सत्रिपादे व्यासषण्णवत्यंशः ०।२।६।५ अयं सप्तविंशत्युत्तरशतेन निघ्नः ४४।७।१ तथा द्विघ्ने व्यासद्वादशांशः २।६।५ अयं सप्तदशनिघ्नः ४८।०।५ अत्र पंचयूकाधिक्यं तददोषाय यवोनत्वात् । अथ भुजार्थे किंचिदुदाहरणं तत्रैकह-

भवेत्सत्रिपादे द्विनिघ्ने त्विनांशो १२ विनिघ्नः स वै सप्तभू १७ भिः स्तृतिः स्यात् ।
तथा स्युर्ज्यकाऽव्यासरीत्या क्रमेण प्रकारोऽयमुक्तो गुरोर्हि प्रसादात् ॥ १५७ ॥

स्तचतुरस्रभुजः २४ अस्य चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमोंशः ०।१।२।५।२ एकषष्ट्युत्तरशतेन निघ्नः २६।६।३।५।२ जातोयं सपादहस्तकुंडभुजः । अथ सार्धे भुजचत्वारिंशदंशः ०।४।६।३।२ताननिघ्नः २९।३।२ जातोयं सार्धहस्तकुंडभुजः । अथ सत्रिपादे भुजरसांकांशः ०।२ सप्तसूर्यैर्निघ्नः ३१।६ जातोयं सत्रिपादहस्तकुंडभुजः । अथ द्विनिघ्ने भुजद्वादशांशः २ अयं सप्तदशगुणितो जातो द्विहस्तभुजः ३४ अत्र यूकात्रयमधिकं तददोषाय । तथास्य द्वादशांशः २।६।५ सप्तदशनिघ्नः ४८।०।५ अयं चतुर्हस्तकुंडभुज एवं योन्यादिषु ॥ १५६ ॥ १५७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथैवं कुंडं निर्माय ताम्रादिना निर्बध्येत्यादि पंचचामरेणाह ॥ विधायेति ॥ उक्तवदुत्तमं कुंडं विधाय ताम्रपत्रकैर्विबध्य तत्कुंडं आम्लजीवनेनाम्लजलेन समुज्वलं कुरु ताम्रपत्राभावतः मृदिष्टिकाभिः विबध्य गोशकृज्जलैः समुज्वलं कुरु सुधामयं चेत्सुधा चुनाइति ख्यातस्तज्जलैः समुज्वलं कुरु । अशक्तितः शक्त्यभावेन यदा तत्कुंडं न कृतं तदा सुचत्वरं स्थंडिलं कुर्वित्यर्थः । उक्तंच पद्धतौ–सर्वं कुंडं ताम्रादिना कार्यं । ताम्रेण लक्षणोपेतं कुर्यान्मृत्तिकयापि वा । तदभावे त्विष्टिकाभिः संबध्य सुदृढं तथेति क्रियासारात् । ताम्रादिकुंडानां शुद्धिरपि तत्रैव । आम्लेन ताम्रजं कुंडं मृन्मयं गोमयांभसा । सौधं च सुधया सम्यक् शोधयेदमरर्षभेति । सौधमितीष्टकासंधिषु सुधादानेन कृतमिति पद्धतिः । समे स्थंडिलचत्वर इत्यमरः ॥ १५८ ॥ अथ पूर्वोक्तस्थंडिलं सलक्षणं रूपकेनाह ॥शुद्धेति॥ शुद्धदेशोद्भवा या मृत्तिका तस्या रजोभिः पांसुभिः समेखलं मेखलासहितं योनिसहितं च करेण सम्मितं हस्तमात्रं प्राक्प्लवं चतुष्कोणमंगुलोच्चं चतुरंगुलोच्चं वा स्थंडिलं वा कुरु । अथवा योनिमेखलाभ्यां वियुक्तं रहितं चतुरंगुल्येयं

विधाय कुंडमुत्तमं विबध्य ताम्रपत्रकैः समुज्वलं तदाम्लजीवनेन कुर्वभावतः । मृदि-
ष्टिकाभिरत्र गोशकृज्जलैः सुधामयं सुधाजलैरशक्तितो यदा न तत्सुचत्वरं ॥ १५८ ॥
शुद्धमृत्तिकारजोभिरेव वा समेखलं स्थंडिलं सयोनिकं तु कुंडसंमितं कुरु ।
प्राक्प्लवं तु सागरास्त्रमंगुलोच्चमत्र वा योनिमेखलावियुक्तसागरांगुलोच्चकं ॥ १५९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुर्वित्यर्थः । अत्र प्रथमवाकारः कुंडस्थंडिलयोर्विकल्पार्थकः । स्थंडिलेऽपि मेखलादिराहित्यसाहित्यविकल्पार्थं द्वितीस्ति-
पद्धतौ हस्तमात्रेणेत्युपलक्षणं होमवहुत्वे स्थंडिलं महत्कार्यं । अर्थात्परिमाणमिति कात्यायनवचनादिति । कल्पलतायें।
अप्येवमेवाशयः । स्थंडिले मेखला उक्ताः सूतसंहितायां । स्थंडिले मेखलाः कार्या कुंडोक्तस्थंडिलाकृति । योनिस्तत्र प्रक-
र्तव्या कुंडवत्तंत्रवेदिभिरिति । तंत्रांतरेपि । समेखलं स्थंडिलं तु प्रशस्तं होमकर्मणि । कंठं तु वर्जयेत्तत्र खाते कंठः प्रकी-
र्तित इति । अन्यत्रापि । स्थंडिले मेखलादीनां प्राप्तिरस्त्येव शास्त्रतः । अग्न्यायतनधर्मा हि यतस्ते मेखलादय इति । ननु
अग्न्यायतनधर्मत्वेनैव सर्वत्रापि प्राप्तौ पुनर्वचनारंभो व्यर्थ इतिचेन्न । वचने स्थंडिल इति विशेषोपादानात् आयतनांत-
रनिवृत्तिः । बौधायनोपि । कुंडवन्मेखलां कृत्वा योनिं कृत्वा ततः परं । बौधायनमते प्रोक्तं स्थंडिलं चतुरस्रकमिति ।
व्यतिरेकमुखेनास्यावश्यकता तत्रैवोक्ता । मेखलारहिते होमः सर्वकर्मसु गर्हितः । हविराधारतस्तासां मेखलानां प्रयोजन-
मिति । नचात्रवाक्ये स्थंडिलशब्दाश्रवणात्कुंडविषयमेवास्येति वाच्यं । तत्र मेखलारहिते शोक इति वाक्येन दोषांतरप्र-
तीतेरित्यंतमुक्तं। पद्धतौ तु अत्र कश्चित्कुंडवत्स्थंडिलेपि मेखलायोन्यादि कार्यमित्याह तदज्ञानविजृंभितमित्यारभ्य तस्मा-
त्स्थंडिले मेखलादयो न भवंतीति सिद्धं । एतेन स्थंडिले योन्याकारत्वमपि परास्तं । चतुरस्रत्वस्य विशेषश्रुतत्वादित्यलम-
तिक्षोदेनेत्यंतं सविस्तृतमुक्तं विस्तरभयादत्र न लिखितं । वायवीयसंहितायां । अथाग्निकार्यं वक्ष्यामि कुंडे वा स्थंडिलेपि
वेति । क्रियासारे । कुंडमेवंविधं न स्यात्स्थंडिलं च समाश्रयेदिति । सूतसंहितायां । मध्यवेद्याश्चतुर्दिक्षु कुर्यात्कुंडचतुष्टयं ।
कुंडाभावे स्थंडिलेषु होमः कार्यो यथाविधिरिति । इत्यादिवचनचयैः कुंडस्थंडिलयोर्विकल्पवत्तदंगानामपि तथात्वाद्धि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कल्पो युक्तः । क्रियासारे । होमेष्टदिक्षु प्राक्प्रहः प्रागुदक्प्रवणेथ वा । उदक्प्रहः प्रदेशो वा स्थंडिलस्य स्थलं स्मृतमिति । शारदायां । हस्तमात्रेण तत्कुर्याद्वालुकाभिः सुशोभनं । अंगुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रं समंतत इति । पदार्थादर्शे । चतुःकोणमब्ध्यंगुलोत्सेधमेक इति । कुंडसिद्धिटीकायामपि तंत्रांतरे । मृदा सुवर्णया वापि सूक्ष्मवालुकयापि वा । अंगुलोच्चं तथा वेदांगुलोच्चं स्थंडिलं विदुरिति ॥ १५९ ॥ अथोक्तमुपसंहरन्नुक्तमंडपादौ न्यूनाधिककरणे दोषमनुष्टुभाह ॥ अथेति ॥ मंडपादीनामादिपदेन कुंडवेदिध्वजपताकादीनां संग्रहः । यथायथोक्तं तत्तथैव कार्यमन्यथा करणे न्यूनाधिकत्वे सति बहवो दोषाः स्युर्भवंतीत्यर्थः । शिवमितिपदं समाप्तिद्योतकं । जयद्रथयामले । सूत्राधिके सुहृद्द्वेषो मानहीने दरिद्रता । वाग्रोधः कंठहीने स्यादसिद्धिर्न्यूनखातके । अधिके चासुरो भोगो मानेनाधिकमेखले । व्याधयः संप्रवर्तंते वीतोष्ठे स्यादपस्मृतिः ।

अथात्र मंडपादीनां यद्यदुक्तं तु तत्तथा । कार्यं न्यूनाधिकत्वे तु दोषाः स्युर्बहवः शिवं ॥ १६० ॥

उच्चाटः स्फुटिते छिद्रे संकुले वाच्यता भवेदिति । विश्वकर्मापि । खातेधिके भवेद्रोगी हीने धेनुधनक्षयः । वक्रकुंडे च संतापो मरणं छिन्नमेखले । मेखलारहिते शोकोभ्यधिके वित्तसंक्षयः । भार्याविनाशनं प्रोक्तं कुंडं यत्कंठवर्जितमिति । क्रियासारेपि । न्यूनाधिकप्रमाणं यत्कुंडं कर्करमेखलं । श्रृंगाररहितं यच्च यजमानविनाशकृदिति । आगमांतरेपि । मानाधिके भवेन्मृत्युर्मानहीने दरिद्रतेत्यादि । सिद्धांतशेखरेपि । मानहीने महाव्याधिरधिके शत्रुवर्धनं । योनिहीने त्वपस्मारो वाग्दंडः कंठवर्जित इति । वसिष्ठसंहितायामपि । अनेकदोषदं कुंडमत्र न्यूनाधिकं यदि । तस्मात्सम्यक्परीक्ष्यैव कर्तव्यं शुभमिच्छतेति सर्वं शिवं ॥ १६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ ग्रंथपूर्तौ स्वपूर्वजवर्णनं स्रग्धरयाह ॥ भारद्वाजेति ॥ भरद्वाज एव भारद्वाजस्तस्य विस्तारवति कुले विठ्ठलस्यापत्यं पुमान्विश्वनाथनामा समभवद्यः प्रत्यहं सुरेंद्रान्देवश्रेष्ठान्श्रौतस्मार्तकर्मभिरप्रीणयत्तस्य पुत्रः कांतिमान् भास्कराख्यस्तदनु सम्यगुदितस्तत्सुतः श्रेष्ठः जड्योपनामा विदुषां मुकुटमणिर्मुख्यः असौ दीक्षा संजाता यस्य एतादृशः कृष्णाख्योऽभूदित्यर्थः ॥ १६१ ॥ तस्येति ॥ तस्य कृष्णशर्मणः पुत्रेण रामचंद्रेण मयेति शेषः । तत्पादस्य रजः परागस्तं स्वशिरस्य-

> भारद्वाजान्ववाये महति समभवद्वैठ्ठलिर्विश्वनाथोऽपीष्टापूर्तैः सुरेंद्रान्प्रतिदिनमिह योऽप्रीणयत्तस्य पुत्रः । भास्वांश्छ्रीभास्करो वै तदनु समुदितस्तत्सुतोऽभूद्वरिष्ठो जड्योपाह्वस्तु विद्वन्मुकुटमणिरसौ दीक्षितः कृष्णशर्मा ॥१६१॥ तस्य पुत्रेण तत्पादरजः कृत्वा स्वमूर्धनि । रामचंद्रेण रचिता कुंडरत्नावली शुभा ॥ १६२ ॥ कुंडरत्नावली येन कंठे धृता याज्ञिकानां समाजे स पूज्योत्तमः । कुंडशास्त्रे मणौ तस्य सूच्या इव स्याद्गतिः सुंदरा मंडपादावपि ॥ १६३ ॥

वधार्य कुंडरत्नावली शुभा सर्वलक्षणसंयुक्ता रचिता कृतेत्यर्थः ॥१६२॥ अथ कुंडरत्नावलीं स्रग्विण्या प्रशंसति ॥ कुंडेति ॥ इयं कुंडरत्नावली येन पुरुषेण कंठे स्वगले धृता धारिता सः याज्ञिकसभायां पूज्येपूत्तमः स्यादित्यर्थः । पुनः कुंडशास्त्रे तस्य सुंदरा समीचीना गतिः स्यादित्यर्थः । मणौ सूच्या इव तथा मंडपादावपि गतिर्ज्ञानं स्यात् ॥ १६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ विदुषोनुष्टुभा प्रार्थयते ॥ भ्रांत्येति ॥ मयेह कुंडरत्नावल्यां भ्रांत्या चित्तविक्षेपेण प्राचीनानां पूर्वाचार्याणां मततो विरुद्धं यत्किंचिल्लिखितं तद्दयालवो विद्वांसः शोधयंतु शुद्धिं कुर्वंत्वित्यर्थः ॥ १६४ ॥ अथ ग्रंथसमाप्तिदिवसमनुष्टुभाह ॥ खेति ॥ नवत्युत्तरसप्तदशशततमे शालीवाहनशके १७९० भाद्रपदमासस्य कृष्णपक्षे शिवे तिथावेकादश्यां समापिता स-

भ्रांत्या प्राचीनमततो विरुद्धमिह यन्मया । लिखितं तत्तु विद्वांसः शोधयंतु दयालवः ॥१६४॥
खनंदमुनिभू १७९० शाके भाद्रकृष्णे शिवे तिथौ । समापिता चार्पिता च कंठे विश्वेश्वरस्य सा ॥ १६५ ॥ इति श्रीमज्जड्योपाह्वकृष्णदीक्षितबाबूदीक्षितापरनामधेयसूरिसूनुरामचंद्रदीक्षितविरचिता कुंडरत्नावली समाप्ता ॥ श्रीमदभिमानिनीदेवताचरणसरोरुहयोरर्पितास्तु ॥

माप्तिं प्राप्ता सा श्रीविश्वेश्वरस्य कंठे अर्पिता प्रापिता चेति सर्वं शिवं ॥ १६५ ॥ यदत्र चोक्तं सदसद्विशोधितुं न प्रार्थये सज्जनपंडितानहं । तमोनुदं तत्तिमिरं विनाशितुं न याचते कोपि हि शुश्रुमो वयं ॥ १ ॥ इति श्रीमज्जड्योपनामकृष्णदीक्षितबाबूदीक्षितापरनामधेयसूरिसूनुरामचंद्रदीक्षितविरचिता स्वकृतकुंडरत्नावलीटीका मंजूषाख्या समाप्ता ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लावली.

अयं ग्रंथो मुंबय्यां पाण्डुरङ्ग जावजी इत्येतैः स्वीये निर्णयसागरमुद्रालये रामचंद्र येसु शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितः ।

शकः १८४१ सन १९१९.

द्वितीयावृत्तिः ।

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the "Nirnaya-sagar" Press, No. 23, Kolbhat Lane, Bombay.
Published by Pandurang Jawaji Proprietor N. S. Press, No. 23, Kolbhat Lane, Bombay.

(*Registered according to act XXV of 1867.*)

(All rights reserved by the Publisher.)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

लघु

॥१४॥

अथविशेषतः शनेमी स्तेषामंतर्दशायामशुभफलमागतं तत्तदनुगुणमेवफलंदशानाथोपिददातिनतुस्वदशाफलंशुभं यदादशाना
मारकस्थानेशादिभि रस्तुशुभप्रदस्तदातदंतर्दशायांदशानाथोपिशुभमेवददातिनतुस्वदशाफलमशुभमितिभावः ॥ ३१ ॥ अथ
वत्येव एवकारोभिन्न योरपीदंप्रसक्तंतत्रविशेषमाह–स्वदशायामिति । केंद्रपतिः स्वदशायां स्वीयदशायांवर्तमानायांत्रिकोणे
तंव्यः पापकृत्त्वमा त्रोणपतेरंतर्दशायांशुभंफलंदिशेद्दद्यात् संबंधेसतीतियोजनीयं असंबंधेपापकृत्त्वस्यवक्ष्यमाणत्वात् एवंत्रिको
त्रविंशोत्तरीग्राह्य स्यायांकेंद्रेशांतर्दशायांशुभमेवदद्यात् नोचेत्संबंधोनचेदित्यर्थः । असंबंधेनसंबंधविरहेणहेतुनापापकृदशुभकर्ता

दशायांत्रिकोणेशभुक्तौकेंद्रपतिःशुभम् ॥ दिशेत्सोपितथानोचेदसंबंधेनपापकृत् ॥ ३२ ॥

स्यादित्यर्थः । अत्रात्मभावानुरूपतःफलान्युक्तानि पाराशरीये–देहाधिपःपापयुतोष्टमस्थोव्ययारिगोवांगसुखंनिहंति । स
त्तदंत र्वत्रभावेषुचयोजनीयमेवंबुधैर्भाववशात्फलंहि॥ १ ॥एवंतृतीयेपिचसप्तमेपिफलंविमृश्यंकविभिःप्रयत्नात् । तथाव्ययेमित्रगृहेरिपौ
थेस् मृतेस्थितेविलग्नाधिपतौफलंस्यात् ॥२॥ पापोविलग्नाधिपतिर्विलग्नेचंद्रेविलग्नेयदिवाल्वंस्यात् । तदातिरोगःसहिकेंद्रसंस्थस्त्रि
कोणलाभेषुगदंनिहंति ॥ ३ ॥ बलोनतामेवतुपापवत्ताःतस्यवित्तंफलमानुरूप्यात् । नीचारिसूर्यस्यगृहेषुतिष्ठन्स्वर्क्षविनाथो
द्विगहत्रयेच ॥४॥ देहाधिपश्चंद्रगृहाधिपोवातृतीयरिष्फारिगतोबलःस्यात् । नीचास्तगद्विष्टगृहेस्थितोवाकार्श्यंशरीरेतिगदं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

करोति॥५॥इतिप्रथमभावफलम् ॥अथद्वितीये ॥ शुक्रेणयुक्तोयदिनेत्रनाथःशुक्रस्यवाक्षादिगृहत्रयस्थः॥संबंध्यपिस्याद्यदिदे
हपेननेत्रंविधत्तेविपरीतभावम् ॥१॥ तत्रस्थितौचंद्ररवीनिशांध्यंजात्यंधतांनेत्रपदेहपार्काः । पैत्रर्क्षनाथेनयुतास्तदांध्यंकुर्वंति
मात्रादिफलंतथेद्दक् ॥२॥ दोषकृन्नचसर्वत्रस्वोच्चस्वर्गगतोग्रहः। षडादित्रयसंस्थाचेत्तद्विनादोषकृच्छुभः ॥३॥ वागीशवा
ग्गृहाधीशौषडादित्रयसंस्थितौ । मूकतांकुरुतोप्येवंपितृमातृगृहाधिपाः॥४॥वागीशवाग्गृहाधीशायुतास्तेत्रयसंस्थितौ । कुर्वं
तितेषांमूकत्वमेवमूह्यंमनीषिभिः ॥५॥ कुटुंबकारकात्केंद्रत्रिकोणेषुगताग्रहाः। सकुटुंबकलत्रेशाःकलत्रंवाकुटुंबकम्॥६॥पश्यं
त्यस्थावायावत्तावत्प्रमाणकम् । कलत्रंनिर्दिशेत्प्राज्ञोथवातेषांचनोवदेत् ॥७॥ विद्याधिपौजीवबुधावविद्यामरित्रयस्थौ
चेत् । केंद्रत्रिकोणस्थगृहोच्चसंस्थौप्रयच्छतांद्रागनवद्यविद्याम् ॥८॥ एवंबुधस्यांगिरसःषडादित्रयस्थितौनीचगृहो
त्रिकोणस्थगृहोच्चसंस्थौधनाभिवृद्धिंकुरुतस्तदैव॥९॥इतिद्वितीयभावफलम्॥अथतृतीयस्य।सभौमोभ्रातृभावेशःष
गतः । भ्रातृक्षेत्रगतोवापिभ्रातृभावंविनिर्दिशेत् ॥ १ ॥ तौपापयोगतःपापक्षेत्रयोगेनवापुनः।उत्पाद्यसहजान्सद्यो
श्वयात्॥२॥स्त्रीग्रहोभ्रातृभावेशःस्त्रीग्रहोभ्रातृगोपिवा।भगिनीस्यात्तदाभ्राताषुंग्रहःपुंग्रहोयदि ॥३॥ मिश्रेमि
वलविनिर्णयः॥४॥इतितृतीयभावफलम् ॥अथचतुर्थस्य॥गेहाधिनाथेनयुतेतुगेहेदेहाधिपेनापिगृहाभिलब्धिः।
पर्यंयःस्याद्गृहाधिपेदेहपतौचतद्वत्॥१॥केंद्रत्रिकोणेषुशुभग्रहेणयुतेसमीचीनगृहाभिलब्धिः।क्षेत्रस्यचिंतासदना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तातुसुखस्यकार्या ॥२॥ दिव्यांगनावाहनवस्तुभूपाचिंतातुकार्याभृगुणाबुधेंद्वैः । तमःशनिभ्यामभिचिंत्यमायु
नात्रमाता ॥ ३ ॥ बुधेनबुद्धिःसदनर्क्षसंस्थांगतेनसप्तेशयुतेनचस्यात् । केंद्रत्रिकोणेषुगतेनसप्तमपश्यतावापि
। इतिचतुर्थभावफलम् ॥ अथपंचमस्य ॥ षडादित्रयसंस्थेतुसुताधीशेह्यपुत्रता।केंद्रत्रिकोणसंस्थेतुपुत्रलाभाभि
त्पुत्रलाभःसुतपेसुरेज्येशुभेषुदेहेषुगतेचभानौ।एकःस्थिरःस्यात्सुतएकएवस्थितःशुभःकेंद्रनवात्मजस्थे ॥३॥ पि
वमेसुतर्क्षेएवंविधाश्चिंतनमूहनिश्चयम् ॥२॥क्षेत्रस्यकारकोभौमःकर्मस्थानेप्ययंविधिः । अस्तंगतेपंचमेशेपापाक्रां
॥३॥ षष्ठेनीचेसुताधीशेकाकवंध्याविशेषतः। षष्ठस्थानेसुताधीशोलग्नेशेकुजवेश्मनि॥म्रियतेप्रथमापत्यंकाकवंध्या
त्॥४॥सुताधीशोहिनीचस्थःषडादित्रयसंस्थितः । काकवंध्याभवेन्नारीसुतेकेतुबुधौयदि ॥५॥ सुतेशोनीचगोयत्र
सुतस्थानंनपश्यति।तत्रसौरिबुधौस्यातांकाकवंध्यात्वमाप्नुयात् ॥६ ॥ भाग्येशोमूर्तिवर्तीचसुतेशोनीचगोयदि । सुतेकेतुबुधौ
स्यातांसुतंकष्टाद्विनिर्दिशेत् ॥७॥ षडादित्रयसंस्थोपिनीचोवाप्यरिसंस्थितः।पापाक्रांतेसुतस्थानेपुत्रंकष्टाद्विनिर्दिशेत् ॥८ ॥
इतिपंचमभावफलम्।षष्ठाधिपोपिपापश्चेद्देहेवाप्यष्टमेस्थितः।तदाव्रणोभवेद्देहेकर्मस्थानेप्ययंविधिः ॥१ ॥ एवंपित्रादिभावेशा
स्तत्तत्कारकसंयुताःव्रणाधिपयुताश्चापिषष्ठाष्टमयुतायदि॥२॥तेषामपिव्रणंवाच्यमादित्येनशिरोव्रणम् ।इंदुनाचमुखेकंठेभौमे
नङ्गेननाभिषु ॥३॥ गुरुणानासिकायांचभृगुणानयनेपदे।शनिनाराहुणाकुक्षौकेतुनाचतथाभवेत् ॥४॥ लग्नाधिपःकुजक्षेत्रेबु

वा

अथविशेषतः
मारकस्थानेश
वत्येव एवा
तव्य

का
स्थेधर्मद्विरसभाशिपे । गुरुद्रेष्काणगवापितस्यभुक्तिःशुभावहा ॥सुखराशिनवांशस्थेवाहनाद्विरसांशके । सुखद्रेष्काणगेवापि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धस्ययदिसंस्थितः।यत्रकुत्रस्थितेज्ञेनवीक्षितोमुखरुक्प्रदः ॥५॥ लग्नाधिपौकुजबुधौचंद्रेणयदिसंस्थितौ।राहुर्वाशनिनासार्धंकुष्ठं
तत्रविनिर्दिशेत्॥६॥लग्नाधिपंविनालग्नेस्थितश्चेत्तमसाशशी।श्वेतकुष्ठंतदाकृष्णकुष्ठंचशनिनासह॥७॥ कुजेनरक्तकुष्ठंस्यात्तत्त
देवंविचारयेत्।लग्नेषष्ठाष्टमाधीशौरविणायदिसंस्थितौ॥८॥ज्वरगंडुः कुजेग्रंथिःशस्त्रव्रणमथापिवा।बुधेनपित्तंगुरुणारोगाभावं
विनिर्दिशेत्॥९॥स्त्रीभिःशुक्रेणशनिनावायुनासंयुतोयदि।गंडश्चांडालचोराभ्यांतमःकेत्सोरहेर्भयम्॥१०॥चंद्रेणगंडसलिलैःक
फश्लेष्मादिनाभवेत्।एवंपित्रादिभावानांतत्तत्कारकयोगतः ॥११॥ गंडस्तेपांभवेदेवमूह्यमत्रमनीषिभिः ॥१२॥ इतिषष्ठभाव
...थसप्तमस्य॥कलत्रपोविनास्वर्क्षेषडादित्रयसंस्थितः। रोगिणींकुरुतेनारींतथातुंगादिकंविना॥१॥स्त्रीपुत्रयात्राफल
...कार्याण्यनेनापिसहाधिपेन।शुभेनकार्यंशुभदंतथैवपापेनपापंफलमूहनीयम्॥२॥ सप्तमेतुस्थितेशुक्रेऽतीवकामीभवेन्न
...स्थितेपापयुतेस्त्रीमरणंभवेत् ॥३॥ इतिसप्तमभावफलम् ॥ अथाष्टमस्य। आयुःस्थानाधिपःपापैःसहैवयदिसंस्थि
...ःपायुषंजातंलग्नेशोप्यत्रसंस्थितः ॥ १ ॥ एवंहिशनिनाचिंताकार्यातर्कैर्विचक्षणैः । कर्माधिपेनचतथाचिंतनं
...॥षष्ठेव्ययेपिषष्ठेशोव्ययाधीशोरिपौव्यये।लग्नेष्टमेस्थितोवापिदीर्घमायुःप्रयच्छति ॥३॥स्वस्थानेस्वांशगेनापि
...रे।दीर्घायुषंकरोत्येवलग्नेशोष्टमपःपुनः॥४॥लग्नाष्टमपकर्मेशमंदाःकेंद्रत्रिकोणयोः। लाभेवासंस्थितास्तद्वद्दिशे
...येषुयोबलवांस्तस्यानुसारादायुरादिशेत् ॥ इत्यष्टमभावफलम् ॥ अथनवमस्य। भाग्याधिनाथोपिचभाग्यक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथविशेपतः शनेर्मारकयोगमाह—मारकैरिति । पापकृत्त्रिषडायेशत्वप्रयुक्तपापलक्षणाक्रांतत्वात् पापकर्ताशनिः मारकैः मारकस्थानेशादिभिःसहसंबंधात् सहावस्थानपरस्परदृष्ट्यादिलक्षणसंबंधाद्धेतोः इतरान्सर्वान्मारकानतिक्रम्यमारकोभवत्येव एवकारोभिन्नक्रमः शनिरित्यस्यांतरंद्रष्टव्यं तथाचान्यमारकापेक्षयाशनिरेवमारकइत्यर्थः। नसंदेहइति। संदेहोत्रनकर्तव्यः पापकृत्त्वमात्रेणशनेर्मारकत्वं यदातुशनिरेवमारकेशस्तदाकिंवक्तव्यमित्यर्थः । अतःशनेःप्राबल्यमितिसिद्धं । दशाचात्रविंशोत्तरीग्राह्येत्युक्तंप्राक् तत्फलमिदानीमुच्यतेपाराशरीये ॥ अथवक्ष्येखगेशानांभुक्तिंपंचविधामहम् । दशाचांतर्दशाचैवतत्तदंतर्दशातथा ॥ सूक्ष्मभुक्तिःप्राणदशाप्येवंपंचदशाःस्मृताः । लग्नेशेस्वनवांशस्थतस्यभुक्तिःशुभावहा ॥ स्वदृशांशगतेलग्ननाथेस्वस्यदृक्काणगे । तस्यभुक्तिंशुभामाहुर्यवनाद्याविशेषतः ॥ स्वत्रिंशांशेऽथवामित्रत्रिंशांशेवास्थितोयदि । तस्यभुक्तिःशुभाप्रोक्ताकालविद्भिर्मनीषिभिः ॥बुद्धिक्षेत्रनवांशस्थेपुनर्द्विरसभांशपे । मित्रद्रेष्काणगेवापितस्यभुक्तिःशुभावहा ॥ तपोराशिनवांशस्थेधर्मद्विरसभांशपे । गुरुद्रेष्काणगेवापितस्यभुक्तिःशुभावहा ॥सुखराशिनवांशस्थेवाहनाद्विरसांशके । सुखद्रेष्काणगेवापि

मारकैःसहसंबंधान्निहंतापापकृच्छनिः ॥ अतिक्रम्येतरान्सर्वान्भवत्येव
नसंशयः ॥ २८ ॥ इत्युडुदायप्रदीपेआयुर्दायाऽध्यायस्तृतीयः ॥ ३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वामिनोदशासुदशांतर्दशादिषुमरणंवाच्यं अपिशब्दाद्व्ययाधीशसंबंधिनांपापिनांदशास्वपिमरणंवाच्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥ यदातुव्ययेशादेरपिदशादिकंतत्रनलभ्यतेवयस्त्वल्पमेवनिर्णीतंतदाकथंवाच्यमित्यतआह–अलाभइति । पुनस्त्वर्थे एतेषांव्ययेशव्ययस्थानगतव्ययेशसंबंधिनांपापिनांचअलाभेव्ययेशितुर्द्वादशेशस्यसंबंधेनसहावस्थानादिलक्षणेन शुभानामेवग्रहाणांदशाविपाकेपुनिधनंवाच्यमितिसंबंधः । व्ययेशसंबंधिनांशुभानामप्यलाभेत्वाह–क्वचिदितिभिन्नक्रमः क्वचिदष्टमेशदशास्वितियोजनाचाप्यर्थे लग्नापेक्षयाष्टमेशास्तद्दशास्वपिनिधनंवाच्यमित्यर्थः ॥ २६ ॥ अथपूर्वोक्तानांसर्वेषामसंभवेदर्शनेभा

अलाभेपुनरेतेषांसंबंधेनव्ययेशितुः ॥ क्वचिच्छुभानांचदशाह्यष्टमेशदशासुच ॥ २६ ॥
केवलानांचपापानांदशासुनिधनंक्वचित् ॥ कल्पनीयंबुधैर्नॄणांमारकाणामदर्शने ॥ २७ ॥

वादलाभेसति केवलानांमारकसंबंधेनापिरहितानांपापानांपापग्रहाणांत्रिषडायेशानांदशासुबुधैर्दैवतत्त्वविद्भिः क्वचित्कदाचित् निधनंकल्पनीयं चंद्रभानूविनामारकस्थानाधिपोमारकेशः षष्ठाष्टमव्ययेशाराहुकेतूच एषांमध्येयआयनवांशपतिः सग्रहोमारकः तथाचंद्राक्रांतशनवांपतिर्मारकः पापषड्वर्गेशत्रुग्रहास्तनीचवर्गादिषुषड्वर्गेशशब्देनस्वनवांशस्वद्रेष्काणस्वद्वादशांशस्वत्रिंशांशागृह्यंतेपापग्रहकृतेयोगेमृत्युः शुभग्रहकृतेयोगेपीडामात्रमित्यादिकल्पनीयमिति ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

राज्यदारुआयुधगृहयुद्धसंचारशूद्रनीलमणिविप्रकेशशिल्पशूलरोगदासदासीजनायुष्यकारकःशनिः ७ प्रयाणसमयसर्पंरा
त्रिसकलसुमार्थकताद्यूतकारकोराहुः ८ व्रणरोगचर्मार्तिशूलस्फोटक्षुधार्तिकारकः केतुरिति ९ अथग्रहशांतिः ॥ माणि
क्यगोधूमसवत्सधेनुंकौसुंभवस्त्रंघृतहेमताम्रम्। आरक्तचैलेनघृतंधनंवानदंतिदानानिविरोचनाय ॥१॥ शंखंसपात्रंसितचामरं
चकर्पूरमुक्ताफलशुभ्रवस्त्रम् । युगोपवीतंवृषभंचरौप्यंचंद्रायदद्याद्धृतपूर्णकुंभम् ॥२॥प्रवालगोधूममसूरकाश्ववृषोरुणोप्याढक
कासुवर्णम् । आरक्तवस्त्रंकरवीरपुष्पंताम्रंचभौमायवदंतिदानम् ॥३॥नीलंचचैलंफलधौतकांस्यंमुद्गाज्यगारुत्मकसर्वपुष्पम् ।
दासीचदंतोद्विरदस्यनूनंवदंतिदानंविधुनंदनाय ॥४॥ शर्कराचरजनीतुरंगमःपीतधान्यमपिपीतमंबरम् । पुष्परागनवरत्नकां
चनंप्रीतयेसुरगुरोःप्रदीयताम् ॥ ५ ॥ चित्रांबरंशुभ्रतरस्तुरंगोधेनुश्चवज्रंरजतंसुवर्णम् । सतंडुलाज्योत्तमगंधयुक्तंवदंतिदानंभृ
गुनंदनाय॥६॥माषाश्चतैलंविमलेंद्रनीलंतिलाकुलित्थामहिषीचलोहम् ।गौश्चासितेतिप्रवदंतिदानंकृष्णांचदद्याद्रविनंदनाय।७।
गोमेदरत्नंचतुरंगमश्वसुनीलचैलादिसकंबलंच । तिलाश्चतैलंखलुलोहयुक्तंस्वर्भानवेदानमिदंवदंति ॥८॥ वैदूर्यरत्नंसतिलंसतैलं
सुकंबलंचापिमदोमृगस्य । वस्त्रंहिकेतोःपरितोषबीजमुदीरितंदानमिदंमुनींद्रैः॥९॥जपहोमग्रहोपास्तिदेवद्विजगवार्चनैः । न
श्यत्यमंगलंसर्वंकुदशाग्रहसंभवमिति ॥१ ॥ यद्वंशेनहिमूढतामुपगतोनापंडितोनाधनोनोदीनोनचदुःखितोनतपसाहीनोनवाहु
बलः । नापूज्योनचराजमानविधुरोनासंततिर्नामतिः सोयंसूरिपराशरोमुनिवरोवर्वर्तिसर्वोपरि ॥ २ ॥ तदन्वयेशुद्धमतिःस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यंभावः मारकग्रहदशायांयदिशुभग्रहस्यांतर्दशाभवति तदानमारयति संबंधस्त्वत्रनप्रयोजकः यदितुपापग्रहस्यांतर्दशाभवतितदामारयत्येवनसंबंधमपेक्षितइति ॥ ३९ ॥ अथशनिभार्गवयोर्भुक्तिव्यत्ययेनशुभाशुभफलप्रदत्वमाह—परस्परेति। सूर्यजभार्गवौशनिशुक्रौपरस्परदशायांशनिःशुक्रदशायां शुक्रः शनिदशायांशनिःस्वदशायामित्यादिस्तुनार्थःस्वदशायाःपरस्परदशात्वविरहात् तथाचशनिःशुक्रदशायांस्वभुक्तौस्वीयांतर्दशाकालेव्यत्ययेनवैपरीत्येनअर्थाच्छुक्रस्यैवशुभमशुभंवाफ

परस्परदशायांस्वभुक्तौसूर्यजभार्गवौ ॥ व्यत्ययेनविशेषेणप्रदिशेतांशुभाशुभम् ॥ ४० ॥ कर्मलग्नाधिनेतारावन्योन्याश्रयसंस्थितौ ॥ राजयोगावितिप्रोक्तंविख्यातोविजयीभवेत् ॥ ४१ ॥

लंददाति एवंशुक्रःशनिदशायांस्वांतर्दशाकालेशनेरेवशुभमशुभंवाफलंददाति इदमपिविशेषेणविशेषरूपेणतुसामान्यरूपेणेति ॥४०॥ अथविख्यातिकारकंराजयोगमाह—कर्मलग्नाधीति । कर्मलग्नाधिनेतारौदशमेशजन्मलग्नेशौअन्योन्याश्रयसंस्थितौअन्योन्यस्यपरस्परस्यआश्रयःस्थानंतत्रसंस्थितौ कर्मेशोलग्नस्थानेलग्नेशःकर्मस्थानेस्थितोयदिस्यात् तदाराजयोगाविति राजयोगकारकौस्तइत्यर्थः । ततःकिमित्यतआह—विख्यातइति । अस्मिन्योगेजातइत्यध्याहारःविख्यातः विशिष्टख्यातिमान्विजयीसंग्रामविवादादिषुजयशालीस्यादिति ॥४१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथराजयोगांतरमाह–धर्मकर्मेति । धर्मकर्माधिनेतारौनवमदशमभावेशौअन्योन्याश्रयसंस्थितौधर्मेशःकर्मभावेकर्मेशोध र्मभावइत्येवंयदिस्यात्तदातौराजयोगकारकाविति प्रोक्तंशास्त्रेकथितंअस्मिन्नपियोगेपूर्वोक्तमेवफलमित्याह–विख्यातोविजयी भवेदिति।वीर्यवान्विजयीभवेदिति क्वचित्पाठःस्पष्टार्थः ॥ ४२ ॥ इतिश्रीउडुदायप्रदीपेंतर्दशाऽध्यायःसंपूर्णः ॥ ॥ समाप्तोयंग्रंथस्तत्रग्रहस्वभावाद्दृष्टव्यानिफलान्युच्यंते–राज्यविद्रुमरक्तवस्त्रमाणिक्यराजवनपर्वतक्षेत्रपितृकारकोरविः १ मा

धर्मकर्माधिनेतारावन्योन्याश्रयसंस्थितौ ॥ राजयोगाविति प्रोक्तंविख्या
तोविजयीभवेत् ॥ ४२ ॥ इतिउडुदायप्रदीपेंतर्दशाऽध्यायःसंपूर्णः ॥

तृमनःपुष्टिगंधरसेक्षुगोधूमक्षारकुद्विजशक्तिकार्यसस्यरजतादिस्वादिकारकश्चंद्रः २ सत्वसद्मभूमिपुत्रशीलचौर्यरोगब्रह्मभ्रा तृपराक्रमाग्निसाहसराजशत्रुकारकःकुजः ३ ज्योतिर्विद्यामातुलगणितकार्यनर्तनवैद्यहासभीःश्रीशिल्पविद्यादिकारकोबुधः ४ स्वकर्मयजनदेवब्राह्मणधनगृहकांचनवस्त्रपुत्रमित्रान्दोलनादिकारकोगुरुः ५ कलत्रकार्मुकसुखगीतशस्त्रकाव्यपुष्पसु कुमारयौवनाभरणरजतयानगर्वलोकमौक्तिकविभवकवितारसादिकारकःशुक्रः ६ महिषहयगजतैलवस्त्रशृंगारप्रयाणसर्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदिपापा अशुभग्रहाःस्युस्तदातदसंयुजांदशानाथसंबंधरहितानांशुभानांपापग्रहाणामंतर्दशासुभुक्तयः   योगकारिणांभुक्तयःपापफलदाभवंतिसंबंधसहितानांतुप्राह—तत्संयुक्शुभभुक्तयइति । दशानाथसंबंधिशुभग्रहभुक्तयस्तुमिश्रफलदाभवंतीत्यग्रिमश्लोकस्थेनसंबंधः   योगकारिणांपापिनांदशानाथसंबंधरहितानांतुभुक्तयोत्यंतपापफलदाअशुभफलदायिन्योभवंतिपापायदिदशानाथाइत्यस्यसर्वत्रान्वयोवेदितव्यः ॥ ३७ ॥ भवंतीति।पूर्वश्लोकेनसहास्यार्थउक्तः अयंश्लोकद्वयार्थः पापग्रह

भवंतिमिश्रफलदाभुक्तयोयोगकारिणाम् ॥ अत्यंतपापफ
लदाभवंतितदसंयुजाम् ॥ ३८ ॥ सत्यपिस्वेनसंबंधेनहंतिशु
भभुक्तिषु ॥ हंतिसत्यप्यसंबंधेमारकःपापभुक्तिषु ॥ ३९ ॥

दशायांपापिनोदशाधीशस्यासंबंधीयः   शुभग्रहस्तस्यांतर्दशायांनशुभंफलंभवति   पापिनोदशानाथस्यसंबंधी यः शुभग्रहस्तस्यांतर्दशायामप्यशुभंफलंभवति पापिनोदशानाथस्यपःसंबंधीपापग्रहस्तस्यांतर्दशायामत्यंतमशुभमिति ॥ ३८ ॥ अथमारकस्यभुक्तिवशान्मारकत्वात्   मारकत्वमुपदिशति   सत्यपीति । स्वेनसंबंधेपरस्पराश्रयादिलक्षणेसत्यपिशुभभुक्तिषुशुभग्रहांतर्दशायांनहंतिनमारयति   असत्यपिस्वेनसंबंधेपापभुक्तिषुहंति   सत्यप्यसंबंधेइत्यस्यासंबंधेपिसतीत्यन्वयः   अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुभकारित्वम् कर्कलग्नेयस्यजन्मतस्यायंयोगः वृश्चिकस्यपंचमत्वेनमेषस्यदशमत्वेनभौमस्यतदीशत्वादिति एवंसर्वेत्रिकोणने
तारइत्यारभ्य सप्तानांग्रहाणांशुभाशुभत्वमुक्तं तत्रमेषादिभावेषुजन्मवतांयस्यग्रहस्यपापत्वंयस्यवाशुभत्वंयस्यचयोगकारक
त्वंतत्सर्वसंगृहीतंपाराशरीये-मंदसौम्यसिताःपापाः शुभौगुरुदिवाकरौ । नशुभंयोगमात्रेणप्रभवेच्छनिजीवयोः ॥ परतंत्रेण
जीवस्यपापकर्मापिनिश्चितम् । कविः साक्षान्निहंतास्यान्मारकत्वेनलक्षितः ॥ संघातयोर्निहंतारोभवेयुःपापिनोग्रहाः । शु-
भाशुभफलान्येवंज्ञातव्यानिक्रियोद्भवे ॥ इतिमेषजन्मनःफलम् । अथाग्रेवृषस्य । जीवशुक्रेंदवःपापाः शुभौशनिशशीसुतौ ।
राज्ययोगकरःसाक्षादेकएव रवेःसुतः ॥ जीवादयोग्रहाःपापाः संतिमारकलक्षणाः । बुधस्तत्रफलान्येवंज्ञेयानिवृषजन्मनः॥
इतिवृषलग्नजातफलम् । भौमजीवारुणाःपापाएकएवकविःशुभः । शनैश्चरेणजीवस्य योगोमेषभवोयथा ॥ नायंशशीनिहं
तास्याद्दुन्मिषत्पापनिष्फलम् । ज्ञातव्यानिदिनेशस्यफलान्येतानिसूरिभिः ॥ इतिमिथुनभावफलम् । भार्गवेंदुसुतौपापौभूसु
तांगिरसौशुभौ ॥ एकएवग्रहः साक्षाद्भूसुतोयोगकारकः ॥ निहंतारविजोऽन्येतुमानिनोमारकाह्वयाः । कुलीरसंभवस्यैवं
फलान्युक्तानिसूरिभिः ॥ इतिकर्कजन्मनःफलम् । रौहिणेयसितौपापौकुजएवशुभग्रहः । प्रभवेद्योगमात्रेणनशुभंकुजशुक्र
योः ॥ घ्नंतिसौम्यादयःपापा मारकत्वेनलक्षिताः । एवंफलानिवेद्यानिसिंहेयस्यजनुर्भवेत् ॥ इतिसिंहजन्मनःफलम् । कुजजी
वेंदवःपापाएकएवभृगुःशुभः । भार्गवेंदुसुतावेवभवेतांयोगकारकौ ॥ निहंताकविरन्येतुमारकास्तुकुजादयः । प्रतीक्षेतफला

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मुपैतिनित्यंस्वजनैश्चनिंदाम्॥८॥ कोपान्वितस्यापिदशाविपाकेपापाःसमायांतिबहुप्रकारैः। विद्याधनस्त्रीसुतबंधुनाशंपुत्रादिकृच्छ्रंव्यथनेत्ररोगमिति ॥ ९ ॥ एवंस्थानांतरानुगुण्येनव्ययद्वितीयेशयोःफलंवक्तव्यम् ॥ ८ ॥ अथस्वजन्मलग्नादष्टमेशस्य शुभाशुभत्वमाह—भाग्येति। भाग्याद्व्ययोभाग्यव्ययः नवमाद्द्वादशः अर्थादष्टमस्तस्याधिपत्यंस्वामित्वंतेननिमित्तेन रंध्रेशोऽष्टमेशःनशुभप्रदोभवति भाग्यव्यययोराधिपत्यंनेतितुनव्याख्येयं अष्टमेशस्यव्ययेशत्वसंभवात् केचित्तुअष्टमादष्टमस्यापि

भाग्यव्ययाधिपत्येन रंध्रेशो न शुभप्रदः ॥ स एव शुभसंधाता लग्नाधीशोपि चेत्स्वयम् ॥ ९ ॥
केंद्राधिपत्यदोषस्तु बलवान्गुरुशुक्रयोः ॥ मारकत्वेऽपि च तयोर्मारकस्थानसंस्थितिः ॥ १० ॥

रंध्रत्वादिदेशात्तृतीयेशोऽपिरंध्रेशःसचपुनर्व्ययेशःसंभवति कर्कस्यलग्नत्वेबुधः मकरस्यलग्नत्वेगुरुः सोऽयंभाग्यव्ययाधिपत्येनाशुभइत्यर्थः। यद्यष्टमेशस्यनिमित्तवशादशुभत्वमुच्यते तथा तृतीयेशस्याप्यशुभत्वेनिमित्तंवाच्यं तदेवानेनोच्यते यदितत्रनोच्यतेतर्हीहापिनवाच्यंरंध्रेशोनशुभप्रदइत्येतावतैवतत्सिद्धेरितिप्राहुः। सएवेति। रंध्रेशएवस्वयंलग्नाधीशोऽपिचेत्तदाशुभसंधाताशुभस्यैवकारकोभवति अष्टमेशत्वदोषस्तस्यनास्तीतिभावः॥ ९॥ अथकेंद्रेशत्वमशुभंसौम्यग्रहाणांयुक्तंतत्रगुरुशुक्रयोर्विशेषमाह-केंद्राधिपत्येति। लग्नचतुर्थसप्तमदशमेशत्वप्रयुक्तोदोषोगुरुशुक्रयोरेव बलवान्गुरुशुक्रौ केंद्राधिपतीचेत्तदा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नदिशंतिशुभंनृणामित्यादिनोक्तोदोषोबलवान् अतिशयेनबलिष्ठोभवति। अत्रापिविशेषमाह-मारकत्वेपीति। तयोःकेंद्राधिपतित्वविशिष्टयोर्गुरुशुक्रयोर्मारकस्थानसंस्थितिर्लग्नात्सप्तमद्वितीयस्थानसंस्थितिर्मारकत्वेबलवती अन्यापेक्षयातयोरेवमारकत्वमितिभावः। सप्तमद्वितीययोर्मारकस्थानत्वंवक्ष्यति ॥ १० ॥ अथबुधचंद्रयोः केंद्राधिपत्यदोषोनास्तीतिपूर्वश्लोकस्यतुशब्देनज्ञापितंतत्रविशेषमाह-तदनुतस्माच्छुक्रादनंतरंबुधस्तद्विधः केंद्राधिपत्यदोषवान्गुरुशुक्रापेक्षयाकिंचिन्यूनदो

बुधस्तदनुचंद्रोऽपि भवेत्तदनु तद्विधः ॥ न रंध्रेशत्वदोषस्तु सूर्याचंद्रमसोर्भवेत् ॥ ११ ॥
कुजस्य कर्मनेतृत्वप्रयुक्ताशुभकारिता ॥ त्रिकोणस्यापि नेतृत्वे न कर्मेशत्वमात्रतः ॥ १२ ॥

षवान् तदनुबुधादप्यनंतरंचंद्रोऽपितद्विधःकेंद्राधिपत्यदोषवान्बुधापेक्षयान्यूनदोषवान् मारकस्थानसंस्थितिरपिगुरुशुक्रापेक्षयाबुधस्यदुर्बलाबुधापेक्षयाचंद्रस्यदुर्बलाइतिचबोध्यम्। अथभाग्यव्ययाधिपत्यप्रयुक्तोरंध्रेशस्यदोषउक्तस्तत्रापवादमाह-नरंध्रेशत्वेति। सूर्याचंद्रमसोरंध्रेशत्वदोषस्तुनभवेत् सूर्याचंद्रमसौजन्मलग्नादष्टमाधीशौभवतस्तदातयोरष्टमेशत्वदोषोनभवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ अथक्रूराणांकेंद्राधिपतित्वेनशुभकारित्वंपूर्वमुक्तंतत्रभौमविषयेविशेषमाह-कुजस्येति। कुजस्यभौमस्यकर्मनेतृत्वप्रयुक्ताशुभकारितातदास्याद्यदिभौमस्त्रिकोणस्योपिनतास्यादित्यर्थः। त्रिकोणनेतृत्वाभावेतुकर्मनेतृत्वमात्रेणन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुभफलप्रदत्वमाह—लग्नादिति । लग्नंप्रसिद्धं जन्मलग्नमारभ्यगणनयाव्ययद्वितीयेशौद्वादशद्वितीयराशिस्वामिनौपरेषामन्येषां ग्रहाणांसाहचर्यतः सहावस्थानात् अयमर्थः शुभग्रहसाहचर्येसतिद्वितीयद्वादशेशयोः शुभफलप्रदत्वंअशुभग्रहसाहचर्येत्व शुभफलप्रदत्वंइदमपिशुभाशुभफलप्रदत्वंयस्मिन्भावेतावुभौतिष्ठतस्तद्भावद्वारैवददतइत्याह—स्थानांतरानुगुण्येनेति । अन्य त्स्थानंस्थानान्तरंतस्यआनुगुण्यंशुभत्वादितेन अयंभावः मित्रादिस्थानस्थत्वेमित्रादिद्वाराशुभफलप्रदत्वंशत्रुभावस्थत्वेशत्रु द्वारैवाशुभप्रदत्वं एवंग्रहांतरस्यदीप्तत्वादिगुणयोगाच्छुभाशुभफलप्रदत्वमिति दीप्तत्वादिप्रयुक्तंफलमुक्तंग्रंथांतरे—पाकेप्रदीप्त स्यधराधिपत्यमुत्साहशौर्यंधनवाहनेच । स्त्रीपुत्रलाभंशुभबंधुपूज्यंक्षितीश्वरान्मानमुपैतिविद्यात् ॥ १ ॥ स्वस्थस्यखेटस्यदशावि पाकेस्वस्थोनृपाल्लब्धधनादिसौख्यम् । विद्यांयशः प्रीतिमहत्त्वमाराद्दारार्थभूम्यादिजधर्ममेति ॥ २ ॥ मुदान्वितस्यापिदशाविपा केवस्त्रादिभूगंधसुतार्थधैर्यम् । पुराणधर्मश्रवणादिलाभंवस्त्रादियानांबरभूषणातिम् ॥ ३ ॥ दशाविपाकेसुखधैर्यमेतिशांतस्यभूपुत्र कलत्रयानम् । विद्याविनोदान्वितधर्मशास्त्रंवह्वर्थदेशाधिपपूज्यतांच ॥ ४ ॥ स्थानच्युतिर्बंधुविरोधताचदीनस्यखेटस्यदशाविपाके । जीवत्यसौकुत्सितहीनवृत्त्यात्यक्तोजनैरोगनिपीडितःस्यात् ॥ ५ ॥ दुःखार्दितस्यापिदशाविपाकेनानाविधंदुःखमुपैतिनित्यम् । विदेशगोबंधुजनैर्विहीनश्चौराग्निभूपैर्भयमातनोति ॥ ६ ॥ वैकल्यखेटस्यदशाविपाकेवैकल्यनाशातिमनोविकारम् । मित्रादिकानां मरणंविशेषात्स्त्रीपुत्रयानांबरचोरपीडाम् ॥ ७ ॥ दशाविपाकेकलहंवियोगंखलस्यखेटस्यपितुर्वियोगम् । शत्रोर्जनानांधनभूमिनाश

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिमानंकथितंग्रहाणाम् इति ॥ अयमर्थः यस्यदशायामंतर्दशानेयातद्दशावर्षादिकमानेयंग्रहदशावर्षादिभिर्गुणयेत् यथार
विदशायांरवेरंतर्दशानेयातत्ररविदशाब्दैरविदशाब्दगुणेषट्त्रिंशत् ३६ तेषांमहादशाब्दैर्भागानर्हत्वाद्द्वादशभिर्गुणयेत् द्वात्रिंश
दुत्तरं चतुःशतं४३२ तत्र विंशत्युत्तरशतेनभागेलब्धास्त्रयस्तेमासाभवंति शिष्टाद्वासप्ततिस्तांस्त्रिंशतागुणयित्वामहादशाब्दै
र्भागेलब्ध्वा अष्टादश १८ तेदिवसाःएतावतोसूर्यदशायांसूर्यस्यांतर्दशाभवति एवंसूर्यदशावर्षात् चंद्रदशावर्षैर्गुणयेत् पूर्वव
द्भागादिक्रमेणचंद्रमसोंतर्दशाभवति तथा भौमादीनामपीतिभागयोग्यत्वार्थंवर्षाणिद्वादशभिर्गुणयेन्मासाभवंति मासांस्त्रिं

बुधैर्भावादयः सर्वेज्ञेयाः सामान्यशास्त्रतः ॥ एतच्छास्त्रानुसारेण संज्ञां ब्रूमो विशेषतः ॥ ४ ॥

शतागुणयेद्दिनानिभवंति तान्यपिषष्ट्यागुणयेत् घटिकाभवंति एवमग्रेऽपितदिदमाहुः। दशाचांतर्दशाचैवविदशोपदशातथा।
माणाख्याचफलंतासांवदेच्छास्त्रानुसारतइति ॥३॥ अथास्मिन्शास्त्रेयत्रविशेषोनोपदिश्यतेतत्सर्वंसामान्यशास्त्रतोज्ञातव्यमि
त्याह-बुधैरितिज्योतिःशास्त्रविज्ञैरित्यर्थः। भावादयःभावाआदयोयेषांतेभावादयः भावाश्च तनुधनसहजसुखसुतरिपुजाया
मृत्युधर्मकर्मायव्ययाख्याः आदिशब्दाद्राश्यादयः तेचमेषवृषमिथुनकर्कसिंहकन्यातुलावृश्चिकधन्विमकरकुंभमीनाख्याः ए
षांस्वभावाश्चसर्वेइति। अत्रानुक्तविचारायुक्ताःसर्वेपदार्थाःसामान्यशास्त्रतः यवनाचार्याद्युक्तजातकशास्त्राज्ज्ञेयाःज्ञातव्याः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ग्रहाणांस्वभावाः सत्फलानिचेत्यर्थः । तत्ररव्यादयःग्रहास्तेषांस्वभावादीप्तत्वादयस्तदुक्तम्-दीप्तःस्वस्थःप्रमुदितःशांतोदीनो तिदुःखितःविकलश्चखलःकोपीनवधाखेचरोभवेत्॥ १ ॥उच्चस्थःखेचरोदीप्तःस्वस्थःस्वपतिमित्रभे। मुदितोमित्रभेशांतस्समभेदीन उच्यते॥ २ ॥शत्रुभेदुःखितोतीवविकलःपापसंयुतः । खलःखलग्रहेज्ञेयः कोपीस्यादर्कसंयुतः ३ पृथक्पृथक्फलंतेषांदशापाकेविशे षतः ॥ उत्तमाद्यनुरोधेनफलपाकेवदंतिहि ४इत्यादिफलंत्वग्रेवक्ष्यामः एतच्छास्त्रानुसारेणेति । अस्मिन्पाराशरेशास्त्रेकाचित्सं ज्ञासामान्यशास्त्रीयसंज्ञापेक्षयाभिन्नास्तितांविशेषतःविशेषरूपेणब्रूमः अनुपदंवक्ष्यामइत्यर्थः । वर्तमानसामीप्येवर्तमानवद्वेति

पश्यंति सप्तमं सर्वे शनिजीवकुजाः पुनः ॥ विशेषतश्च त्रिदशत्रिकोणचतुरष्टमान् ॥ ५ ॥

सूत्रबलात् वर्तमानवत् प्रत्ययोद्रष्टव्यः ॥ ४॥ अथैतच्छास्त्रेयोविशेषस्तमाह-पश्यंतीति।सर्वेरव्यादयोग्रहाः सप्तमंपश्यंति स्वाधि ष्ठितस्थानात्सप्तमंस्थानंतत्संस्थंग्रहंचपश्यंति यद्यपिसामान्यशास्त्रादिदमपिज्ञातुंशक्यंतथापिचरणदृष्टिप्रतिषेधार्थमिदंपूर्ण दृष्टिंज्ञात्वैवदृष्टिफलंवाच्यंनतुचरणदृष्ट्यापीतिभावः । विशेषांतरमाह-शनिजीवकुजाइति । पुनरितित्वर्थे शनिजीवकुजास्तुक्र मेणत्रिदशत्रिकोणचतुरष्टमान् चाप्यर्थे अपिपश्यंति अयमर्थः शनिस्तावत्त्रिदशंतृतीयंदशमंचकारात्सप्तमंस्थानंपूर्णमेवप श्यति जीवः त्रिकोणपदंवाच्यंपंचमंनवमंचसप्तमंचपूर्णंपश्यति कुजश्चतुर्थमष्टमंसप्तमंचपूर्णमेवपश्यति इदमपिचरणद्द

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ष्टिप्रतिषेधार्थं अन्यथासामान्यशास्त्रतएवदृष्टिलाभेपुनर्दृष्टिविधानवैयर्थ्यात् त्रिदशंचत्रिकोणंचचतुरष्टमंचेतिविग्रहः ते नशनिजीवकुजानांक्रमेणान्वयः यद्यपित्रयश्चदशचेतिविग्रहकरणात् यथासंख्यासंभवेनसर्वत्रैवशनिजीवकुजानामन्वयः संभवतितथापि अविवक्षितत्वान्नतथान्वयइतिसंप्रदायविदः ॥५॥ इत्युडुदायप्रदीपोद्योतेदृष्टिनिर्णयः संपूर्णः ॥ अथशुभाशुभग्रहाणांशुभफलप्रदत्वमशुभग्रहाणामशुभफलप्रदत्वमितिसकलशास्त्रसिद्धंतत्रबुधगुरुशुक्राअक्षीणचंद्रश्चशुभग्रहाः रविकुजमंदाराहुकेतुक्षीणचंद्राश्चाशुभग्रहाइतिसामान्यशास्त्रंतस्यापवादार्थमाह—सर्वेइति । नवमपंचमयोस्त्रिकोणसंज्ञा । ननुनव

सर्वे त्रिकोणनेतारोग्रहाः शुभफलप्रदाः ॥ पतयस्त्रिषडायानां यदि पापफलप्रदाः ॥ ६ ॥

मपंचमराश्योर्नेतारोऽधीश्वराग्रहास्तेसर्वेशुभफलदायकाभवंति त्रिकोणाधीशत्वेनसप्तानामेवग्रहाणांशुभत्वमेवं तयोराहुकेत्वोर्ग्रहयोराश्यनधीशत्वान्नग्रहणं तेननवग्रहाइतिकस्यचिद्व्याख्यानमपास्तम् । अशुभग्रहाअपित्रिकोणनेतृत्वेननिमित्तेन शुभग्रहाभवंति शुभग्रहास्तुकैमुतिकन्यायेनशुभतराइतिभावः । यदितुसत्तैवग्रहास्त्रिषडायानां तृतीयषष्ठैकादशानांपतयः स्युस्तदापापफलप्रदाएवत्रिषडायपतित्वेननिमित्तेनशुभग्रहाअपिपापग्रहाएवभवंति किमुतपापग्रहाइतिभावः । अत्रत्रिकोणनेतारोयदित्रिषडायानांपतयइतियोजनांकेचिद्दर्णयंति तन्न त्रिकोणनेतुस्त्रिषडायनेतृत्वासंभवात् संभवेवासकलफलविरोधा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दविवक्षितत्वात्। राश्यधीशास्तुग्रंथांतरे–मेषवृश्चिकयोर्भौमः शुक्रोवृषतुलाधिपः। बुधःकन्यामिथुनयोःकर्काधीशस्तुचंद्रमाः १
धनुर्मीनाधिपोजीवःशनिर्मकरकुम्भयो। सिंहस्याधिपतिःसूर्योराश्यधीशाइमेस्मृताः२इति॥६॥अथापरंविशेषमाह–नदिशंती
तिसौम्याःशुभग्रहाः चंद्रबुधगुरुशुक्राः यदिकेंद्राधिपतयः लग्नचतुर्थसप्तमदशमराशिपतयः स्युस्तदाशुभंशुभफलंनदिशंति
नप्रयच्छंति शुभाअपिकेंद्राधिपतित्वेननिमित्तेन अशुभमेवकुर्वंतीत्यर्थः क्रूराश्चेदितिचेद्यदिक्रूराअशुभत्वेनख्याताः सूर्यभौमश

न दिशंति शुभं नृणां सौम्याः केंद्राधिपायदि ॥ क्रूराश्चेदशुभं ह्येते प्रबलाश्चोत्तरोत्तराः ॥ ७ ॥
लग्नाद्व्ययद्वितीयेशौ परेषां साहचर्यतः ॥ स्थानांतरानुगुण्येन भवतः फलदायकौ ॥ ८ ॥

नयः केंद्रपतयस्युस्तदाअशुभंनदिशंति अशुभाअपिकेंद्राधिपतित्वेननिमित्तेनशुभंदिशंतीतिभावः। अथैषांबलाबलमाह–एतइ
ति। एतेत्रिकोणपतयस्त्रिषडायपतयः केंद्रपतयश्चउत्तरोत्तरंप्रबलाबलवंतोभवंति पंचमेशनवमेशयोर्मध्येनवमेशःप्रबलः तथातृ
तीयेशादष्टेशःप्रबलः षष्ठेशादेकादशेशः प्रबलः एवंलग्नेशाच्चतुर्थेशः प्रबलश्चतुर्थेशात्सप्तमेशः प्रबलः सप्तमेशाद्दशमेशः
प्रबल इतिबोध्यं। तथाचयोग्रहउक्तरीत्या बलवांस्तस्यैवफलंवाच्यंनान्यस्येतिभावः। अत्रत्रिकोणाधिपत्रिषडायाधिपयोर्मध्ये
त्रिषडायाधिपएवप्रबलस्तथापिकेंद्राधिपः प्रबलः कथनक्रमेउत्तरत्वादितिविवेकः ॥ ७ ॥ अथसंबंधवशादपिग्रहाणांशुभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu